
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00264686 7

DET HELLIGE LAND.

DAGBOG OG DIGTE

AF

CHRISTIAN RICHARDT.

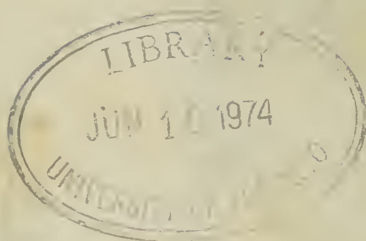

KJØBENHAVN.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Thieles Bogtrykkeri.

1870.

LIBRARY
JUN 10 1974

DET HELLIGE LAND.

Bogens første Parti er en noget udvidet Gjennemarbejdelse af hvad jeg i sin Tid meddeelte i »Nord. Univ. Tidskr.« (1863, 9de Aargang); af de indflettede Digte have de tre med * betegnede tidligere været udgivne. Det medfølgende lille Kort, der kun skal tjene til at orientere Læseren med Hensyn til de vigtigste af de i »Dagbogen« berørte Punkter, er en noget ændret og udfyldt Gjengivelse efter J. Mandrot (i Bovet's »voy. en terre sainte«). For en Deel Uovereensstemmelser i Retskrivning og Navnenes Skrivemaade beder jeg forlods Læseren om Undskyldning.

7de Decbr. 1870.

Forf.

INDHOLD.

Dagbog.

Digte.

Indledning. — Overrejse.

Hvad jeg vilde i Palæstina, spurgte mine Venner. Det Samme som en anden Pilegrim: søge Frelserens Spor, aande Jerusalems Luft, afbede min Synd i Gethsemanes Skygger. Lad der være noget Katholsk i denne Længsel efter det hellige Land, den har dog sit Udspring i en fælles menneskelig Følelse, Følelsen af at være Fortiden nærmere, naar vi see dens synlige Spor for vore Øjne. I Colosseum eller paa Kejserpaladsernes Ruiner, hvor en Søjle skyder sit ærværdige Hoved frem mellem Smaablomsterne, opleve vi Kejsertiden paa en anden og mere livsfyldig Maade, end om vi havde den blotte Beretning for os; paa Akropolis, omgivne af al den stolte Skjønhed og med Ægina i den violblaa, dæmrende Horizont, træder det græske Liv os imode i dobbelt Fylde; i en Maaneskinsnat ved Gurre faar Sagnet om Valdemar og Tove meer drømmeagtigt Lys og Skygge, end vor Dagligstue kunde laane det. Og saaledes med det hellige Land og dets Minder. Ganske vist, det er Minder, der i samme Øjeblik de træde frem for Tanken, selv pege bort fra det Ydre til det Indre, der Intet ville for

sig selv og kun begjære Rang som Vejvisere til et Land og et Rige, som ikke er af denne Verden; tages de for Andet, blive de udvortes Erindringer, disse Jordans Bølger, dette Oliebjerg, disse Nazareths Høje Maalet selv og ikke Fingerpeg mod Maalet, Lyset selv og ikke Lysets Skygge, da have vi den katholske Tankegang, og da ligger Betragtningen af Valfarten som en god Gjerning og en Gjerning til Salighed ikke fjern. Hverken i Jerusalem eller paa Garizim skulle vi søge Herren, og vi finde ham heller ikke der, om vi ikke finde ham i den usleste Landsbykirke, og ikke i Kirken, om han ikke er indeni os; mindst af Alt følge vi Jesus efter ved at følge hans udvortes Fodtrin, selv om vi slæbte os paa vore bare Knæ Fjed for Fjed fra Galilæa til Jerusalem, fastede i Bjergørknerne og tvættede os i Jordans Vande. Og dog er en Valfart en naturlig Ting; den bringer os mere Ansigt til Ansigt med Billeder, hvormed Indbildningskraften har syslet fra den første Bevidstheds Løvspring, den giver Synerne fastere Omrids, drager os nærmere eller støder os længere bort.

Disse vare mine Tanker, da jeg i Foraaret 1862 satte mig for at besøge Palæstina, selv om jeg skulde gjøre Afkald paa Rejseselskab. Vinteren havde jeg tilbragt i Rom; den 29de Marts tog jeg fra Peterskuplen Farvel med den gule Tiber; den 10de April ankrede vi paa Jaffas Rhed.

Fra Civitavecchia til Malta havde vi en haard Rejse, ideligt Graavejr, Regn og tildeels Storm, som

bestandig formindskede Gjæsterne ved Middagsbordet, saa at jeg den sidste Dag befandt mig der alene af 14 Passagerer. Ved Malta, hvor vi forlod Dampbaaden „Capitol“ og gik over paa „Indus“ — begge tilhørende det franske Dampskibsselskab — fik vi prægtigt Vejr. Her fik vi ombord en saakaldet fransk Karavane paa 35 Personer, deriblandt en 3—4 tydsktalende og nogle Belgiere. En saadan udrustes i den senere Tid aarlig fra Paris med det Formaal at besøge samtlige hellige Steder i Palæstina. Formanden for Karavanen var en Marquis af gammelfransk Adel; selve Selskabet vare deels Gejstlige — Abbeder fra Provindserne, Collegie-Lærere, Videnskabsmænd —, deels ultramontane Adelsmænd, og mellem disse nogle ganske unge Mennesker, deels jævne Borgere. En af de Sidste var fra Rhinegnen og kunde fast ikke et fransk Ord; idetmindste sad han altid med en lille Parleur ad modum: *ditt moa, kang nu* etc. Et andet Selskab, der ogsaa var ombord, vare Pilegrimme af en anden Art, nemlig et Par hundrede Arabere fra Algier, der gik tilsøs til Alexandria, for derfra at fortsætte deres Valfart til Mekka. De laa i deres graa Hættekapper lejrede paa Fordækket, lavede selv deres Risgrød og kogte deres Kaffe. Trods deres nøgne brune Been og Nattekulden syntes de at befinde sig ganske vel. Henimod Aften trak de sig tæt op til hinanden, og Araberlejren lignede da et Bjerg af Skidentøj. De vadskede rigtignok saa smaat deres Fødder og førte Ferskvand med sig i Gedeskindssække, men de

trængte stærkt til Vadsk alligevel og fik den sagtens ogsaa, naar Søen af og til oversprøjtede dem. De vare forresten morsomme at iagttage. De lod os en Dag høre deres meget tarvelige Musik, en uhyre monoton Melodi i Taranteltakt til Fløjte og Haandpauker, den samme lille Sats gjentagen i en Uendelighed. Disse Arabere skulde sikkert døje en Deel, inden de naaede Mekka. En af dem var alt bleven syg paa Overfarten fra Algier til Marseille, der gik Koldbrand i Armen. I Marseille vilde Skibsfolkene velvillig føre ham i Land for at bringe ham paa Hospitalet; men han kastede sig i Søen for atter at naae ombord, og fik saa Lov til at blive; han vilde ikke fraskrive sig Koranens Forjættelser, thi den, der dør paa Valfarten, vil indgaa i Paradis. Hvor underlig dog Christi og Muhammeds Disciple mødes! Her ombord holdt Katholikerne Søndagsmesse i Rummet, læste flittig i Bønnebogen og holdt deres méditations; paa Dækket laa den arabiske Schejk paa Knæ eller bøjede sig ærefrygtsfuld for Allah; Rosenkrandse til at tælle Bønner efter have baade Latinere og Grækere og Muhammedaner; mangen en Græker slipper den aldrig ud af Haanden, den er hans Paaminder og hans Legetøj. Da jeg med den græske Karavane senere drog fra Jerusalem til Jordan, drog samtidig en muhammedansk Valfarts-Karavane til Nebo-Bjerget, for at gjæste de Steder, Moses' Fodtrin have helliget; og da jeg en Aften i Naplus (det gamle Sichem) var nærværende ved den evangeliske Missionærs Aftenandagt, blandede sig i vor Bibellæsning fra

Gjenboens Tag den mangestemmig gjentagne Troesbekjendelse: der er ingen Gud uden Gud!

Foruden Karavanerne var der et Par unge tydske Missionselever, som agtede sig til Anstalten i Jerusalem for at studere Arabisk, og en Flandrer, der paastod, at Dansk og Flamsk ere Eet og det Samme, og ved hvert Ord tilføjede: „Hvad hedder det paa Dansk?" Endnu et Par Gjæster havde vi havt ombord paa Farten mellem Sicilien og Malta, nogle smaa smukke Sangfugle af vore derhjemme, som skræmmede af Regn og Blæst, havde faaet deres Vinger for trætte, til at de kunde staa imod længere. De dalede ned, lodé sig fange og tilbragte Natten i Officierskahytten, hvorfra de fik Lov til at rejse videre nordpaa om Morgenen. Jeg forsømte ikke at give dem Hilsen med.

Den 8de, Morgen kom vi til Alexandria, men vi skulde have været der den 7de om Morgenen; at det ikke skete, gik saaledes til. Indsejlingen er meget vanskelig paa Grund af Sandbanker og Skær, og det er aldeles nødvendigt at have Lods. Skibet havde ogsaa sin faste Lods ombord fra Malta, en Fyr i chokoladefarvede Beenklæder og med Turban paa Hovedet; ved Daggry skulde vi passere Indløbet. Men hvad enten nu Skibet med den gode Vind har sejlet hurtigere end beregnet, eller Vedkommende havde sovet over sig, nok er det, at vi, da vi kom paa Benene, fandt Skibet indenfor Skærene, i Stedet for at det skulde været udenfor dem, og siddende fast paa en Sandbanke. Maskinen satte al Kraft i,

men „Indus“ stod standhaftig, hvor det var. Que faire? En Sejlbaad blev sendt de 4 Mile ind, til det ved Alexandria stationerede franske Krigsdampskib, og efter nogen Tids Forløb lagde to velbemandede Baade fra dette til „Indus“ for at bringe mere Mandskab til Spillet. Samtidig ankom to ægyptiske Nildampbaade, hvidmalede, med hvide Skorstene og tyrkisk Halvmaaneflag. Disse forsøgte at tage os paa Slæb, men vare meget for svage til det Stykke Arbejde. Endelig blev det største Anker, vi havde — det største havde vi alt kappet —, bragt et godt Stykke bort og Spillet sat i Gang med det Mandskab, der var. Samtidig bakkede Maskinen, og vi — kom flot. Men ogsaa det andet Anker blev i Sandet, thi i samme Ojeblik, da Skibet som ved et lille Jordskjælv rykkede ud af sit ufrivillige Foderal, sprang det tredobbelte svære Kabeltoug som en Sytraad. De stakkels Arabere, der ellers laa og strakte sig paa Dækket, maatte enten op med og hale i Tougene, eller bleve puffede dygtig af Matroserne, som de vare i Vejen, hvor de laa; men det foreskrives alle muhammedanske Hadschijs ɔ: Pilegrimme, fromt at taale alle Grovheder. Vi Andre havde meget at see paa, men gik den Dag glip af Ægyptens Kjødgryder, thi skjøndt Klokken ikke var meer end 3, da vi kom flot, var der saameget at ordne og saamegen svær Last, der skulde udskibes, at Eftermiddagen gik dermed, og først næste Morgen Kl. 9 ankrede vi i Alexandrias Havn, der, naar man ikke netop saae efter Toppene af en Palmelund eller nogle ejendommelige ægyptiske

Møller, gjerne kunde have været Jakob Holms Plads paa Christianshavn, mere ægyptisk saae Havnen ikke ud.

Sørejsens sidste Døgn, fra Alexandria videre østerpaa, var „det vinblaa Hav“, et eneste uhyre Tæppe, som kun et svagt Pust aandede Folder i; Torsdag den 10de April Kl. 2—3 landede vi lykkelig og vel i Jaffa, og aldrig har jeg hørt Mage til de arabiske Baadfolks Skrig og Skraal, de overgik langt Neapolitanerne. Vejret var saa stille, at den ellers farlige, stundum umulige Landgang gik saare let for sig. Alt her er i middelalderlig Stil; ingen Landgangstrappe, kun en gammel Tougstige, hængende paa en lodret Mur, ad hvilken man klavrer op, som man kan bedst. Da jeg i et italiensk Osteri havde nydt nogle Æg og Kaffe, og faaet Sikkerhed for, at jeg kunde overnatte i Klosteret (et romersk-katholsk), hvilket den ovenfor omtalte Karavane forresten, ved at anmelde sig forud, havde saa godt som optaget, gik jeg lidt omkring i disse for mig ganske nye Omgivelser, og behøvede heller ikke at gaa langt, for at træffe Skikkelser, tagne lige ud af „Tusind og een Nat“. Jeg mødte f. Ex. en arabisk Vandbærer med sin store Vandsæk — der livagtig ligner en sort Gris, som Benene ere skaarne af — halvt paa Ryggen, halvt under den ene Arm; meget charakteristiske Fattigfolk, langskæggede, næsten nøgne, med en lang Stav i Haanden, hvid Turban og flettede Tværkurve over Skuldrene. En, jeg spurgte om Vej, havde Burnus hængende over en pragtfuldt udsyet

Dragt, Pistol i Beltet og et langt Spyd i Haanden. Ogsaa tilslørede, heelt hvide Kvinder dukkede frem af de dunkle hvælvede Steengange, der forbinde de lavere liggende Dele af den amphitheatralsk byggede By med Gyderne højere oppe — som virkelige Spøgelser. Kl. 7 fik jeg, en fransk Vinhandler og en Bayrer i Anledning af den franske Karavanes Ankomst en meget solid Middag i Klostret, hvor vi Tre skulde dele Kammer. Vi opvartedes af en gammel spansk Munk, som, da begge mine Fæller begyndte at bryde paa det Spanske og tale om Valencia og hvad det var for en dejlig stærk Vin derovre, blev uendelig omhyggelig og bragte endnu en Flaske Cypervin, som dog — bemærkede Kjenderen — sikkert var 3 Dage yngre end den, vi alt havde faaet. Da vi hittede tilbage til vort Kammer ad de labyrinthiske Klostergange op og ned, tilhøjre og tilvenstre, opstod adskillige Tvivl, om et Tæppe, der saae lidt proprere ud end de andre gamle, var bestemt for mig eller Franskmanden, der erklærede, at han kun „vilde Retfærdighed“. „Retfærdighed og Frihed ere Eet, mine Herrer!“ Tæppet blev imidlertid tilkjendt mig af Bayreren som Opmand, og Franskmanden, der kun vilde Retfærdighed, smuglede da en Flaske Cognac op af sin Vadsæk — „en Cognac, man ikke finder paa Gaden“ —, for med et lille Glas at besegle den retfærdige Afgjørelse. Denne Manoeuvre aabenbarede det sorgelige Factum, at hele Vadsækkens Indhold svømmede i Cognac, hvori han fandt sig med største Rolighed. Siden, da jeg alt var i Seng,

hørte jeg ham hviske til en Slags indfødt Opvarter, der gik og tyggede paa en tyrkisk Pibe, og jævnlig tilbød os et Par Drag, om han ikke kunde skaffe ham „qualche cosa bianca“, „noget Hvidt“ til Sengen — men noget Hvidt var ikke til at opdrive.

Hele den følgende Dag maatte jeg tilbringe i Jaffa, da det ikke var muligt at opdrive Dyr; den franske Karavane havde ved Forudbestilling optaget Alt hvad der fandtes af Heste, de faa, der endnu kunde haves, vare baade daarlige og dyre. Jeg maatte altsaa foreløbig nøjes med at see Franskmændene drage bort. Klosteret er kun skilt fra Strandmuren ved en temmelig smal Vej; her var et Virvar af Heste, Pakdyr og deres Drivere, tilhyllede Kvinder og halvnøgne Børn. Det varede en Stund, inden Alt kom i Orden; mellem de sindige Abbeder, af hvilke flere lod til ikke at have været paa mange Hesterygge, saas hvidhattede unge Parisere, der havde travlt med at iføre sig deres elegante Ridestøvler, stikke et Par temmelig overflødige Pistoler i Beltet og lægge europæiske Sadler paa de smukke, med carmoisinrødt, rigtfryndset uldent Ridetøj smykkede Heste; Æseldriverne vare ifærd med at ordne og anbringe Karavanens rigelige Bagage; Skrig og Støj var der nok af, som altid naar Araberne tage sig noget for; endelig satte Toget sig i Gang, den lange Række dukkede Een efter Een om det snevre Hjørne. Det var en underlig Stilhed og Ensomhed, da de vare borte; de faa Pilegrimmes Nærværelse havde fremkaldt Røre og Travlhed, hvad maa det ikke have været

for urolige Scener, naar et Korsfarerskib, endsige en Korsfarerflaade lagde til Land. At jeg var i Orienten, følte jeg ved hvert Skridt, men at jeg var i Joppe, den romerske Hovidsmands Joppe, Apostelen Peters Joppe, det maatte jeg med Magt tænke mig ind i. Og dog har det været fra et af disse flade Tage, fra Simon Garverens Hus ved Stranden, at han havde sit Syn: Dugen med de rene og urene Dyr. Ved dette blaa Hav, hvor Øjet fra Jødelandets Grændse søger ud i Verden, ud i det Uendelige, ved dette blaa Hav fik Apostelen den fulde Forstaaelse af hint „Gaar ud til alle Folk!“; ved det samme Hav, en Dagsrejse længer mod Nord, gjorde han Fyldest for sit Syn, da han i Cæsarea døbte den første Romer. Joppe er Hedning-Missionens Vugge, dette Hav dens Amme.

Jaffa, der siden jeg var der, har faaet baade Gadenavne og Husnummere, et Telegraf-Bureau ikke at forglemme, er trods sin Beliggenhed ved Havet en god Typus paa en orientalsk Flække; gaar man fra det fæstningsagtige Kloster, gjennem de snevre, mørke, vinklede Gader eller Gyder, ud til Stadens eneste Port, da har man med det Samme gjennemløbet dens tarvelige Bazarer, har seet Tyrker med Tøflerne i Haanden begive sig til Moskeen over den lille, marmorbelagte, med Buegange omgivne Forgaard; man har lagt Mærke til Husenes fladkuplede Tage, trægitrede Vinduer og fremspringende Karnapper, der noget ligne Udhængsskabe og oftere ere rødt eller blaat anstrøgne; man har glædet sig, her ved at see

en Palmevifte vaje over Havemuren, hist ved en lille Fontaine. I Porten er Trængsel, udenfor den er nu som i Oldtiden Torv og Samlingsplads. Fra en rørteltet Træforhøjning — „Café“ vilde være en Euphemisme —, hvor en lille Kop sort Kaffe og en meer eller mindre renlig Nargileh[1]) stod til Tjeneste, havdes et godt Oversigtspunkt: udfor mig laa de maleriske Murtinder, enkelte Minareter og Porten, i hvis Nærhed rige Løvkroner hævede sig; i Nord, ud mod Havet, den gule Sandslette med Palmer og spredte Telte; nærmerevel yppige Orangehaver, med spredte Figentræer, Cypresser og Carubber, det smukke løvrige Johannisbrød-Træ, som ogsaa findes i Syditalien. Hvert Øjeblik ankom sværtbelæssede Kameler med forsigtig afmaalte Skridt, stundum gryntende vredt mod deres Drivere; her knælede de og bleve aflæssede; Mukere, Hestelejere, der nylig vare vendte tilbage til Jerusalem, tilbød de udmattede Dyr for anden Gang; opsadlede Æsler med høje udstoppede Træsadler ventede taalmodig paa nærmere Ordre, medens Driverne tingede med en Orangesælger eller skottede til de hvidttilhyllede Kvinder, der i større Skarer vendte tilbage fra deres Aftenpromenade i Stadens rige, frugtbugnende Haver. Ved Solnedgang lukkes Porten; i rette Tid fik paa vore Vegne en tjenstvillig, i Jaffa bosat Schweizer afsluttet Kontrakt med en Muker, om næste Morgen at stille det nødvendige Antal Æsler til Missions-Elevernes og

[1]) Den i Orienten almindelige Vandrygningspibe.

min Raadighed; min franske Vinhandler havde andre Planer, han underhandlede endnu om en Hest med en østerlandsk klædt, men fransktalende Ven, „son cher Isák". Da jeg kom tilbage til Klosteret, var det dejligt Fuldmaaneskin; fra de flade Tage havde jeg dybt under mig det vide, sølvblinkende Hav, hvor kun en enkelt Krigsdamper vuggede sig. Først her i Aftensvalingens højtidsfulde Ensomhed fik jeg Ro til ret at besinde mig paa, at jeg var i det hellige Land; men det var allerede nu, som om en Stemme raabte mig imøde: „Han er ikke her, han er opstanden — hvi søge I den Levende blandt de Døde!"

Judæa.

I.

Fra Jaffa til Jerusalem.

Tidlig Løverdag Morgen sagde jeg Franciskanerne Farvel, og betalte, som Skik og Brug er, mit Ophold i Klostret med den omtrentlige Værdi, hvorhos jeg paa Priorens Anmodning paatog mig at bringe nogle skrevne Sager til „St. Salvatore" i Jerusalem; Klostrets Forhal og Port var opfyldt med Kvinder og Børn, som her havde tilbragt Natten; et russisk Dampskib havde Dagen iforvejen landsat en stor Deel Valfarende, Grækere, Armeniere og Bulgarer, af hvilke sidste mange ere Latinere; de andre Confessioner have deres respektive Klostre i Jaffa som i Jerusalem. — Det varede noget, inden Missionsfolkene kom i Orden; Kl. 7 omtrent satte vi os i Bevægelse, jeg selv femte, desuden Mukeren og hans Søn, og en halvvoxen armenisk Dreng i olivenfarvede Posebuxer og Fez; han skulde til det evangeliske Wajsenhus, og gjorde forresten Nytte som Tolk, da Arabisk var hans Modersmaal. Et kort Stykke Vej, indrammet af vældige Figencactus, et Gitter, der ingen Pigge behøver, fører forbi en

smukt opsat Kilde ud mod den vide Slette. hvor man kan ride baade paakryds og paatværs som paa Jyllands Heder; det var i Førstningen køligt nok, men vi nødtes snart til En efter En at iværksætte de hos Beriderne saa yndede Forvandlingsscener, der bestaa i, alt som man rider, at skyde Ham saa ofte og nærgaaende som muligt. Solen faldt brændende hed over Sarons Slette, hvis gammeltestamentlige Blomsterfylde endnu var fattig nok; endeel blomstrende Tidsler og Valmuer prangede mellem beskedne Anemoner og de hjemlige gule og hvide Markblomster, fast ikke een ejendommelig Blomst var at see; men af hvad jeg senere saae i Palæstina, kan jeg slutte mig til, hvor pragtfuldt og broget et Tæppe det maa være i Begyndelsen af Maj, for Solen afsvider Alt. Sletten er kun yderst svagt dyrket; hist og her blev der pløjet med Æsler og Kør, men jo bedre Høsten tegner, dessnarere maa Sædemanden vente, at Beduinerne østfra komme en skjønne Nat og hjælpe ham med Høsten; er ogsaa Jordbunden noget sandet, vilde større Sikkerhed lettelig fremkalde en rig Frugtbarhed.

Lydda (*Lud*), der beskrives som en malerisk lille By med Ruiner af en Sankt Georgs-Kirke og med Palmer mellem de hvide Huse, maatte vi lade til Side; Navnet vil være kjendt fra Apostelhistorien. Henved 11 naaede vi Ramleh, efter Eusebius det gamle Arimathæa, i Korstogenes Tid Richard Løvehjertes Hovedkvarteer; det besidder endnu en middelalderlig Levning i det saakaldte „de 40 Mar-

tyrers Taarn", som det synes af saracenisk Oprindelse. De fleste Rejsende overnatte her i det store latinske Kloster; vi nøjedes imidlertid med et Besøg hos den herværende evangeliske Missionær, som beværtede os gjæstfrit; efter et Par Timers Hvil brød vi atter op. Gjennem Olivenplantager atter ud paa Sletten; saa forbi et Par ynkelige Landsbyer, hvis fladtagede Leerhytter kun gjorde Indtrykket af Ruiner. Den sidste af disse, det ilde berygtede *Latrûn*, som den alvidende Legende gjør til den bodfærdige Rovers Tilholdssted, ligger paa en Høj ved Indgangen til Judæas stenige Bjerge; Meget taler for, at vi her have Midtpunktet for Makkabæernes heltemodige Kampe, det gamle Modin. Paa denne Høj har vel Afgudsaltret havt sin Plads, fra denne Høj har Præsten Mattathias styrtet det ned; her levede, kæmpede baade han og hans Heltesønner. Fra Latrûn bliver Vejen yderst besværlig; Fod for Fod maa Dyrene arbejde sig op ad den stejle Klippesti, saa gaar det ned i Dalen, saa atter opad, indtil det højtliggende Jerusalem, en Stigning af over 1500 Fod. Æslerne vare noget trætte, vi ikke mindre, alle mulige Stillinger forsøgtes, snart som tilhest, snart paa Siden, snart med Benene næsten om Dyrets Hals; jævnlig gik vi forud. Mukeren begyndte imidlertid en arabisk Underhandling med den armeniske Dreng, fra ham gik det paa Fransk til mig, og jeg maatte da meddele mine sydtydske Medrejsende, at, skulde vi naae Jerusalem i Dag, saa maatte vi gjøre Holdt og sanke Kræfter i den nærmeste Dal. Ja ja, men ikke længe. Endnu

et Blik tilbage over Sletten. Havet fjernt i Vest, yderst i Synskredsen Jaffas gule Klinter; saa rask ned mod *Saris*, ned hvor Kamelerne græsse mellem de spredte Palmer. Her er et Slags Holdested, hvor nogle skidne Maatter indbyde til en vederkvægende Hvile, medens vor Vært med Turbanen giver Kaffen det behørige Opkog; her fortære vi vort medbragte Mundforraad, og Æslerne benytte Lejligheden til at vælte sig i Sandet, med Sadler og Tæpper paa; ogsaa Pakdyrene vilde gjerne skure Byrden af sig, og jeg kan ikke fortænke dem deri. En lille Time, til henad 6. dvælede vi i denne venlige. grønne Dal; saa gik det videre, til Landsbyen *el-Enab* — maaskee det gamle Kirjat-Jearim, hvorfra David lod Arken føre til Jerusalem —; ved Byens Indgang betydelige Ruiner af en treskibet Kirke, St. Jeremias, fra Korstogenes Tid: Loftsbuerne støttes af massive, prunkløse Søjler. Nu er Kirken bleven Stald, som Bethlehems Stald er bleven Kirke. Vejen gaar herfra igjen et Stykke nedad Bakke, tidt var det vanskeligt for Dyrene at finde Fodfæste paa de glatte Fjeldstier, helst nu, Solen var ved at gaa ned. En dejlig lille Dalkjedel, med maleriske Ruiner under en skyggefuld Terebinthe, og halv skjult af Krat og Buske, dannede en velgjørende Modsætning til de tørre, nøgne, graanende Kalkklipper, men nu blev Stien trangere og trangere, og samtidig blev det dunklere og dunklere. „Kan vi da ikke snart øjne Staden, har vi langt tilbage?“ Et Par Timerstid, lød Svaret. Var det ikke bleven Maaneskin, havde Ridtet været saagodtsom

umuligt; men Maanen lyste for os, Bjerg op og Bjerg ned, forbi Resterne af et gammelromersk Kastel fra den jodiske Krigs Tid, saa over en Bæk, der overstrømmede den af Vinhaver hegnede Vej, og om hvis grumsede, lerede Vand vi og Dyrene kappedes; det var *Kolonieh*, hvis Navn endnu minder om den af Hadrian anlagte romerske Koloni: den sidste Landsby, vidste vi, for Jerusalem, men et godt Stykke Vej fra den hellige Stad. Uden at lade os standse af en vinkende, med Blus og Lamper fantastisk oplyst Teltlejr, fra hvilken italienske Velkomstord lød os imøde, ilede vi med anspændt Higen videre, mest tilfods. Hvor underligt i den tavse Nat paa disse Apostlenes Veje, ja disse Herrens Veje; her har Han vel mødt Disciplene paa Vandringen til Emmaus: mød ogsaa os, Herre! Vi talte kun lidet indbyrdes, af og til brød mine Kammerater Stilheden med dæmpet Psalmesang, en Hilsen til Jerusalem, og snart enedes vi Alle om Pilgrimssangen: Dejlig er Jorden; jeg kjendte ikke de tydske Ord, men Sted og Stemning gav Ord. — See! der er det første firkantede Vagttaarn, nu kan vi ikke have langt tilbage! Det var ogsaa paa Tiden, det lakkede ad Midnat, og de stakkels Pakdyr vare saa anstrengte og overtrætte, at de stoppede ved hverandet Skridt for at strække Bagbenene en Smule. Og her er det andet Vagttaarn, her tilvenstre skal Wajsenhuset ligge. Jerusalem selv var ikke at see, det skjulte sig bag de omgivende Højder, men i Staden selv kunde der heller ikke være Tanke om at overnatte, ved Sol-

nedgang lukkes Byens Porte. Et Stykke bag de steenomgjærdede Vinmarker skimtedes virkelig en langstrakt Bygning; vi udsende en Spejder, og Hundeglam hores; men efter nogen Tids tavse Venten see vi ham komme tilbage, Hundene holdt Gaarden i Belejringstilstand. Saa dele vi os i tre Partier. To gjore et nyt Forsøg paa at raabe Gaardens Folk op, vor armeniske Dreng gaar selv anden til nærmeste Vagttaarn for at spørge Vej, thi Mukeren erklærer, at hans Dyr ikke tor experimentere med Steengjærderne, ialtfald ikke Pakdyrene; den ældste Missionselev og jeg blive ved Hovedkvarteret for at holde Oje med Driveren og Bagagen og der oppebie vore Udsendinges Tilbagekomst. Det var dødstille rundt omkring os, et usikkert Halvlys hvilede over Alt; de udmattede Dyr enten lagde sig ned eller hittede sig en Tot Græs, vi kunde høre dem tygge, saa tyst var det. Jeg saae paa Uhret, Klokken var Et. Om et godt Kvarteer komme vore yngste Spejdere tilbage, ledsagede af tvende vildt udseende, til Tænderne væbnede Mænd, med lange Flinter og Hanen spændt: „her er usikkert, vi skal følge med, vi vil følge med!“ Vor ene Kammerat, der med sin lille broderede Hue og graa Frakke saae ud som „en Rus“, der har rejst sig fra sin magelige Sofa, sætter sig hen paa en Steen og hvisker, at de vist vil slaa os ihjel, det kan umulig være Soldater, de har baade Pistoler og Knive: jeg troster ham med, at man dog ikke plejer at hente Røvere i Vagttaarne. En underlig Forhandling begyndte med Armenieren

og mig som Dragomaner: Hvad vil I have for at vise os Vej? — Ingenting have, men ikke gaa alene, vi med! Under dette Virvar høre vi Raab og Hundeglam; en hvid Skikkelse kommer nærmere og nærmere, det er „Husfaderen“ for Wajsenhuset. Folkene ere endelig komne paa Benene. Den værdige Mand hilser sine unge Disciple med et christeligt Velsignelses-Ønske, mig byder han venlig Husly for inat, eller længere, om det skulde være; Toget sætter sig for sidste Gang i Bevægelse, med de overmaade skikkelige Baschi Bozuk's i Spidsen, der dog ikke finde det under deres Værdighed at modtage en halv Snees Pjastre i Drikkepenge. Snart ere vi inden Dore ved et godt Maaltid Mad. Og saa tilsengs; vi have været paafærde henved tyve Timer itræk; Hvilen er sød og Jerusalem nær, og imorgen er det Palmesondag.

„Jerusalem!"

Ved en Verdensstad jeg stødte fra,
ved en Verdensstad jeg atter lander;
i din Psalmeklang min Røst jeg blander,
Zion, Moriah og Golgatha!

Zions Bjerg, hvor Dalens Konge-Hyrde
vælted fra sit Bryst sin Sjælebyrde
til sin Harpes Klang i mægtig Bøn!

Moriah, hvor Mamres Hyrde-Konge,
gik et Faderhjertes Fjed saa tunge,
løfted Kniven mod sin Alders Søn!

Golgatha, hvor Faderen for Alle
paa sin Eneste lod Smerten falde,
og hvor ingen Vædder skreg iløn!

Zion, Moriah og Golgatha,
Toner i et evigt Davids-Psalter,
Stene til et evigt Herrens Alter,
hilst af Englenes Halleluja:

til din Alterfod jeg ydmygt haster,
paa dets Offerlam min Synd jeg kaster.

II.

Jordansletten og det døde Hav.

Om Formiddagen Palmesøndag saae jeg den hellige Stad for første Gang. Jeg afleverede mine Brevpakker i Franciskanerklostret, jeg fik truffet Aftale om Optagelse i det saakaldte protestantiske Hospitium, jeg var tilstede ved Eftermiddags-Gudstjenesten i Christuskirken paa Zion. Men af Jerusalem var det kun et flygtigt Glimt, jeg fik at see. Alt den følgende Morgen skulde nemlig de græske Pilegrimmes store aarlige Karavane afgaa til Jericho, Jordan og det døde Hav, og jeg turde ikke lade den sjeldne Lejlighed gaa unyttet hen. Derfor opsætter jeg Skildringen af Staden og dens Omgivelser, til jeg har fæstet Bo derinde. Endnu denne Nat tilbragte jeg ude i det gjæstfri „Brødrehus".

Mandag Morgen samledes Karavanen foran Stadens østlige Port, Stephansporten; en uendelig Mylder af Ryttere tilhest eller tilæsels, dertil en Deel Muldyr og Dromedarer som Telt- og Pakdyr; ikke blot den græske Trop, men ogsaa en betydelig muhammedansk Karavane, der begav sig til Nebobjerget. Da „Brødrene" fra Wajsenhuset og jeg ankom fra vort noget fjerne Stade udenfor Jerusalem, gav Paukeslagerne fra deres puklede Sæder sidste Signal til Opbrud, Fortroppen vandt sig allerede ned over de stejle Skrænter mod Kedrons tørre Bæk, og videre stigende, op langs Oliebjergets Rand; vi fulgte med og befandt

os snart i Togets Midte. Huulvejens Skraaninger fra Jerusalems Mure ned mod Dalen vare tætbefolkede med hvidt eller broget tilslørede Kvinder og Børn, ogsaa saas utilhyllede christne Piger fra Staden eller fra Bethlehem i deres klædelige Dragt, som oftest blaa Underklædning med langtnedhængende hvidt Hovedklæde, der højner sig over et buet Pandesmykke. Ogsaa i selve Karavanen vare mange Kvinder, mest tilæsels; undertiden bar et højt, stærkt Muldyr en heel Familie, Mand, Kone og Barn, Forældrene anbragte i en Slags Hængegynge hver paa sin Side, Barnet i Midten. Et broget Tros af Mukere og Drivere fulgte med, mest tilfods, Negere og Arabere, Asiater og Bulgarer; En med Turban, en Anden med det ligesaa hyppige flerfarvede Silkeklæde (Tarbuk), her en Filthue, hist en Fez; Nogle med Flinten over Skuldrene, de Fleste kun med en Knortestav. Blandt hele denne græsk-østerlandske Vrimmel sees enkelte Ryttere i europæisk Ridedragt, kun med det uundgaaelige hvide Klæde om Hatten, ogsaa enkelte Damer tilhest, blandt hvilke man let kjendte nogle „Søstre“ eller Diaconisser fra Kaiserswerth paa de simple blaa Kjoler og hvide Kyser; dette af den orientalske Mission højt fortjente Søstersamfund tager sig i Jerusalem med Iver saavel af Sygeplejen som af den kvindelige Ungdoms Opdragelse, uden at spørge om Barnets eller den Syges Tro. Hele denne vor brogede og vidtspredte Karavane vilde imidlertid lettelig være bleven de omstrejfende

Beduiner en velkommen Fangst, hvis ikke den græske Confessions herværende Hoved, Patriarken i Jerusalem, betalte den tyrkiske Pascha for en passende Bedækning af det irregulaire Rytteri; disse Baschi Bozuk's ere prægtige brune, sortskæggede Skikkelser i flagrende Burnus, med kostbart Hovedklæde af tyk gul Silke, der fastholdes med et trindt hvidt Pandebaand og hænger langt frem over Kinderne, medens de lange Fryndsèr bagtil næsten naae den opstaaende blaauldne Vuggesadel; de havde en lang sølvbeslagen Damascenerflint foran sig, bag sig en Karabin, Pistoler i Sadelhylstret, Dolk i Beltet; nogle førte den lange arabiske Landse. Denne vor maleriske Garde fordeelte sig i Toget, Nogle gallopperede forud for at sondere Terrainet, Andre sluttede sig til Bagtroppen; undertiden, naar vi i vidtspredte Grupper togede frem i et udtørret Flodleje eller paa Bunden af en Dalkjedel, saae vi en Hvidkappe paa Fjeldpynten højt over os, noget uvisse, om han ikke drev sit krigerske Haandværk paa egen Haand.

Langsomt svingede det lange Tog om Oliebjergets sydlige Affald mod Ost, efter en god halv Times Ridt passerede vi en lille Landsby, mellem hvis usle Leerhytter et Stykke Taarnruin tildrog sig Opmærksomhed; Indtrykket af Hytternes Fattigdom forhøjedes kun ved de ret yppige, skraanende Haver, hvor Granatæbletræerne prangede med deres purpurrøde Blomst; det var Bethanien. Hvor smukt ligger den ikke her, Marthas og Marias By, hvor

hyggeligt kunde her være; men de lasede arabiske Ungers hæse Skrigen om Almisse (Bakschisch) skal ikke lettelig fremmane Mindet om Søstrenes gjæstfri, fredelige Hjem. Man paaviser naturligvis Lazarus' Grav, vistnok en from Opfindelse; den har ikke Spor af Lighed med de ellers i Jerusalems Omegn, saavelsom i Ephraims Bjerge, hyppige gammeljødiske Klippegrave; i hvert Fald har det i Korstogenes Tid over Graven oprejste — nu ødelagte — Kapel tilbunds forvirret dens oprindelige Udseende. Fra Landsbyen slynger sig den bratte Fjeldvej ned i Dalen til et Vandingssted ved en ødelagt Khan; saa gaar det gjennem den trange, sparsomt bevoxede Dal op over de øde, nøgne Bjerge; „Blodbjerget" hedder det nu som i Josvæ Dage, og sikkert ikke uden Grund. Som det i Parablen hedder, at en Mand „drog fra Jerusalem ned til Jericho og faldt iblandt Røvere", kunde det hedde endnu; den hele Vej op og ned ad Fjeldstierne, med Huulveje og pludselige, bratte Vendinger, mørke, ludende Klipper og trange, udtorrede Vandlob synes saare skikket til Overfald og Udplyndring; gamle Kastelsruiner over et af Bjergpassene betegne tidligere Tiders Omhu for at sikkre Forbindelsen mellem Hovedstaden og Jordansletten. Vejens Beskaffenhed førte med sig, at vor Karavane bevægede sig fremad i spredte Hold og langt udstykket Linie; hvor en snæver Tværdal aabnede sig i Nord, saae vi Telte, og en Beduinschejk med østerlandsk Værdighed sidde med kors-

lagte Been paa et Tæppe, der var udbredt over det afsvedne Grønsvær, medens en Neger laa paa Knæ med Ild til den lange Tschibuk; „han har villet udspejde Karavanens Styrke“, hed det omkring mig. Længere fremme kunde vi, naar vi var tilvejrs, skimte det døde Hav (som forøvrigt alt kan øjnes fra Oliebjergets østlige Rygning) som en blaa, solbelyst Flade, ogsaa Jordan-Dalen kom os nærmere og lignede, med sit spredte Krat i den hvidgule Ørk, et tilfrosset Sund med aabne, mørke Vaager. Endelig gik det for sidste Gang nedad Bakke, Sletten laa for os og tillod et raskere Ridt; Dyrene syntes fornøjede ved at faa Lov til at galloppere, en Hest i min Nærhed gjorde sig gal, slog ud af Glæde, og sparkede mig saa eftertrykkelig paa Skinnebenet, at jeg bar Mærke deraf i meer end en Maaned, til engang en venlig Munk i Nazareth forærede mig en meget probat Saarsalve; men Lejrpladsen ved J e r i c h o var i Sigte og med den Kilde og Krat, snart kunde jeg trække min Hest tilvands og slippe dens uldne Tøjler.

Da mine Venner fra Wajsenhuset og jeg vare blevne samlede, opsøgte vi os et Hvilested, og da vi ingen Telt førte med og saaledes maatte berede os paa at tilbringe Natten under aaben Himmel, gjaldt det at vælge med Omhu; vi endte under et værdigt Figentræ ved et lille Vandløb, dog ikke stort bedre end en Grøft, tæt ved os laa nogle aflæssede Dromedarer. Vi havde imidlertid ikke været her ret længe, før

en Europæer i fin, hvid Burnus og Ridepidsk i Haanden dukkede frem under Grenene med Raabet: „Nej. mine Herrer, det er en daarlig Plads, kom De med os, vi har en god Madkurv!“ En god Madkurv var ikke at foragte, Venlighed i fremmed Land endnu mindre; vi fulgte med gjennem den lange Teltrække til en afsides Plet, der kun ved Buskads var skilt fra den rindende Bæk; her gav vi os i Arbejde for med Oxen i Haanden at hugge et Par Løvhytter ud i det stærkt tornede Nabka-Krat, medens Folkene vare ifærd med at opslaa tvende smaa Telte paa Grønsværet. Den gjæstfri Mand var en ung tydsk Kjøbmand fra Jerusalem, døbt Israelit, Löwenthal er hans Navn; han viste mig ved senere Lejligheder mangfoldige Tjenester. Dette Kjøbmandskab er omtrent den hellige Stads eneste; det er grundlagt fra Basel og arbejder i Missionens Tjeneste; af Netto-Udbyttet bestrides flere Missions-Stationer saavel i Palæstina som i Ægypten. Dette særegne Forhold har Indflydelse paa Valget af de unge Mænd, der skulle forestaa Handelen her; jeg fandt dem Alle gjennemtrængte af større Alvor og religiøs Interesse, end man ellers var berettiget til at vente, de dannede i saa Henseende en paafaldende Modsætning til de unge Kjøbmænd i Beirût, hvem et godt Bord og et godt Spil Kegler syntes, næst Fordelen, Livets højeste Formaal. Foruden Löwenthal bestod hans Selskab af en ung Skoleforstander fra Jerusalem, ligeledes i Missionens Tjeneste, Kjøbmandskabets Husholderske,

en Enke fra Würtemberg, hvem det lange Ridt ikke havde været nogen stor Behagelighed, og tvende til Jerusalem nysankomne Diaconisser, der gjerne udsatte sig for nogen Anstrængelse for at faa den hellige Flod at see. Da min Ven Kjøbmanden hørte, at jeg var Dansk, varede det naturligvis ikke længe, inden det ulykkelige slesvigholstenske Spørgsmaal kom paa Bane, han fandt sig godmodig i, at jeg erklærede mig for baade „Inseldäne" og „Ultradäne". Men Forholdene førte snart Ting af anden Art paa Tale; efter et livligt Maaltid, hvor Kjøbmandskarlen Heinrich med megen Aktivitet tilberedte Kaffen og lystrede Ordrer under Benævnelsen „ædle Menneskeven!", indtil han endte med selv at sætte sig tilbords — gik vi i Forening op over Teltbanken til „Erichas" gamle, saakaldte Kastel, en lille lav firkantet Steenbygning, fra hvis flade Tag, hvor et Par Tyrker holdt Vagt, man har en god Oversigt. Nærmest ligger den elendige, skidne By's tyve, tredive Hytter med en lille Figenlund og et Par sparsomme Agre; en enkelt Palme, Østens om ikke Verdens ædleste Træ, minder om det gamle Jerichos Tilnavn „Palmestaden". Og heromkring maa det Herodianske Jericho have ligget, med sit Kastel, sine Paladser, sin Circus, sine Huse, der vare „fyldte med Kostbarheder"; ogsaa findes endnu nogle Buer af en romersk Vandledning. Men nu, hvor øde! For en Zachæus vilde her ikke være mange Træer at vælge imellem. Søger Øjet videre ud over det spredte Krat, ligger den hele langstrakte Jordan-Dal frit, begrændset i

Vest af de øde Bjerge, som Traditionen betegner som Egnen for Jesu Faste i Ørken, i Øst af Moabs Bjerge og Skrænterne hinsides Floden; i Syd skimtes, om jeg husker ret, det døde Hav som en blank Stribe i den gule Sandslette. Som Dalen i Oldtiden var rig baade paa Korn, Olie og Vin, er der ingen Spørgsmaal om, at den ved rigtig Benyttelse af det forhaandenværende Vand, al Frugtbarheds Moder, kunde gjenvinde sin tidligere Yppighed; den korte Tid Mehemed Ali var Herre i Palæstina, benyttede han blandt Andet til at forsøge med Sukkerplantager her i Egnen, og Forsøget vilde udentvivl her i dette indelukkede, af Solen gjennemglødede Dalbækken være lykkedes. Nu er Alt øde, men det vil engang blive anderledes.

Landsbyens Schejk, yderst fattig klædt men med Anstand, og hans Kone hilste os, da vi steg ned fra Taget, naturligvis for at bede om Bakschisch; hun var ifort en lang, blaa Særk, havde Haaret strittende frem under det smudsige Hovedslør og bar det saa hyppige Pandebaand af Smaamønter trukne paa en Snor; det hang ned over Kind og Bryst som Dingeldangel. Da vi over den livlige Lejrplads, der med sin brogede Vrimmel af Mennesker og Dyr kunde minde om et Marked, vare vendte tilbage til vort lille særlige Leen, og havde forvisset os om, at vore Dyr vare godt anbragte, søgte vi til Aaen, der nu henad Aften havde gjenvundet lidt af sin Kjølighed; arabisk Sang, altid om Allah — „Han er stor, Han er god, Han er mægtig!“ — ledsaget af Haandklap og Slag paa et

Bækken, lød fra Lejren over til os. Og saa steg Maanen over Moabs dunkle Bjerge — aldrig glemmer jeg det Fredens og Højhedens Billede, som den her spejlede sig i det rindende Vand og gav Krattet Noget af et nordisk Foraars lyse Grønhed; saa hvid og saa blank og saa stor har den ogsaa lyst for Apostlenes Fødder, naar de i den stille Nat vandrede med Mesteren over disse Sletter. Jeg sad hensunken i al denne Skjønhed og Fred, da man kaldte mig til Nadver i Teltet. Vi istemmede en Psalme. Forstanderen fra Jerusalem holdt en kort Bøn, og vi begav os til Ro. Skjøndt jeg havde belavet mig paa, i Selskab med Oppasserne at tilbringe de faa Timer til Solopgang med en Sadel under Hovedet og min Plaid over mig, maatte jeg dog være Löwenthal taknemlig for hans Tilbud at dele Mændenes Telt; Duggen faldt stærkt, og Natten var kølig nok. En af de tyrkiske Baschi Bozuk's redte sig et Leje i vor lille Lejrs Midte, for at holde Vagt.

Klokken 4 Tirsdag Morgen steg vi tilhest igjen, medens Munkerne blev ved Bagagen og Teltene. Det gik rask henover Slettens Sand, Araberne morede sig med at udføre en Skinfegtning (*Dscherid*), satte i strakt Carrière mod hinanden, svingende de lange Rørlandser, hvis Fjerbusk bølgede i Luften, for saa i et Nu at standse; efter halvanden Times Ridt i østlig Retning fik vi Trægrupper isigte, snart var vi ved Jordan. Hvilket Syn! Flodens aabne Bredd fyldt af den vrimlende Skare i hvide Daabs-

klæder; Nogle styrte sig i Floden, andre, baade Mænd og Kvinder, ere alt derude og hjælpes med at modstaa den rivende Strøm, medens de dykke sig tvende Gange i det hellige Vand. Det er ingen Daab, om og Neddyppelsen hyppig ledsages af Korsets Tegn; Grækerne betegne denne Paaskeskik som „den anden Daab“, og betragte den sikkert som meer end Renselse fra Legemets Ureenhed; Daabsklædet skal engang være deres Liglagen. Der er vel næppe Een i hele Karavanen, som ikke bader sig i Flodens gulige Vande, de Fleste holde sig tæt til den lerede Bredd; men Negerne, Kopterne, Abyssinierne, hvoraf ogsaa Nogle ere med i Toget, prøve Styrke med den voldsomme Strøm, tumle sig over til den modsatte Bredds fremspringende Kratpynt, slaa Bølgerne med skiftende Omkast: de vilde Dyr have lært dem at svømme; dog gaar det sjeldent af, uden at En eller Anden kommer i Livsfare. Jordan har paa langt Hold kun denne aabne Tilgang, „Pilegrimmenes Vadested“, ellers er Bredden tæt bevoxet med Tamarisker, Vidiekrat og kæmpemæssige Rør, skjøndt Vegetationen kun rækker kort ind i Sandhavet; til Gjengjæld er Krattet næsten uigjennemtrængelig tæt, at naae et fra den store Stime lidt fjernere Punkt af Bredden var møjsommeligt nok.

Hvorvidt Stedet for Josvas og Jødernes Overgang over Jordan, da de satte den første Fod i det forjættede Land, skal søges her, er umuligt at afgjøre. Dog kan det ikke have været saare fjernt;

en af de Smaahøjder, vi have i ikke lang Afstand, bærer endnu den Dag i Dag Navnet Galgala, Bibelens Gilgal — „Østen for Jericho“ (Josv. 4) —, hvor Israeliterne lejrede sig efter Overgangen. Stedet for Jesu Daab maa have ligget højere Nordpaa, mere afsides. Men Floden er sig selv, hist Moabs eensformige Klippemur, her Peræas lave, gulige Skrænter; der have de første Christne søgt hen for at modtage den hellige Daab, have ladet sig neddyppe i Strømmen som hine Mænd og Kvinder, og sikkert, som de, iførte den lange hvide linnede Kjortel. Derfor, enten jeg kalder mig Græker eller Latiner, tager Navn efter Paulus, Johannes eller Luther, kan jeg ikke dykke mig i disse Vande, uden at gaa tilbage til den Dag, jeg blev døbt i den Herre Jesu Navn, og ikke rejse mig uden at bede Herren hjælpe sit urene syndefulde Barn til at renses for alt det, der ikke gaar af i Vand, og om Tiden dertil maatte komme, lade mig fornemme lidt af den Haandspaalæggelsens Kraft, som hørte de gamle Tider til, selv om jeg i Svaghed skulde føle det, som om Herren lagde sin Haand tungt paa mig.

Da vort lille Selskab samledes til Maaltid af Sadelposernes Forraad, lød Karavanernes Trommer atter, og den store Mængde togede tilbage mod Jericho. Vi derimod, som de fleste Fremmede, satte os efter en kort Hvile i Bevægelse mod det døde Hav henover den døde Slette; kun Sand og Stene, hist og her en lille knoldet Busk eller en fattig, afsveden Tue; Solen forfærdelig brændende, kun ved

at vende Hovedet var det muligt at opfange et svagt lille kjølende Pust. Endelig ere vi ved Maalet; denne blanke, blaa Sø, hvis Baggrund svinder ud i Taage, hvis Sider dannes af en tredobbelt Række skovløse, rødlige Bjergaaser. der springe frem forbi hinanden som Coulisserne paa en Scene, — det er det døde Hav; smukt, men uhyre alvorsfuldt. Jeg smagte paa Vandet, det er salt, beesk, Læben kommer i Saar derved; Dyrene rørte det ikke. Vandets Beskaffenhed tillader ikke Fisk at leve deri; derimod er det urigtigt. naar man tænker sig Athmosphæren saa forpestet, at ikke Fugle skulde kunne aande her; man har seet saavel Svaler som Vildænder. Søen er over 9 danske Mile lang, midtvejs 9 engelske Mile bred; medens Dybden i den større nordlige Halvdeel varierer fra 40 til over 200 Favne, bestaar den sydlige Deel af et lavt Saltmorads, upaatvivlelig Bibelens „Siddims Dal"; Egnen heromkring, saavelsom den hele Indsænkning (el Ghor) ligefra Jordans Kilder til Ørkenen ned mod det røde Hav. er af fremtrædende vulkansk Charakteer, rig paa Basaltdannelser, varme Kilder, Jordbeg, Salpeter og Svovl. Ogsaa omtaler den jødiske Historie ikke faa Jordskjælv; det sidste af Betydenhed fandt Sted 1837. Af de varme Kilder er Kalirrhoe ved det døde Havs østlige Bred i Oldtiden bleven benyttet som Sundhedsbrønd: Herodes søgte der forgjæves sin Helbredelse; Kilderne ved Tiberias Sø (ikke langt fra Byen af samme Navn). som baade Plinius og Josephus omtale, samle endnu om et smukt, cirkel-

rundt Marmorbassin en talrig Flok fra fjerne Egne; den Tid vil sikkert komme, da — som en fransk Læge udtrykker sig — selve det døde Hav vil skaffe en Mængde Mennesker Livet. Søen og dens Omgivelser fortælle om vældige vulkanske Omvæltninger og bekræfte Sandheden af den bibelske Fortælling om de derværende Byers Tilintetgjørelse „ved Ild og Svovl.“

Vandet i det døde Hav er som bekjendt af en overordentlig Tyngde og Vægtfylde; derfor er det ingen Overdrivelse, at man ikke kan synke i det; Titus, hedder det, lod kaste lænkede Slaver i Søen, men de flød ovenpaa. Mangfoldige have erfaret dette Vands umaadelige Bærekraft; jeg havde ingen Lyst til selv at gjøre Forsøget, da vi ikke havde noget Jordansbad ivente, der kunde befri os fra den klæbrige Saltskorpe og de andre Ubehageligheder, som følge med et Bad i det døde Hav. Rejsende, der komme fra Mar-Sába, besøge først Saltsøen, siden Jordan; det er — aandelig talt — mange Menneskers Vej; først ud i et eller andet dødt Hav, Forfængelighedens, Egennyttens, Sandselighedens, saa hen at søge Daabens hellige Flod, og see at faae af os Alt, hvad der hængte ved.

Du døde Hav, hvi vinker du
som Løn paa Dagens Møje?
Hvi kalder du, hvi blinker du
som Ørkenlandets Øje?

Hvormange Kilder du har slugt,
og om du blaaner nok saa smukt,
du er dog Sodoms beske Frugt,
som Ganen ej kan døje.

Den lyse Himmel taager du
bag dine Fjelde vilde,
kun Salt og Svovel koger du,
og dræber Dalens Kilde;
saa Blomsten flyr dit golde Sand,
saa Fisken daaner i din Strand,
saa mødig Ganger ved dit Vand
sin Tørst tør ikke stille.

Og dybt paa denne Kjedels Bund
sig Sodoms Grave dølge,
der fløjter ingen Fuglemund
med Veemodssuk i Følge;
lig de Fordømtes Taareflod,
kun født af Rædsel, ej af Bod,
gaar over Graven tung og mod
den bittersalte Bølge.

O Verdens svigefulde Lyst,
hvad Attraa end du vækker,
du ligner denne falske Kyst
og som dens Vande gjækker!
Et Skjær af Himlen laaner du,
men kun i Frastand blaaner du:
Den, der vil lædskes, haaner du,
og Beeskhed kun ham rækker.

Farvel, Farvel, du døde Hav,
saa skjønt, saa tavst, saa øde —
er jeg som du en kalket Grav,
behold saa du det Døde!
Hist under Moabs Fjeldekam
alt vinker Jordans Døbedam;
der skal min Længsel finde ham,
hvis Bad kan igjenføde.

— Efter et temmelig kort Ophold gjorde vi omkring og bevægede os i meer end 28 Graders Varme tilbage over Sletten til Jericho-Lejren. Da vi havde hvilet lidt ud og holdt Maaltid, var Luften svalere; nogle af vort lille Selskab benyttede denne Dagens behageligste Tid til en Udflugt i Vest. En lille Times Ridt ad Stien, der slynger sig gjennem det tætte tornede Krat, bragte os til den skjønne Sultanskilde ved Bjergenes Fod (*ain es-sultan*). Den frembringer en Oase i den omliggende Ørk; den skyldes det grønne Krat, vi kom igjennem. Engang har den frembragt saa megen Rigdom, at Antonius kunde tillægge Dronning Cleopatra Indkomsterne af disse Jerichos Haver. Kilden selv er upaatvivlelig den samme, som omtales i anden Kongernes Bog: hvis bittre Vand Propheten Elisa gjorde sundt. Fra Højderne over Kilden haves en herlig Udsigt; her havde en Engelskmand opslaaet sin Lejr under Fellahernes Beskyttelse, i hvid Beduinkappe over den røde Garibaldiskjorte stod han der foran Teltet. Der var imidlertid kun Tid til at vexle et Par Ord;

Solen var ved at gaa ned, vi maatte tilbage. Det tjørnede Krat tog hvert Ojeblik Tag i os, jeg maatte tænke paa Absalon og hans lange Haar; dog varede det ikke længe, inden vi hørte den livlige Larm, der er uadskillelig fra en Lejrplads. Ved de yderste Telte opførte de arabiske Piger en Dands; den omstaaende Kreds angav med Haandklap $\frac{2}{4}$ Takt, en Pige midt i Kredsen slog paa Tinkasserolle og reciterede en lille ofte gjentagen Strophe, der for mine Øren klang omtrent saaledes:

Senere bevægede tvende sig i Midten i korte, smukke Sving, og med Krumsabler i de oprakte Hænder; denne krigerske Dands endte med et Hyl, skingrende som utallige Vægterpiber.

Tidlig til Ro; en Time efter Midnat skulde vi tiltræde Tilbagetoget. Det trak lidt længere ud, saa vi noget nær var det sidste Hold, der gjorde Opbrud. Vi havde det samme fem, sex Timers Ridt at tilbagelægge, som forleden; men nu i Nattens maanelyse Stilhed. Bedækningen var forud, saa vi hvert Øjeblik ventede at høre fra Beduinerne, thi — som det hed i en gammel Folkebog — „then Pelægrim, som sæg skil fra sith sælskab, han plæyær gærne ath fallæ i røffuæres hænder“; men Alt gik lykkelig og vel: de eneste Ryttere vi traf paa, var netop en Deling af de tyrkiske Ryttere, der havde

gjort Holdt midtvejs for at oppebie Bagtroppen. Mit lejede Dyr holdt taalelig godt ud med mine Ledsageres arabiske Heste; men mit Been smertede voldsomt, saa jeg den sidste Timestid foretrak at ride i al Ro og Mag fra Bethanien til Jerusalem. Jeg har senere gaaet den samme Vej tilfods; ingen Vandring i Palæstina har saa levende sat mig tilbage i de gamle Dage. Svinger du om Oliebjergets Pynt ligger Josaphats Dal for din Fod, fra Kloftens anden Side knejser paa Templets Plads Omar-Moskeen over de taarnede, tindede Mure, og Jerusalems meest maleriske Deel i ejendommelig, imponerende Skjønhed. Plant Palmer hist og her, omdan den islamitiske Helligdom til Kong Herodes' pragtfulde Tempel, saa kan du blande dig i Skaren, der jubler Ham imøde, som kommer ridende denne Vej sagtmodig „paa en Asenindes Føl"; saa kan du følge ham ned over Dalen og op mod Jerusalems Porte, forbi den samme Urtegaard, hvor han nogle Dage senere var den eensomt Ængstede.

Bethanien.

Paa Oliebjergets jævne Skrænt,
mod Middagssolens Straaler vendt,
du hænger som en Rede;
ej som en Rovfugls, vild og styg,
men som en Svalerede tryg,
den Alle gjerne frede.

Som den du klinet er af Leer,
men over dig det blomstersneer,
ja fast det blomsterlyner,
saatidt Granatens Lueblad
med Mandelblomsten følges ad
i hulde Sommersyner.

Kom, gamle Pilgrim, hvil dig her!
her hvilte Han fra Vandrefærd,
hvis Fodspor du vil træde;
og Bjerget her, hvor Jesu Ven —
i Klippegraven lagdes hen,
det Bjerg saae Jesus græde.

Paa sligt et løvrigt Klippesprang
har Martha staaet mangen Gang
med Haanden over Brynet;
og øjned hun ham langvejsfra,
hvor ivrig har hun sprunget da,
at faa sit Bord forsynet.

Og i en saadan Urtegaard
Maria har med opløst Haar
for Nattens Stjerner jamret:
Ak, havde Herren været her,
da laa vist ej vor Broder kjær
saa kold i Klippekamret.

Men nu for Graven Jesus staar.
Han kalder, og den Døde gaar
linklædt af Hulens Mørke;

og snart han sidder med tilbords
som Vidne om et jordisk Ords
guddommelige Styrke.

— Hvi tier Sagnet om de Tre,
om Lazarus og Søstrene,
om deres Smil og Sukke;
mon den, hvem Herren kaldte frem,
var med paa Golgatha blandt dem,
som saae Ham Øjet lukke?

Og mon de drog i Verden ud
med Livets store Naadebud
i stærke, glade Hjerter? —
dog har vist Tanken ofte vendt
tilbage til den stille Skrænt,
hvor de var Jesu Værter.

Det ønsker jeg min bedste Ven,
et Hjem som hint Bethanien,
hvor Herren var som hjemme;
der stænger godt for Døgnets Vind,
men villig lukker Jesus ind
og lytter til hans Stemme.

Det frelser ej fra Suk og Savn,
men bæres det i Jesu Navn,
da er der Fred i Graaden;
og selv om Døden isne vil,
den lukker kun et Øje til,
den lukker op for Naaden.

III.

Jerusalem.

1. Staden og dens Minder.

Da Korsfarerne — denne brogede Skare af Fyrster, Riddere og Svende, Præster og Munke, vaabenløse Pilegrimme, Kvinder og Børn — efter utrolige Anstrengelser, efter idelige Kampe med Hunger og Hede, Pest og Fjendens Sværd, endelig naaede Højsletten Nord for Jerusalem, og nu den hellige Stad, deres Vandrings længselsfuldt attraaede Maal, laa for deres Øjne: da faldt de paa Knæ, omarmede hinanden, kyssede den hellige Jord; meer end een Ridder afførte sig, trods de omsværmende Saracener, sine Beenskinner og Sko, og drog videre paa bare Fødder. Fra hine Højder maa ogsaa det middelalderlige, østerlandsk krigerske Jerusalem med sine taarnkronede Mure, sine mangfoldige Kupler, Kirker og Spir, have taget sig imponerende ud, og med det fjerne Oliebjerg til Baggrund frembragt et af disse Dobbelt-Indtryk, der allerstærkest bevæge: hist det Bjerg, Frelserens Fod saa ofte havde traadt, her Staden, hvor han led og døde — i vantro Fjenders Vold. Og de samme Følelser — om end i forskjelligt Maal — ville altid røre sig hos den, der første Gang skimter den hellige Stad, om den ellers for ham er en hellig Stad[1]). Men Minderne maa manes frem; ved første

[1]) Selv Araberen kalder den altid el-Kûds ɔ: den hellige.

Øjesyn er det nuværende Jerusalem en orientalsk By, som saamange andre, og allertarveligst tager den sig ud mod Vest, den Side, Nutidens Valfarende i Regelen først faa at see, ogsaa jeg, da jeg om Formiddagen Palmesøndag fra „Brødrehuset“ begav mig paa Vej ind til Staden.

Det gik først gjennem unge Vinhaver, hegnede med Gjærder af løse Steen; saa over en muhammedansk Kirkegaard med Gravminder som et Strygejern sat paa Kant; dens højeste Punkt bærer et lille kuplet Kapel, en saakaldet „Veli“, — man kan træffe saadanne i de ødeste Steenørkener, i Regelen paa høje Punkter, hvor de kunne sees i en vid Omkreds, og som oftest rejste til Ære for en eller anden muhammedansk Helgen. Lidt videre, og jeg saae det første Glimt af Jerusalems brunlige Mure, der fra denne Side saagodtsom skjule Staden. Tilvenstre havde jeg det storartede russiske Anlæg, der skal optage Patriarksæde, Seminarium, Kirke og Hospitium for Bekjenderne af den græsk-russiske Confession, vidtløftige og møjsommelige Byggearbejder: af de svære Kalksteen, der benyttes, kan en Dromedar kun bære to eller tre ad Gangen; tilhøjre ligger, overfor det sidste Vagttaarn, en muret Locanda med aabne Buer ud mod Vejen. Det er som sagt Lidet eller Intet af Staden, man seer her udenfor Jaffa-Porten; i Vest aabner sig Gihon-Dalen, et snævert Dyb med gulige Skraaninger, tørt og kjedeligt som Landskab, hvert Indtryk ødelagt ved en nybygget, hæslig Vindmølle; Skov fattes, kun en spæd Morbærplantning

paa Dalens anden Side giver Løfte for Fremtiden. Anderledes lidt højere oppe paa de nordlige Banker: der skjelner man tydelig Byens højere liggende Partier: enkelte Minareter og Consulaternes vajende Flag bringe Liv mellem de mange hvidgule, fladkuplede Tage. Og snart vil Øjet dvæle ved den hellige Gravs Kirke med dens underlig udbuede Kuppel, ved Omar-Moskeens ringformede Halvmaane, ved den jødiske Synagoges flade Kalksteens-Kuppel; de fortælle alle som een om en hellig Stad, hellig for alle den ene Guds Bekjendere, men ogsaa om en Tvedragtens Stad, hvor hver gaar sine egne Veje. Ogsaa tvende Taarne ville tildrage sig Opmærksomhed, det gamle, kullede fra Korstogenes Tid og Davidsborgens (Kastellets) endnu ældre: vistnok det „Hippicus", som Herodes havde bygget eller dog fuldført, og som Titus lod staa. Og bag Staden skimtes Oliebjerget — hvilke Minder!

Da jeg var vel indenfor den vinklede Port, hvor adskillige tyrkiske Soldater paraderede i en noget tillempet europæisk Jægeruniform: grøn Vaabenfrakke, hvide Beenklæder, rød Fez med Messingpul, skyndte jeg mig først til Franciskanerklostret og fik mine Brevpakker rigtig afleverede; i Klostergaarden fandt jeg en stor Deel af den franske Karavanes Medlemmer forsamlede, mange med de nys indviede, flettede Palmegrene i Hænderne; de kom fra Messen i den hellige Gravs Kirke. Jerusalem selv er fattigt paa Palmer, Grenene komme langvejsfra. Jeg saae i Jaffa meer end een Aseninde, aldeles belæsset med Palmegrene, saa kun Hovedet med de lange Ører

stak frem mellem de grønne Vifter; man kan ikke tænke sig noget fredeligere Syn. Nu skulde jeg opsøge det saakaldte protestantiske Hospitium, men det var ikke saa let en Sag; jeg forvildede mig dybt ind i det jødiske Kvarteer, og lod mig lokke videre og videre heelt ud til de Spedalskes Hytter, hvor den Ulykkelige ligger afsondret fra Andre og som en Lazarus, hvis Saar kun Hundene slikke; med modbydelig hæs Røst anraaber han den tilfældig Forbigaaende om Almisse. rækker den knoklede Haand frem og rasler med sit Blikmaal. Efter nogen Flakken om hittede jeg dog, med Consulatsflagene til Vejvisere, tilbage til den Plet, jeg var gaaet ud fra, fik nogen Anvisning, gned mig gjennem de smalle Bazarer, dem en læsset Kameel saa omtrentlig spærrer, hjalp mig tilrette med et Par italienske Ord og et Par tyrkiske Pjastre, fandt den rigtige Steentrappe til det rigtige Hus, kom vel inden Døre og erfarede til min Glæde, at naar jeg vilde tage tiltakke, saa var der Plads. Jeg havde alt længe hørt dette Fremmedherberg fordelagtig omtale som i enhver Henseende at foretrække for Klostrene saavelsom for de meget dyre, efter engelsk Maalestok indrettede Hoteller; jeg kom nu til at bo der næsten en Maaned og maa taknemlig underskrive dets gode Lov. Det er kun lille, kan ikke rumme Mange og har i det Hele noget Patriarkalsk i sin Indretning; men et moderne Hotels fordringsfulde Tomhed skulde vanskelig, især i disse Omgivelser, yde et Tilhold, saa hyggeligt i sin Tarvelighed, saa hjemligt og af saa

god Tone. Det er grundet af et i Tydskland dannet Johanniter-Samfund, der som Ridderordenen af samme Navn tager sig af Missionen og af de Fremmede i Palæstina; de samme Johannitere, hvis Sygepleje i 1864 havde saa godt et Navn i Flensborg, men hvis Lazarether i den nuværende fransk-tydske Krig jævnlig ere blevne omtalte med Misnøje. Hospitiet selv staar under det preussiske Consulats Tilsyn og støder umiddelbart op til dettes Bygninger, men er ifølge Statuterne, mod billigt Vederlag for Kost og Betjening, aabent for Protestanter af alle Nationer; ved det første Maaltid havde jeg til Bordfæller en Englænder, en Hollænder, en fransktalende Armenier og tvende Tydskere. Det er oprettet i et steenbygget, forhenværende arabisk Hus; Stuen er Stald, hvert af de tvende Stokværk har — som endog i enkelte romerske Huse — udenfor Kamrene en lille steenlagt Plads, der ikke er andet end det nedenforværende Rums flade Tag; disse Tage ere da forbundne med Steentrapper under aaben Himmel. Fra det øverste har man en prægtig Udsigt over den bolgende By med dens mange spredte Haver, hvor her en Palmevifte, hist en Cypres dukker frem; ogsaa til Oliebjerget, hvis stejle Stier Øjet kan følge gjennem det tynde Olivenkrat heelt op til Toppen, hvis tidligere Himmelfartskirke har faaet Minaret og er bleven Moskee. Det udbuede Loft i flere af Rummene dannes af selve det langagtige Kuppeltag; Væggene ere for det Meste overhvidtede for desbedre at kunne forraade Mosquiterne, men enkelte Dore have endnu fra den

forrige Ejers Tid den brogede Blomstermaling med tilhørende Arabesker. Den første Tid (efter at jeg var vendt tilbage fra Udflugten til Jordansletten) bo'de jeg sammen med flere Andre; senere fik jeg mit eget lille Kammer. Spisestuens Vinduer vende ud til Consulatets Have; undertiden stak en tam Gazelle sine slyngede Horn ind til os og glanede med sine skjønne sorte Ojne.

Den hellige Gravs Kirke og Tempelpladsen kommer jeg til at omtale senere; om selve Staden skal jeg fatte mig kort. Jerusalem er som bekjendt ligesom Rom bygget paa flere Høje, af hvilke Zion og Moriah ere de navnkundigste; og den er ligesom Stambul omgiven af hyppig taarnede Mure. Men medens hine berømte Stæder trods Murenes Afgrændsning glide temmelig jævnt over i de omgivende Sletters smule Vover, throner Jerusalem paa bratte Skrænter højt over Dalens Dyb. I Nord er en Deel af Staden — landfast. kunde jeg fristes til at kalde det, med de omliggende Banker, her slog ogsaa Korsfarerne Lejr, og til denne Side har Byen lettest kunnet søge Udvidelse; i Syd og Ost derimod og tildels i Vest drage Kedrons-Dalen. Hinnoms- og Gihon-Dalen Jerusalems naturlige Grændser. Disse dybe Kløfter give den hellige Stad en uudslettelig Ejendommelighed, noget Kongeligt, noget Alvorsfuldt, noget Uforanderligt. Af Templet er ikke Steen paa Steen tilbage, af selve den jødiske Stad saagodtsom heller Intet, Herrens Straffedom over Staden har Ord til andet faaet sin Opfyldelse; men Højene ere ikke sjunkne

og Dalene ikke fyldte. Den brede Højde, som nu bærer Kastellet, det armeniske Kloster, den evangeliske Kirke: det er hvad Josephus kalder „Overstaden", det samme Zions Bjerg, hvor David havde sin Borg, og hvor senere Herodes lagde sit prægtige Palads; denne Skraaning gjemmer nu de Christnes Støv, dens Pynter have engang gjemt Judæ Kongers Grave, ogsaa Davids og Salomos: en Moskee betegner det formeentlige, strengt aflukkede Sted. Ja — for at gaa heelt tilbage — dette Zion var den rette Davids Stad (2. Sam. 5.), det første Jerusalem, som han vandt fra Jebusiterne; maaskee vilde man ej gribe fejl ved at betegne nogle raat tilhugne Trappetrin paa Klippens Side som tilhørende denne ældste, jebusitiske Tid[1]); hvor naturligt, at man allerede da har hjulpet paa Stejlheden, for lettere at naae ned i Dalen. Og denne end stejlere Høj i Øst, det er Tempelbjerget, kan kun være det samme Moriah, hvor Salomo byggede Templet. Og hint jævntrunde Bjerg, som danner den østlige Grændsedals fjernere Væg, kan kun være Oliebjerget. Dalen selv: „Josaphats Dal", dens udtørrede Bæk: Kedron. Disse Ting ere saa uomtvistelige som Stedet for Capitol eller Akropolis. Man kan tvistes om Golgatha, og lade Mangt og Meget staa hen, Jerusalems Grundrids er den Dag i Dag væsentlig det samme som i Jesu og hans Apostles Dage. Man fejler heller ikke meget ved

[1]) Dr. Rosens Antagelse; Trinene findes i det armeniske Klosters Have.

at henlægge Pilatus' prætorium i Nærheden af Stadens østlige Port, Stephansporten, og den nuværende tyrkiske Kaserne, hvormed ogsaa det sandsynlige Udgangspunkt for den rette „via dolorosa" vil være givet.

En ejendommelig Localitet, og af meget gammel Oprindelse, er en betydelig Vandbeholdning indenfor Byens Mure, almindelig kaldet Hiskias (Ezechias') Dam[1]); om den virkelig hører til de af denne Konge foretagne Vandarbejder (2 Kron. 32, 30) er omtvistet. Det er et firkantet Bassin, henved 120 Alen langt, men endeel smallere, og faar Vandet tilført fra Gihons Dal; de høje omgivende Huse skjule den ganske, ved et Besøg i et af disse bliver man højst overrasket ved at see udover det klare Vandspejl, af hvilke Murene dukke op som Venedigs Paladser af canale grande. Det er Stadens største Vandbeholdning, men hvert Hus har nu som i Oldtiden sine Cisterner; endog under Jerusalems rædselsfulde Belejring var der kun liden Vandmangel.

Det er, som det vil sees, i det Store, at det gamle Jerusalem maa manes frem for Øjet; træffer man hist og her i dens Gader en romersk Bue, kan man være temmelig sikker paa, at saadanne Levninger tilhøre Hadrians Stad, der byggedes halvhundrede Aar efter Jerusalems Ødelæggelse. I henved firetusinde Aar har der været Noget, der hed Jerusalem, og ingen betydeligere Periode har ladet

---

[1]) Araberne kalde den *Birket Hammam el-Bâtrak*, ɔ: Patriarkens Badedam.

sig ganske og aldeles uden Vidnesbyrd, men Resterne ere dog faa og smaa. Staden som den er, er en orientalsk By, i Meget som de andre: Gaderne snævre og snavsede, kun hist og her brolagte, Bazaren, hvorigjennem den eneste Færdsel gaar, fattig og smal, med plumpe Træskodder for de daarligt forsynede Boder, Husene — dog i Regelen Steenhuse — saagodtsom uden Vinduer, ogsaa uden de flettede Trægittre, der ellers kunne være pyntelige nok og ialtfald bringe Liv i de store, døde Murmasser. Tyrken med de grove, tidt saa oppustede mongolske Træk vralter i sin lange Slobrok gjennem Gyderne med sin ikke mindre lange Tschibuk frem for sig som en Basun; Beduin-Schejken brun, for ikke at sige sodet, skarp af Profil, med Ild i Ojet, gaar sine faste Skridt, stolt og tavs, med kongelig Holdning, selv om hans Burnus maatte være nok saa laset; Grækeren med sin brune Fez over det glatte Haar vimser urolig om: mon der ikke skulde være Affairer at gjøre? Den gamle polske Jøde i sin sorte Talar, med lang Haarlok hængende ned under Peltshuen, drejer om Hjørnet ind i Jødekvarteret — Fattigkvarteret kunde det ogsaa kaldes — hen til en eller anden Hytte, hvor han vil lægge sig til at dø, thi dø i Zions Jord, det er det, han er kommen for. Mellem dem Præster og Munke, Latinere, Armeniere eller Grækere, snart med Filthue, snart med Kalot, snart tællende paa Rosenkrandsen, snart ilav med de nysankomne Pilegrimme, ikke altid i den meest uegennyttige Hensigt; saa en galloneret, pragtfuldt

væbnet Consulats-Kavás eller en noget vildere Collega, en turkomannisk Baschi-Bozuk; halvnogne Negerdrenge, — desbedre tilslørede tyrkiske Kvinder paa de officielle gule Tøfler; næst dem maaskee en Diakonisse eller en barmhjertig Søster med sit hvide Lin; endelig et Par hvidhattede Franker, hvert Øjeblik standsende for at see tilhøjre og venstre: see det er via dolorosa's Befolkning, ogsaa til daglig, men fornemmelig i Paaskeugen. Via dolorosa! Herrens Smertesvej fra Dombuset til Golgatha! Næst Alt hvad der ved dette Navn rører sig religiøst i En, — kommer Du ikke uvilkaarlig til at tænke paa noget uendeligt Stille, stille som den Tornekronede, vi saa ofte have seet afbildet segnende under sit Kors, — hvor? Paa denne Vej! Vi see de grædende Kvinder, dem til hvem Herren siger: Græder ikke over mig, Jerusalems Døttre, men græder over Eder selv og over Eders Børn! vi høre dem klage, men det er os en stille Klage, stille som den Kirke eller den Bibel, i hvilken vi saae Billedet. Men Stilheden er ikke det Sande. See paa Rembrandts Billede af Jesus for Pilatus, see den støjende, fanatisk ophidsede Hob, disse lovlærde, fanatisk hidsende Pharisæere, dem, der skjælde „Gudsbespotteren", og dem, der hviske dem Losenet, dem, der raabe „Korsfæst!", og dem, hvis Echo de er, — der er det Sande. Saadan har Optoget været paa via dolorosa, saa larmende, saa broget, saa vildt; kun En har været stille, „han, der ikke oplod sin Mund som et Lam, der føres til Slagterbænken". Og hvem har det været, disse hujende Skarer, der

kun længtes efter at svale deres Lidenskabs Glød i hans dryppende Blod? Jøder flest, men mange Andre med dem, thi ogsaa dengang var det Paaskeuge: Græker og Romere. Araber, Folk fra Verdensstaden og Folk fra Ørkenen. Franker? Ogsaa Franker; Herodes og hans Eftermænd havde Galler og Germaner nok i sin Tjeneste. Og mellem de lasede Drenge og den „Pøbel", der er med til Alt, Nogle af den lille Flok, der elskede ham, de troende Kvinder — lad det være de „barmhjertige Søstre"! og fjernt, dukkende sig godt tilside, Enkelte af dem, der iaftes havde siddet tilbords med ham ved Paaskelammet — lad det være de Enkelte her paa Jerusalems Gader, der midt i det store Pilgrims-Tros gaa deres stille Gang, fordybede i de hellige Minder, kun lukkende Evangeliet, for til Sammenligning at blade i deres eget Hjertes Bog. Til Pharisæerne vil det ikke være vanskeligt at finde Modeller; skinhellig Fanatisme, ogsaa i Politikens Tjeneste, er der nok af paa Paaskemarkedet ogsaa i det nuværende Jerusalem. Ja, jo mere Du seer paa disse Mennesker — gaa hen at see dem i Gravkirken, den der gjør Fordring paa at omslutte det rette Golgatha, see dem om „Golgatha", see dem i hujende Stime om Gravkapellet Paaskeloverdag, naar det gjælder „den hellige Ild"! — jo mere du seer paa disse Mennesker fra Davidsgaden, fra Bazaren, fra via dolorosa, desmere vil du i dem see den rette brogede og larmende Staffage til „Stationerne", til Herrens Lidelses-Vandring.

Og saaledes er det til en vis Grad ogsaa gaaet mig med Staden selv.

Naar det lakker ad Aften, naar Hyrden er kommen hjem med sine Smaakid under Armen, naar Janitscharmarschens skingrende Kobbertoner ere døde hen, da kaster Staden Tyrkemasken, og et andet Jerusalem viser sig, et andet og dog det samme. Moskeen bliver til et Tempel, det i hvis Haller Herren allerede sad i sit tolvte Aar, det mod hvis Buegange han holdt sit Indtog hin første Palmesøndag; — paa denne brede, aabne Trappe udenfor Kadiens anseelige Gaard træder Pilatus ud, og en Anden med ham: „see hvilket Menneske!“ — Gravkirken synker i sin Grav, og en aaben Klippehule indtager dens Plads, gjemt i den fredelige Urtegaard. Men Forvandlingen gik lettest, tilstaar jeg, naar jeg ikke havde Staden umiddelbart for Øje.

Det nuværende Jerusalem er som flere andre østlige Stæder deelt i tre Kvårterer: et for Muhammedanerne (den større nordøstlige Deel af Staden — det Meste af Akra-Højen —, foruden den omfangsrige Plads, hvis Midte indtages af Omar-Moskeen ɔ: Moriah), et mindre for Jøderne (paa Zions østlige Affald), endelig de Christnes Kvarteer, der omtrent indtager Stadens vestlige Trediedeel fra Nord til Syd — saaledes det Meste af Zion —, ligesom de Christnes Antal omtrent svarer til Trediedelen af Jerusalems henved 25,000 Indbyggere, et Tal, der dog ved Paasketid kan voxe til det Dobbelte. Mellem

det jødiske Kvarteer og Tempelpladsen, ɔ: mellem Zion og Moriah, løber i sydlig Retning en smal Dal, hvis øvre Lob de store Grus-Opdyngninger, Tiderne have medført, gjør det noget vanskeligt at komme paa det Rene med; den betegnes almindelig som Josephus' Tyropøon (Ostelaver-Dalen)[1]. Den snevre Indsænkning fortsættes udenfor Staden, indtil den ved Siloahs Dam udmunder i Kedron-Dalen. I det gamle Jerusalem har der over Tyropøon været spændt en Bro, saa at Zion og Tempelbjerget have staaet i umiddelbar Forbindelse med hinanden; paa tvende Punkter af Moriahs Vestside ere ved Udgravning Brobuer blevne synlige[2].

En Stad som Jerusalem, der siden Davids og Salomos Dage meer end femten Gange er bleven indtagen af Fjendehaand, har — det følger af sig selv —

---

[1]) Dr. Sepp („Jer. u. d. heil. Land", 2det Bd. XIX) sætter derimod Navnet i en noget dristig Forbindelse med det phoeniciske Tyros. Andre — Rabbi Schwarz og efter ham F. Bovet („Voy. en terre sainte", 141) — see i Tyropæon den rette „Hinnoms-Dal"; hvad der sædvanlig kaldes saaledes, skulde da være Bibelens „Rephaims Dal", Kæmpedalen.

[2]) En saadan Bro blev sprængt eller afbrudt, da i Aar 65 f. Chr. Pompejus indtog Staden, fra en saadan tiltalte efter Udbruddet af den jødiske Krig Agrippa den Yngre Folket. Den vældige Stump Brobue paa Tempelmurens Vestside, ikke langt fra det sydlige Hjørne, kaldes som oftest Robinsons Bro efter den lærde Amerikaner, der først gjorde opmærksom paa den; der er fundet en anden længere mod Nord saavelsom tilsvarende Fundamenter paa Zions-Siden.

til forskjellig Tid havt forskjelligt Omfang og Begrændsning; alligevel har det meest været mod Nord at Muren har videt sig ud eller trukket sig sammen, fordi, som berørt, i Øst, Syd og tildeels i Vest de omgivende Daldybder drage Stadens naturlige Grændser: kun Moriahs Fremspring (Ophel), og Zions sydlige Affald, der begge nu ligge udenfor Muren, have til en Tid været inddragne i dens Kreds. Da Titus belejrede Staden havde Jerusalem større Udstrækning end nu; det Jerusalem derimod, der saae Frelseren lide og dø, har efter al Rimelighed været noget mindre end det nuværende, hvis Mure — Soliman den 2dens Værk — først skrive sig fra Reformations-Aarhundredet. Mellem de mangfoldige Belejringer, Staden har været udsat for, er der to, der af sig selv hæve sig frem som store verdenshistoriske, eller om man vil kirkehistoriske Begivenheder: Titus' Belejring Aar 70, der endte med Jerusalems Ødelæggelse i særlig Betydning, Korsfarernes 1099, der for en Stund rejste en christen Kongethrone midt i det alt længe arabisk-muhammedanske Land. Lad mig dog her mellem de mange tidligere Erobringshære, der have slaaet Lejr udfor den hellige Stads Mure, fremdrage Billedet af en fra den gamle Tid, fra Judæ Kongers Dage. Det var i Kong Hiskias Tid, at Sancherib, Kongen af Assyrien drog ind i Judæa, lejrede sig mod de faste Stæder og tænkte at rive dem til sig. Hiskia befæster Jerusalem efter Evne, sine Krigs Øverster og Folket taler han til som en Konge, der veed sig i Pagt med „den levende Gud“:

„Værer frimodige, og værer stærke, frygter ikke og ræddes ikke for Kongen af Assyrien, ejheller for al den Hob, som er med ham; thi der er en Større med os end med ham!“ Sancherib spotter dem og deres Gud; han slaar sin vældige Lejr udenfor Stadens Mure, ikke længere borte end at Assyrerne kunde raabe deres Haansord og Trusler op til dem paa Murene. „Men Kong Hiskia og Jesaia, Propheten, bade derimod og de raabte til Himlen. Og Herren sendte en Engel og han udslettede alle de vældige Stridsmænd og Fyrsterne og de Øverste i Kongen af Assyriens Lejr; og han drog tilbage til sit Land med Blusel, og der han gik ind i sin Guds Hus, da fældede hans egne Sønner ham der med Sværd.“

Sancheribs Undergang.

Efter Byron.

Som en Ulv over Hjorden Assyreren faldt.
og det straaled af Purpur og Guld overalt,
og det blinked fra Spyd, som naar Stjernerne strø
deres Sølv i den natblaa Genezaret Sø.

Og som Løvet i Skoven, hvor Blomsterne lee,
var ved Solfald hin Hær med dens Faner at see,
og som Løvet i Skoven ved stormende Høst
laa ved Morgen hin Hær visnet hen og opløst.

Thi med Storm under Vinge Dødsengelen skred,
Og han aanded sit Pust over Fjenderne ned;
og den Sovendes Øje blev dødsens og stivt,
og hvert Hjerteslag tav for hans Aandepusts Gift.

Og med udspilet Næsebor Gangeren laa,
men dens Aandedræts Bølger ej stoltelig gaa,
og paa Græstørven Skum fra dens gispende Stønn,
hvidt og koldt, som det stænker fra Brændingens
Dønn.

Og der laa dens Rytter fordrejet og kold,
med Dugg paa sit Bryn, og med Rust paa sit
Skjold,
og hvert Banner er eenligt, hvert Telt uden Gjæst,
og hver Landse uløftet, Trompeten ublæst.

Og Assurs Enker jamre ved Nat og ved Dag,
og i Ba'lstemplet Gudestøtten synker i Kvag;
og al Hedningens Magt, som ej Sværdød fik see, —
et Blik af Herrens Øje, og den smelted som Snee.

---

2. Den hellige Gravs Kirke.

Mit første Besøg her gjorde jeg Langfredag Formiddag. Seer Kirken alt udenfra med dens gamle, haardt medtagne, kullede Taarn, sprukne Kuppel og uregelmæssige Sammensætning paa eengang ærværdig og frastødende ud, saa forstærkes det blandede Indtryk ved hvert Skridt i dens Indre. Pladsen foran Kirken er som en lukket Borggaard, men ingen Port, kun to lave Døre, saa lave at de tvinge til at bukke sig for Helligdommen, føre derind fra de tilstødende Gyder (af hvilke den ene gjemmer den godt vedligeholdte Portal af Johanniterriddernes fordums Palads).

Den var opfyldt med en broget Mængde, baade Mænd og Kvinder, der have gjort dens Steenfliser til deres Torvestade og med megen Driftighed falbyde Rosenkrandse af Olie- eller Cedertræ, endvidere Ringe eller Smaakors af den sorte, bløde, saakaldte Moses-Steen, eller Perlemors - Billeder , bibelske Fremstillinger, skaarne i Bethlehem, for hvis overvejende christne Befolkning disse Fabrikata ere en væsentlig Indtægtskilde; ogsaa Sukkergodt-Sælgere lode sig see, med Bakken paa Hovedet og deres transportable Trefod i Haanden. Mellem hele denne kjøbslaaende Skare tumle sig legende og skrigende mange græske og armeniske Drenge med en Smule Posebuxer og Fez; vore hjemlige Chordrenge, der mens Præsten præker faae sig et Slag Klink opad Kirkemuren. ere — mod hine — Sinker i at støje.

Gjennem den middelalderlige Indgangsports tredobbelte Sojlevagt er det endelig lykkedes mig at naae indenfor Kirkens Mure. og hvad er det Forste jeg seer? De vagthavende Tyrker, der med Piben ved Siden, fra deres Divaner iagttage den fremmyldrende Mængde, i Grunden sindigere og mindre spodsk end der var Anledning til; thi den sørgelige Sandhed er, at, holdt ikke Tyrkerne Vagt, saa kom de christne Partier op at slaas, og det for Alvor. Kirken selv med dens mange store og smaa Afdelinger, med denne brogede Masse Altre, Chor og Kapeller, er et tro Billede af denne Partiaand; det kuplede Rum om selve det hellige Gravkammer tilhører i Fællesskab samtlige udenfor Protestantismen staaende

Kirkepartier: her mødes de, og det er smukt at de mødes; men de har længe mødtes paa vaadt og snavset Gulv, under gjennemhullet Loft, fordi den Ene ikke vilde tillade den Anden at reparere, det kunde føre Ejendomskrav med sig. Her er altsaa Hovedkirken og her, sige Katholikerne, her er Christi Grav. Gaa ind i denne lille Marmorbygning midt under Kuplen, arbejd dig gjennem dine tæt sammenpakkede Troesbrødre, de Brogede, de Snavsede, de Røgelseduftende; lad dig trykke, vrid dig frem gjennem det saakaldte Englens Kapel — saa vil du gjennem en Dør naae til det indre, et Par Alen brede Rum: under dets Marmoralter er Graven, her lagdes den Korsfæstede; og det vrimler med Guld- og Sølvlamper til Ære for Ham, som hverken havde Sølv eller Guld.

Til Kuppelbygningen, Rotunden, hvor ogsaa Kopter og Abyssinier have et Par tarvelige Smaakapeller, slutte sig de enkelte Confessioners Kirker: den store, hesteskoformede græske Afdeling, rigt forgyldt, overlæsset med Lamper og Sølvæg, prangende med smagløse byzantinske Billeder og, som de større græske Klostre, udstyret med en pragtfuld Thronstol for Patriarken; en rund Marmorplade i Gulvet angiver Jordens formeentlige Midtpunkt; — dernæst Latinernes Kirke med store udskaarne Messebogs-Stole som i St. Peterskirkens Baptisterium, her paavises et Stykke af den Søjle, ved hvilken Christus blev hudstrøgen; den anden Halvdeel findes i Rom,

hedder det, men er uheldigviis heel og holden[1]); — endelig en Uendelighed af større og mindre Kapeller, hvis Besiddelse Grækere og Latinere, Kopter og Armeniere have deelviis eller i Fællesskab; endogsaa af een og samme Steen eje flere Parter hver sit Stykke. Saa er der endvidere, kunde man sige, en Overkirke og en Underkirke, kun ikke over hinanden; hin Syd for Hovedkirken og meget mindre af Omfang, er det egentlige Golgatha, Calvariebjerget, til hvilket tvende Trapper føre op fra Kirkens Forhal; Kryptkirken, i Øst, denne labyrinthiske Kirkes tredie Afdeling, omslutter de Steder, hvor efter Legenden Kejserinde Helena fandt Herrens og Røvernes Kors; man befinder sig her en Snees Alen under Hovedkirkens Gulv og har det raa Klippeloft over sig. Her er stillere og fredeligere end ovenpaa; Murene her ere stadig fugtige af en nærliggende Cisterne: det er Klippen der græder, siger den fattige Pilegrim, thi her laa Lidelsens Kors. Hvor rørende og uskyldigt! og rørende er det i Sandhed at see dem vandre fra Alter til Alter, kysse Stenene og plante et spædt lille Voxlys. Det var mig det eneste Sted, hvor Tanken kunde faa Lov til at gaa tilbage til Korsfæstelsens Time og kalde Golgatha frem af Virakskyernes blændende Taager.

Hvorledes forholder det sig nu med Golgatha og den hellige Grav? Var Graven virkelig her? Om den var her, da have Grækere og Romere — som

---

[1]) Th. Petersen: Et Besøg i Jerusalem.

altid — gjort Alt for tilbunds at udslette hvert Spor, der kunde hjælpe Phantasien eller støtte Erindringen: overdænget med Sølv og Guld, ruttet med Marmor og Farver, gjort en Klippegrav til Kapel, som de i Bethlehem have gjort et Kapel til en Marmorstald. De føre Pieteten for alle hellige Minder saa vidt, at de modarbejde deres egen Hensigt: „man seer jo aldrig Noget!“ raaber forbittret en fransk Katholik ved Synet af den Grav, som han ikke seer. Men er her Skuet for rigt og stateligt og just derfor for fattigt, saa er Tallet paa de hellige Steder, hvis Identitet det ikke falder nogen god Katholik ind at tvivle om, saa uhyre stort og præsenteres med en saa uhyre Sikkerhed, at man saare let faar Mistanke mod dem alle tilsammen. Som det mathematisk og logisk gjælder, ikke at bevise for meget, gjælder det her om ikke at vise og forevise for Meget. Men hvad vide ikke Munkene Besked med? Onsker jeg at vide, hvor Hudflettelsen fandt Sted — det var her inde i dette latinske Kloster; eller, hvor Cimon af Cyrene tog Korset op — behag at følge et Stykke op ad Gaden, det var henne i det Hjørne; eller har du Lyst at see det Hus, hvor Jerusalems Skomager bo'de — her paa højre Haand, det tilvenstre var den hellige Veronikas. Kommer du til Bethanien og har Lazarus i Sind og Tanke, skal du ikke gjøre dig den Ulejlighed at tænke videre over, hvor eller til hvilken Side Klippehulen kunde have været — den er her, her ganske præcis, nede i den Cisterne, tolv Trin ned. Og saaledes overalt, i Jerusalem,

Bethlehem, Galilæas Bjerge. Spørgsmaalet om den hellige Gravs Ægthed er saa omtvistet som Spørgsmaalet om Retningen af Jerusalems Mure paa Jesu Tid, et Stridspunkt, hvormed det nøje hænger sammen. Da Titus lagde sig for Jerusalem havde han tre Mure at gjennembryde. Den yderste af disse, „den tredie", skrev sig fra Kong Agrippas Tid, blev først opført en halv Snees Aar efter Jesu Korsfæstelse [1]); men nu „den anden", den, der var Jerusalems Ydermur i Nordvest paa den Tid Pilatus var Landshøvding? hvorledes har den gaaet, hvorfra og hvortil, i hvilken Buelinie? Har den — saaledes som Robinson vil — omspændt ikke blot den saakaldte Hiskias Dam, men ogsaa den hellige Gravs Kirke, da har denne og dermed baade dens Grav og dens Golgatha ligget indenfor Muren; men da er ingen af dem ægte, thi at begge have ligget udenfor det daværende Jerusalems Mure, om end i Nærheden, derom kan med Evangeliets Angivelser for Øje ikke rejses grundet Tvivl. Kan derimod den anden Murs Løb og Retning, uden at man kommer i Modstrid med de af Josephus givne Data, konstrueres saaledes, at Kirken vilde falde udenfor Linien, da vilde den katholske Tradition deri have en betydningsfuld topografisk

---

[1]) Hvorlangt den har vundet sig mod Nord vides ikke med Vished, Mange have tænkt sig den nuværende Stadmur bygget i samme Linie og derved Resterne af hin bleven usynlig, men ved Kapitain Wilsons Udgravninger Nord for Staden i 1865 synes det godtgjort, at Agrippas Mur hár gaaet nordligere.

Styrkelse. Det er dette Robinsons Modstandere (Williams o. A.) have forsøgt, der er dem, der have meent at kunne paavise synlige Spor af den omtvistede Mur, og det saadanne, der vilde afgjøre Spørgsmaalet til Gunst for de af dem opstillede Paastande. men Sporene ere meget tvivlsomme.

Hvilken er da Traditionen? lad os høre hvad Historien melder om Gravkirkens Tilblivelse. Da Kejser Hadrian, hundrede Aar efter Korsfæstelsen, paa det gamle Jerusalems Ruiner byggede sit Ælia Capitolina, meente han, hedder det, at kunne udrydde Christendommen ved at vanære Stedet for de Christnes Ærefrygt. Over den hellige Grav rejstes et Venus-Tempel. Fra nu af betragtede de Christne Jerusalem som en Syndens Stad, fuld af „Ødelæggelsens Vederstyggelighed", for dem laa den nu først heelt i Aske, de pegede paa det himmelske Jerusalem. Men Venustemplet stod hvor det var, ja — om ellers selve Hadrian har rejst det — gjennem 180 Aar lige til Constantins Dage; og det er værdt at mærke, thi derved synes Traditionen gjennem disse 180 Aar sikkret. Constantin rev Templet ned og byggede (326—36) paa dets Plads en pragtfuld Basilika, hvis Vægge klædtes med Marmor, hvis Loft straalede af Guld, hvis Søjle-Kapitæler prangede med store Sølvskaale, en Gave fra Kejseren. Ovenpaa selve Klippegraven sattes et Guldkors, over den byggedes en paa prægtige Søjler hvilende Rotunde. Indvielsestalen holdtes af Eusebius af Cæsarea, den berømte Historieskriver, en Tidlang Kejserens højre

Haand. Til de tvende ved Buegange forenede Helligdomme kom endvidere den nærliggende Hule, hvor Constantins Moder, Kejserinde Helena skulde have fundet „det sande Kors"; en Begivenhed, hvis mange legendeagtige Tilsætninger aldeles ikke findes hos den samtidige Eusebius. Constantins-Kirken (eller Kirkerne) fik Lov til at staa urort henved trehundrede Aar; da ødelagdes den 614 tilligemed de fleste daværende Kirker i Jerusalem af Perserkongen Kosru, der havde erobret Staden. Den gjenopbygtes af Kejser Heraklius, der havde tvunget Perserne til at udlevere det sande Kors og nu paa sin Ryg bar det til Kirken, blev atter ødelagt (1011 af Chalifen Hakem), blev igjen bygget op, og efterat Gotfred af Bouillon var bleven Jerusalems Konge sammenbygget: det vil sige, de tre hidtil kun til en vis Grad forenede Helligdomme samledes i een og samme Kirke, den „hellige Gravs Kirke", der har staaet til vort Aarhundrede, og hvis Indre vel ødelagdes af Ild 1807, men dog i det Væsentlige er restaureret. Det sees, at her er revet ned og bygget op adskillige Gange; værst har dog maaskee selve Constantin ændret og rettet paa det Forefundne, thi medens en Beskrivelse fra det syvende Aarhundrede — altsaa af den af Heraklius fornyede Kirke — er i god Overeensstemmelse med den nuværende, hørtes der allerede en Snees Aar efter Constantin-Kirkernes Opførelse Klage over, at den hellige Gravs Udseende ved al den kejserlige Pragt, og især ved Fjernelsen af Gravhulens naturlige Klippeloft ikke var til at

kjende igjen. Den Klippehøjde udenfor det gamle Jerusalem. paa hvis højeste Top, „Hovedpandestedet“, Korset plantedes, og i hvis lavere vestlige Affald Urtegaardens Gravhule maa tænkes, er saaledes — om ellers Kirken betegner det rette Sted — i Tidernes Løb bleven gjort tilgavns ukjendelig. Mere og Mere af den er bleven skaaret bort og glattet ud; men, om man ikke vil antage, at de hellige Steder aldeles skulde være gaaet de Christne i Palæstina af Minde i Løbet af selve det første christelige Aarhundrede — og det synes mig lidet rimeligt, saameget mindre som de maa have været Gjenstand for Ærefrygt paa Hadrians Tid —, da seer jeg ikke rettere, end at overordentlig Meget taler for Stedernes Ægthed, og ikke mindst en Betragtning, Protestanten F. Bovet fremsætter, den nemlig, at havde Constantin ikke kjendt de rette Steder, da havde han vistnok indrettet Alt saa sandsynligt som muligt, ikke valgt en Plads midt inde i den daværende Stad, ikke gjort Graven ukjendelig ved at bortskære Hulens forreste Deel.

Jeg nægter ikke, at ligesaa tilbøjelig jeg tidligere har været til at tillægge Robinsons og Andres Indsigelser en stor og afgjørende Vægt. og ligesaa klart jeg seer, at flere af de topografiske Gaader henstaa uløste, saa har jeg ved ogsaa at høre Modstanderne, Gravens Forsvarere, ikke kunnet unddrage mig Indtrykket af, at den ellers ofte saa vel grundede protestantiske Mistænksomhed mod katholske Traditioner her kunde være gaaet for vidt; jeg har ikke ret kunnet

modstaa den simple Tankegang, hvis veltalende Talsmand allerede Chateaubriand har været: Hvorledes skulde dog disse Steder have kunnet gaa de Christne af Minde!

Nye Udgravninger kunne en skjøn Dag slaa alle Indvendinger til Jorden, eller de kunne give dem forøget Vægt; Spørgsmaalet er ingenlunde modent til endelig Afgjørelse, hvad det i en vis Forstand heller aldrig vil blive. Det er ogsaa det Bedste; thi al den Tale om Gravens Ægthed kan let blive farlig for selve Troens Ægthed: det gjælder ikke om at tilbede Gud „i Jerusalem", heller ikke ved den hellige Grav.

Da jeg om Eftermiddagen gjorde mit andet Besøg i Gravkirken holdt Latinerne Messe foran selve den hellige Grav; et lille Hus-Orgel var anbragt foran Indgangen, Patriarken thronede mellem sine Munke, der var Sang og Musik og det ret ædel Musik, ædlere end det Meste, der nutildags bydes i italienske Kirker, Chor og Solo; en Mængde smaa Drenge med røde Fløjelskraver over de hvide knipplingssmykkede Chorklæder, holdt Voxlys eller svingede Røgelsekarrene, men det var noget nær de Eneste, der hørte efter Sangen; Grækerne, hvem Orgelspil i Kirken er en Vederstyggelighed, gjorde deres Bedste for at overdøve Munkenes alvorsfulde Røster, og det lykkedes dem kun altfor godt: Sangerne kunde fast ikke høre deres egne Stemmer. Og det var ikke nok med højrøstet Passiar, Skrigen og Larmen; en Græker, fortalte man mig, var klattret ud over

Galleriet i første Stokværk og havde spyttet ned paa Patriarkens Mithra, saa Latinerne havde maattet ty til de tyrkiske Soldaters Bistand for at holde Orden. Idag som tidligere maatte jeg derimod glæde mig over den evangeliske Tjenestes Højhed og Fred; en Engellænder prædikede — paa Tydsk — kort, klart og godt; Slutningspsalmen var Poul Gerhardt's: „O Haupt voll Blut und Wunden!“, i de senere Vers omtrent den skjønneste Langfredags-Sang jeg veed, og dobbelt skjøn i Jerusalem; den Psalme have da ogsaa „Latinerne“ deres gode Deel i — det ægte Christelige er baade luthersk og katholsk, eller om man vil, ingen af Delene; den var som et Broderkys af splidagtige Christne.

Atter om Aftenen fulgte jeg med et større Selskab til Gravkirken. Processionerne vare allerede i Gang, med Kjærter og flagrende Bannere; Kirkens uhyre Rum er her halvdunkelt, hist lyst til Overmaal; alt som Processionen skrider forbi, til den taber sig i de fjernere Gallerier, kastes det usikkre Lys over den tæt sammenpakkede brogede Mængde, over tyrkiske Bajonetter, over Vaagne og Slumrende; thi Mange have beredt sig paa at tilbringe Natten i Kirken, Bænke ere blevne Senge, Bylter og Tæpper ligge ved Siden; ja her baade soves og spises, og Mødre have deres Smaabørn med. Nu begynde Latinerne deres Procession, Vandringen til de syv Lidelsens Stationer, den samme Vandring, som i Italien billedlig gjentages ved Opgangen til ethvert Kloster: her blev Han hudstrøgen, her sank han

under Korset, her tog Veronika hans Billed i sit Klæde o. s. fr. Endnu højt oppe i Tydskland, udenfor Nürnberg, er Vejen til Kirkegaarden ligesom afpælet med store, tildeels smukke, Basreliefs af „Stationerne“. Men endog i Jerusalem, med den rette via dolorosa, nøjes Katholikerne med at gaa fra Kapel til Kapel indenfor Kirkens Mure, for da at ende Vandringen paa Calvariebjerget. Og gid de vilde nøjes med selv at gjøre Vandringen; men de føre en korsfæstet. tornekronet Trædukke med sig, Alt skal være haandgribeligt, der er snart ikke Plads for Troen.

Ved Calvariebjergets straalende Altre oppebie vi Processionerne under de europæiske Consulers Ægide; de forskjellige tyrkiske Consulats-Tjenere (Kavasser) i deres guldgallonerede røde eller blaa Dragt, med Pragtvaaben i Beltet og med den vældige sølvbeslagne Stok, afgive en imponerende Æresvagt. Midt i den straalende bølgende Menneskemasse, hvor alle Farver og Dragter mødes i vildeste Blanding, har den lille abyssinske Procession skaffet sig Plads; nu staa de for Korsfæstelsens Altar, der betjenes af en Mand med langt sort Skjæg og langt nedbølgende Haar; ved hver ny Confessions Ankomst bytter han Altarlysene. ak hvor omhyggeligt! ei engang Altarlys have vi fælles. Abyssinierne søge ikke at bestikke Folket ved deres Sangs Skjønhed, det maa man lade dem; det var Matrosopsang med snøvlende Mæle, afbrudt af underlige, eensformige Strubelyde. Patriarken og Præ-

sterne, der ligesom de græske Munke bære høje cylinderformede Filthuer, fremsige deres Bønner i Munden paa hinanden, svinge med Røgelse og stænke Vievand; det er ogsaa paa Tide, thi Kopterne nærme sig.

Deres Mæle minder mig om Propagandafesten i Rom, det har paa eengang noget Vildt og Uskyldigt ved sig; de selv med deres karmoisinrøde Kongehuer minde om „de hellige tre Konger", som de jævnlig afbildes; vældige Røgelseskyer; hyppig Raslen, som med en Kjæde. Men det er næppe, de faa Lov at plappre deres Litani tilende, Larmen og Røret nedenunder melde os den latinske Processions Ankomst.

Det store Optog med Munke, Abbeder og Lægfolk, deriblandt min Vinhandler fra Jaffa saavelsom de fleste franske Karavanefolk, bevæger sig under et smukt Stabat mater værdigt opad mod Golgatha; her er den fjerde Lidelsens Station. De have først holdt italiensk Sermón i deres egen Kirkeafdeling, ved et andet Kapel er talt paa Engelsk, ved Tornekrone-Kapellet paa Tyrkisk; nu samles hele det kjærtebærende Følge om en tydsk Taler: „Her paa Korsfæstelsens Sted kunne vi ikke mangle Stof!" — „Her blev Christus berøvet sine Klæder, her blev han naglet til Korset; hvilket grusomt Folk! men dette Folk er vi selv. Derfor, lader os korsfæste vort Kjød og forsage Verden. Og Korsets Tegn følger os jo gjennem hele Livet, hvergang vi udbrede vore Arme mindes vi om Korset. Lad os

leve paa saadan Viis, at vi, naar Døden kommer, troende kunne sige: i disse blodige Hænder befaler jeg min Aand!“

Det var den tydske Prædikens Hovedtanker; naar jeg undtager en og anden legendeagtig Udsmykning i Beskrivelsen af Jesu Korsfæstelse, var den i evangelisk Aand; lidt ubetydelig for Tid og Sted, men opbyggelig. Nu flokkes Skaren om Hovedkapellet, som Kopterne have forladt; Trædukken anbringes paa Altret, og en fransk Abbed fortsætter; hans Tale er ligesaalidt polemisk som den foregaaende, men med underlig Selvfølelse dvæler han ved de mange Farer og Ubehageligheder, som hans Karavane har udsat sig for ved den lange Rejse, lægger ligesom Vorherre denne gode Gjerning paa Hjerte. Dernæst bindes under lydløs Tavshed Linklædet om den paa Korset hængende Dukke, med Hammer og Knivtang udtages Naglerne een efter een, kysses og fremvises; endelig løftes den Korsfæstede ned: en halv opbyggelig, halv forargelig Forestilling, som burde nøjes med et forestilt Golgatha: et Sidestykke til Middelalderens bibelske Skuespil og Scenerne i Oberammergau. Nu begiver Toget sig ad Calvariebjergets Trapper ned til den store Salvingssteen, hvor Skuespillet forsættes; den Døde salves, vies med Røgelse, hylles i Gravklædet, Alt under drønende Hammerslag, maaskee en Antydning af Jordskjælv; samtidig bestiger en gammel Franciskaner af imponerende Skikkelse Fodstykket af en af Forhallens Søjler og taler derfra

til den summende, tæt sammenstuvede Mængde paa Arabisk; jeg forstaar Intet deraf, men der er Ild i hans Foredrag, gribende Liv i Bevægelser og Minespil. Da vi forlode Kirken, manglede endnu Prædiken i et syvende Sprog: Gudstjenesten slutter paa Spansk foran selve sancto sepulcro.

Paaskeløverdag om Eftermiddagen var jeg tilstede ved Grækernes aarlig gjentagne Mirakel med „den hellige Ild", en af de forunderligste og en af de forargeligste Scener, jeg har oplevet. Aftenen før Paaske, sige Grækerne, tændes Kjærterne i den hellige Gravs Kapel ved Ild fra Himlen, og held den, der da kan faae sit eget Lys tændt ved den hellige Flamme, thi den renser for Synd. Der findes de græske Papas i Jerusalem, der selv for Fremmede vedgaa, at det Hele er Bedrag: vi tør ikke Andet for Folkets Skyld!

Rummet under Kuppelen, den store Rotunde omkring Gravkapellet ligner den Aften et Theater; Gallerierne ere de tæt besatte Tilskuerloger. Ikke blot Gulvet er fyldt med Mennesker i de forskjelligste Dragter, Grækere, Armeniere, Abyssiniere, Kopter og Negere, og det baade Mænd, Kvinder og Børn, og blandt Mændene mange med ikke stort meer end Skjorten paa Kroppen, — de Fleste af disse have tilbragt Nat og Dag i Kirken; nu henad Eftermiddag strømmer der til Overflod nye Karavaner ind udenfra, Lejrpladsen, Kirkens Gulv, bliver endnu trangere end den allerede var, Sidekapellerne fyldes, hvert lille Fremspring af Piller og Søjler faar sin

levende Statue, man hænger sig om Gittrene, klynger sig til hinanden for ikke at blive trængt ud, og Alle tørste de ikke som paa Vandringen efter Vand, men efter Ild, efter det Øjeblik, da de selv kan tænde de medbragte Lys og Voxkjærter. Men det vil vare en Stund endnu; Paschaen maa komme, inden Processionen kan begynde. Og hvordan forslaa den lange Tid? med Sang og Hyl, med i Takt — og for at holde Takt maa der trampes — i en Uendelighed at gjentage enten Udraab til Ære for den ene rettroende Kirke eller for den ene rettroende Czar, ved at toge omkring Kapellet, ved Legemsøvelser, ved en Alt overdøvende Larm.

Endelig er Paschaen kommen — Tyrkerne ere jo Autoriteterne i den hellige Gravs Kirke — og har faaet sin Pibe tilbørlig tændt; Processionen begynder, først komme Grækerne, saa Armenierne og de Andre. Det kniber at skaffe den Plads, de tyrkiske Soldaters Pidske og Stokke maa i Virksomhed i Rotunden som før ved Indgangen. Det gaar to Gange om Kapellet, rigt og broget er det, med Bannere og Røgelsekar, med Sang og Slag paa Bækkener; ved tredie Omgang gaar den græske Biskop, hvem Tjenesten denne Dag tilfalder, efter først at have iført sig Ornatet, ind i Marmorkapellet midt i Rotunden, Lysene derinde have indtil dette Øjeblik været slukte, og Døren været forseglet.

Umaadelig Spænding; en Stilhed, saa man vilde kunne høre Sandkornene falde i Timeglasset; Læberne tie, men Øjnene tale, tusinde og atter tusinde

Blikke fæstes, spændes, strammes i krampagtig Forventning mod de tvende Aabninger i Kapellets Marmorvægge, hvor Flammen skal komme tilsyne. Saae du Noget? Nej ikke endnu, — Tys! Spændingen voxer, den bliver til Angst, er Guddommen dem vred? Nej, see, see, Luen er der, skynd Jer, træng paa, hid med Kjærterne! lad tænde, lad tænde! Et Par græske Præster med langt bølgende Haar have været de Første, der fik tændt; i et Nu have hundrede Andre under den vildeste Jubel faaet stukket Voxstabel til Voxstabel, det er som et Juletræ dukkede op af Gulvet, rejste sig, blev højere og højere, strakte flere og flere Lys-Grene ud til Siderne; thi fra dem paa Gulvet, have de paa Pillerne faaet tændt, og fra Søjleboerne er Ilden gaaet til første Galleri, tilhøjre og venstre; Nogle maa tænde om igjen, de spæde Kjærter gik ud. her gaar der Ild i Ens Kjortel, men slukkes igjen. — Under at vi ikke Alle brænde inde, saameget mere som baade Mænd og Kvinder lade den luttrende Flamme stryge tæt forbi Ansigt og Bryst paa sig selv som paa de skrigende Børn. Der er et Øjeblik, hvor Kirken er som et Lyshav paa den ene Side af Kapellet, og endnu i Halvmørke paa den anden, og hvor det Hele tager sig end mere vildt og fantastisk ud; thi Biskoppen derinde — „Ildbiskoppen“, som han nu kaldes — har ikke samtidig kunnet række Faklen til begge Sider; jævnlig overbyde Armeniere, Kopter og Grækere hinanden for at faae Biskoppen til at række Faklen først til denne eller hin Side. Kan

det lade sig gjøre midt i al den Stimen og Stimlen, skal den først Tændende først tænde sin Menigheds nærmeste Alterlys, men han maa da dølge sin Skat godt, thi Tusinder ville som vilde Dyr kaste sig over ham og hans Lys paa Vejen. Mange trænge sig, med deres Kjærte i højt oprakt Arm, ud af Kirken, og ile gjennem de øde Gader hjem for at tænde dêr; der er dem, der forsøge at bringe den hellige Lue uslukt og uskadt over Havet. Biskoppen, der lader sig bruge til dette lige saa grove som forfærdelige Bedrag, har sin Nød med at slippe ud af Kapellet og ind i Grækernes Chor, uden at blive enten halvt forbrændt eller heelt knust, thi har man tændt hos ham, det er den lige Vej til Paradis. Det er et bekjendt Ord, at i Rom tvende Augurer ikke kunde møde hinanden paa Gaden uden at lee; mon saadanne to Ildbiskopper kunne mødes uden at græde?

Ja det var Paaskeløverdag, vi staa ved Paaskemorgen. Godt, at der i den hellige Stad findes en lille Kirke, der ikke vanhelliges ved slige Scener, hvor ingen Ildbiskop tænder hellig Ild med Svovlstik, og hvor Pintsedagens Glød ikke heelt er slukt.

Paaskemorgen.

I Nat blev Stenen væltet fra
til Engles Frydesange,
og Døden maatte sige Ja
og slippe brat sin Fange;

da Stjernen gik fra Nattevagt,
og Solen steg i Flammer,
al Livets Sol i jordisk Dragt
gik frem af Gravens Kammer.

Ej luende i Straaleglands
som hin paa Himlens Bane,
slet intet Syn for jordisk Sands,
og ingen Sejersfane;
ej treen han for Pilatus frem
alt som sin Dommers Dommer,
ej tordned han i Støvet dem,
der tvang den bange Romer;

Ej blændende som Hermons Snee,
ej stolt som Karmels Tinde,
men som et Menneske at see
af Faa Han lod sig finde;
ej Folkeflokken kjendte ham,
som efter Tegn var lysten,
men dem han kaldte sine Lam,
de kjendte ham paa Røsten.

Han kjendtes da „Maria!" lod
i Urtegaardens Lukke;
han kjendtes, da han Brødet brød
og stilte Tvendes Sukke;
han kjendtes i Jerusalem
af sine Venner bange,
han kjendtes, da han mødte dem
paa Galilæas Vange.

Og hvergang Kirken var i Nød
og Troens Luer svage,
og hvergang Verden løj Ham død,
som var han nu af Dage,
da stod Han op i Kraft og Aand
igjen i tusind Sjæle,
og kjendtes paa sin Hyrde-Haand
og paa sit Hyrde-Mæle.

Opstandne Herre! naar mit Bryst
sig angst i Døden vaander,
o, lad mig kjende da din Røst
og Freden, som den aander!
kom, kald mig sagtelig ved Navn
som hende hist i Haven,
da er der Sejr i Dødens Favn
og alterlyst i Graven.

---

3. Omar-Moskeen og Templet.

Blev i de christne Tider Opstandelses-Kirken Maalet for alle Valfarendes brændende Længsel, saa havde det indtil Jerusalems Ødelæggelse været et heelt andet Sted, der i den selvsamme Paaskeuge samlede de mange Tilrejsende langvejsfra: Templet og dets Helligdomme. Med Templet er det forbi: Titus vilde have skaanet det, men formaaede det ikke, Julian vilde have bygget det op igjen, men

maatte lade det fare — „See Eders Hus skal lades Eder øde!“ — men Tempelpladsen indtager endnu som i det jødiske Jerusalem hele Fladen af Moriah-Bjerget, og saaledes en ligesaa isoleret som betydelig Deel af Staden [1]). Indtil 1860 eller saa have Mange rejst til den hellige Stad uden at naae indenfor Pladsens Mure; Schweizeren Tobler f. Ex., hvem Jerusalems Topographi skylder særdeles meget, maatte gjøre fire Rejser herover, inden han naa'de saavidt; nu lukker Nøglen til Pengeskrinet ogsaa op til Muhammedanernes „høje Helligdom“ (*Haram esch scherif*), Paschaen gjør sig gjerne en lille Indtægt ved at indlade de Vantro. Jeg for min Deel var saa heldig at faae Adgang sammen med et engelsk Selskab; som sædvanligt ved slige Lejligheder ledsagedes vi af det engelske Consulats Kavásser, hvis reglementerede Stokkeslag i den noget antediluvianske Steenbro drønede i den stille Morgen. Gjennem via dolorosa, forbi ecce homo-Buen, det mindre latinske Kloster og St. Anna-Kirkens gothiske Ruiner naae vi Jerusalems, mod Oliebjerget vendte,

---

[1]) Det Herodianske Tempels hellige Kar, af hvilke Titus' Triumphbue har opbevaret os en Afbildning, opbevaredes i Rom i „Fredens Tempel“ og reddedes, da dette brændte. Med Vandalerne vandrede de til Afrika, men som en Deel af Belisárs Krigsbytte kom de igjen for en Stund tilbage til Jerusalem, i hvis Kirker Justinian lod dem opstille. Senere faldt de i Persernes Hænder.

nordøstlige Port: Stephans - Porten; her dreje vi tilhøjre indenfor Stadens Mur; passere den dybe, torre Grav, som gaar under Navnet Bethesda-Dam, men snarere med Robinson maa tænkes som Fæstningsgraven udenfor Borgen Antonia; og vi staa foran Haramspladsens Indgang. Den er overalt omgiven af høje Mure, som til tvende Sider, i Øst og Syd, tillige udgjøre Stadens Mur: som oftest uhyre Klippeblokke af Bearbejdelse og Dimensioner, der gjøre det utvivlsomt, at de ere af høj Ælde, og meer end sandsynligt, at vi her have Levninger af det Salomoniske Tempels Grundvold; dette maa gjælde om Underbygningen af Murenes sydøstlige Hjørne saavelsom om Partier af det nordvestlige, ovenover den saakaldte Jødernes Klageplads; der findes enkelte Stene eller Blokke af indtil 12 Alens Længde, om ikke mere.

Vi betræde nu selve den langagtige, firkantede Haramsplads, stige et Par Trapper op, aftage som sig hør og bør vore Sko eller nøjes med at give dem et Par tyrkiske Slæber til Overtræk, og befinde os paa den store, marmorbelagte Platform, paa hvilken Muhammedanernes Helligdomme hvile. Det er som en lille Tempelstad for sig selv. I Midten throner den ottekantede Hovedmoskee med sin skjønne, mægtige Kuppel; længst i Syd, støttet til Ydermuren, Moskeen el Aksa, hvis Ydre allerede antyder dens christelige Oprindelse; men foruden disse Pladsens Hovedbygninger befinde sig indenfor Platformens

fritstaaende, slanke Propylæer[1]) en Mængde mindre Kapeller, Taarn-Minareter, fritstaaende Prædikestole og Miniatur-Moskeer, som spredte Oer i Fodgrundens hvide Marmorhav, oplivede ved Cypresser og smukke Vandspring. Endelig sees i den østlige Haramsmur den pragtfulde „gyldne Port", fra hvis Tag man har en ypperlig Oversigt over det hele Rum, saavelsom over en Deel af Staden, Oliebjergets stejle, gule Skrænter og Josaphats Dal; ud mod den dybe Dal er dens Dobbeltporte tilmurede, thi gjennem dem skal engang en Erobrer holde sit Indtog i Jerusalem. Under Porten findes et i Regelen utilgængeligt Klippekammer. Dens Ydre indad mod Pladsen, som ogsaa selve Portalerne, yde et pragtfuldt Skue; Pilastrenes Udsmykning, de fladkuplede Portbuer, som bæres af vældige Søjler af graat Marmor, en omhyggelig men overlæsset Udførelse i det Enkelte — føre Tanken snarere tilbage til Justinian og den byzantinske Kunst end til Hadrian og hans Ælia Capitolina. Pladsens Længde er over 1600 Fod, dens Brede c. 1000.

Selve Omars Moskee, Helligdommens Centrum, over hvis kobbertækte Kuppeltinde Halvmaanen blinker, er forneden beklædt med hvidt Marmor, højere oppe med en Mosaik, meest af Marmor; Trommecylindren, der bærer Kuplen, dækkes af himmelblaat Porcellain med Indskrifter af Koranen, hele Bygningens Ydre

---

[1]) Man maa ikke her tænke paa Akropolis; hver enkelt Forport dannes af tre til syv Søjler, der bære lette Buer i forholdsmæssigt Antal.

er af en regelmæssig, let, slank Skjønhed, som forhøjes ved de spidsbuede Vinduers farvede Glas. Og lad os træde indenfor, gjennem Davids-Porten, en af de fire colonnesmykkede Portaler, ind over de flettede Straatæpper; thi dens Indre gjør et ligesaa ejendommeligt som i Sandhed ophøjet Indtryk. Hvor forskjelligt fra Gravkirkens raa Mure, smagløse Billeder, overlæssede Guld- og Sølvflitter, vaade Gulv, støjende Torvestimmel! og atter hvor forskjelligt fra saamange protestantiske Gudshuses kolde, farveløse Eensformighed. Mellem Ydermuren og Rummet under Kuplen løbe under det flade, udskaarne, farverige Loft tvende Søjle-Omgange, der følge Murenes Ottekant; indenfor disse endnu tvende rundtløbende Gallerier, hvis massive Piller og kostelige Marmorsøjler med deres Hoveder støtte Kuppelens Arkader; Søjlerne mellem den indre og ydre Omgang staa i indbyrdes Forbindelse ved luftige Rundbuer, hvis Mosaik af Løvværk i Blaat og Guld minde om visse romerske Kirkers gammelchristelige Mosaiker. Selve Kapitælerne og Søjlernes Baser ere af uregelmæssig Stil og Form, maaskee nærmest den joniske Orden; særlig byzantinsk synes det Kapitæl, hvis Form er en af Fletværk dannet Halvkugle. Saa simpel som disse Søjlerækkers Anordning efter Bygningens Grundform, saa simpelt men forbavsende er Centrum for al denne Pragt: en ru Klippeflade, vel en tyve, tredive Alen i Længde og Brede, hvilken ikke er Andet end den øverste Kulle af selve Bjerget, og hvilket Bjerg! Moriah, hvorhen Abraham drog for at offre sin Søn,

Bjerget, hvor David efter Pesten oprejste „Herren et Alter i Ornans den Jebusiters Lo“ og sagde: „her skal den Herre Guds Hus være“, det Hus, som saa Salomo begyndte og fuldførte paa samme Sted. Er det nu virkelig dette Bjerg og dette Sted? At det er til et af disse Jerusalemegnens Bjerge Abraham drog, indlyser af de korte Antydninger i første Mosebog: Patriarken drog fra Philistæa. og som det synes det sydlige Philistæa, ikke langt fra Beersaba, til „Moriah Land“, og paa den tredie Dag saae han Stedet — „et af Bjergene“ — langt borte; det stemmer med den Tid, man nutildags vilde bruge, for til Æsels at foretage den selvsamme Vandring. I hvert Fald er det Bjerg, som nu bærer Omars Moskee, det samme som baade Bibelen og Josephus kalde Moriah Bjerg. Undersøger man nu den omtalte Klippekulle nøjere. saa viser det sig, at man gjennem en lille Dør kan stige ned under den, man befinder sig da i et anseeligt Rum, hvor Imamen foreviser os forskjellige mærkelige Sager, men hvis Mærkeligste er en af Flisegulvets Stene. Støder man med Hælen eller slaar med en Stok i denne Steen, høres en Klang, der tilstrækkelig underretter os om, at her er en Huulhed, en dyb Brønd, „Sjælenes Brønd“ siger vor muhammedanske Fører. Altsaa en Klippekulle. derunder en rummelig Hule, i dennes Bund en Brønd. Saadanne aabne Huler paa en eller anden Klippetop findes jo hyppig i Bjerglande (f. Ex. i den romerske Campagne, ikke langt fra aqua acetosa), og ligesaa hyppig finde de Anvendelse som Tilflugt

eller Stald for Hjorderne, eller hvor Bunden egner sig dertil, som Tærskeplads; Palæstina skal have ikke faa saadanne fra gammel Tid. Ligger det da ikke ganske overordentlig nær at antage, at vi her have en saadan Klippe-Lo, og at den ru Klippeflade, Guds hellige Klippe (Sakhrah Allah), som er den nuværende Helligdoms Midtpunkt, og som efter muhammedansk Tro svæver i Luften, ikke er Andet end det naturlige Klippetag af hin „Ornan den Jebusiters Lo“ [1]), som David paa Prophetens Befaling afkjøbte ham, og paa hvis Sted Kongen da byggede Herren Israels Brændoffers Alter. Denne Antagelse samler alle de betydeligste Forskere om sig, og jeg føler mig fuldt overbeviist om, at det virkelig forholder sig saaledes. Og paa samme Sted har Salomo bygget sit pragtfulde Tempel, hvis Tag var Cedertræ, hvis Planker vare beslagne med Guld, og som var opført af skjønne glatte Stene; det Hellige skilt fra det Allerhelligste ved blomstrede Forhæng af hyazinthblaa og skarlagenfarvet Silke. Hele Resten af Bjergets Overflade lod Salomo jævne eller udfylde, som det jo ogsaa nu frembyder en eneste Flade; kun denne Plet, hvor hans Fader havde rejst Altret, forblev urørt og har sikkert baaret det Allerhelligste.

[1]) Den danske Bibeloversættelse kalder det Ornans „Lade“; Lo synes mig langt rigtigere; det hedder udtrykkelig, at David traf Ornan ifærd med at tærske Hvede (1 Krøn 21, 20). Maaskee har ikke Klippekamrets Bund, men selve den øvre Flade været Tærskepladsen; dog er det Første rimeligere: Ornan gik ud af Loen („Laden“), hedder det.

Brønden kan have tjent til at skaffe Afløb for Blodet fra Offringerne; efter rabbinske Traditioner har den været ført heelt ud til Klippens Side, mundet i Kedrons-Dalen. Og Klippens deelvise Gjennemboring har ogsaa fra senere Tider sit Vidnesbyrd: Pilegrimmen fra Bordeaux, som besøgte Jerusalem paa Kejser Constantins Tid, fortæller, at han paa Moriah saae den lapis pertusus, den gjennemborede Steen, som Jøderne besøgte een Gang hvert Aar, og ved hvilken de klagede og sønderrev deres Klæder: som altsaa for dem synes at have betegnet det Allerhelligste. Da jeg senere besøgte Garizim, foreviste den lille samaritanske Menigheds Ypperstepræst paa Bjergets Top en ganske lignende, rundet og noget afglattet Klippeflade som Stedet for det gamle samaritanske Tempels Helligdom, og bad os ikke betræde den uden at tage Skoene af. Bliver der engang Lejlighed til fuld og fri Undersøgelse, vil sikkert meer end eet underjordisk Rum komme for Dagen. Tempelbjerget har havt sine hemmelige Forraadskamre, skjulte Vandbeholdere, Gange og Kloaker; Rygtet om saadanne var endog naaet til Tacitus. Nedgangen til en omfangsrig Cisterne, hvis Vandflade havde et Omfang af en 7—800 Fod, en Dybde af over 40, blev for ikke mange Aar siden fundet ved et Tilfælde; en gammel Søjlekapitæl havde hidtil tildækket den i Klippen hugne Trappe ned til det underjordiske Rum, hvis Hvælvinger bæres af Piller, der ligeledes ere hugne ud af selve Klippen. (See videre Dr. Sepp: Jerus. u. d. heil. L. I, S. 263 ff.)

I hvert Fald altsaa har denne Moriahs Klippetop, som vi her saae for vore Ojne i Omars Moskee og over hvilken nu Silkebaldakinen bølger, baaret en Afdeling af det første jødiske Tempel; og de følgende Tempelbygninger, Serubabels saavelsom det Herodianske Tempel, have upaatvivlelig nøje sluttet sig til det førstes Sted: Omgangene ere blevne udvidede og Ydermurene styrkede, større og større Pragt er bleven udfoldet, men Helligdommens oprindelige Sted er forbleven uforandret det samme. Efter Jerusalems Odelæggelse rejste Hadrian paa denne Plads Templet for Jupiter Capitolinus; senere have de Christne, for at vise deres Foragt for Jøderne eller for det hedenske Tempels Sted, opdynget Skarn og Ureenlighed paa den samme Plet: Kalifen Omar var den Første, som rensede Stedet og atter bragte den hellige Klippe for Dagen. Den af hans Efterfølgere rejste Moskee blev af Korsfarerne omdannet til en Kirke, det „Herrens Tempel“, som har givet dets Vogtere Tempelherrernes Navn, og hvis Hovedalter netop hvilede paa den ofte omtalte Klippeflade; da endelig Saladin blev Herre i Jerusalem, besprængte han Bygningen med Rosenvand og viede den til den Cultus, som finder Sted den Dag i Dag. Der er vel næppe nogen Plet paa Jorden, der i saa lange Tider har været Slægt efter Slægt hellig; hvormange Bønner ere dog her opstegne for den Eviges Throne, til baade Jupiter og Allah, Jehovah og de Christnes Gud!

Jeg skylder endnu at omtale den „yderste Moskee“ el Aksa, som støtter sig til Tempelpladsens bageste

sydlige Mur, der her har en Højde af over 40 Alen. Den var oprindelig en af Kejser Justinian opbygget Mariekirke, og melder sig endnu trods gjennemgaaende Forandringer som en syvskibet Basilika, afdeelt ved Søjlerækker af antikt eller byzantinsk Arbejde; som alle andre Moskeer har den sin Bede-Nische og sin højt anbragte Talerstol, med Opgang af malet, fint flettet Træværk. Moskeen bæres for en Deel af underjordiske Hvælvinger, hvis massive Piller og Loft ere et vældigt, imponerende Byggearbejde. Det firdelte Loft har her, som i „den gyldne Port“ sine flade Smaakupler; Søjlerne ere tildeels af græsk Charakteer, en enkelt bærer ægyptisk Palmekapitæl. Men Ydermurene gaa utvivlsomt tilbage til den jødiske Tid, som det hele hvælvede Rum næppe kan være Andet end den Udvidelse af Tempelpladsen, som Herodes med stor Bekostning satte i Værk, — lad ogsaa en senere Tid have forandret og udsmykket. I en af disse underjordiske Hvælvinger vistes os „Jesu Vugge“, som det forekom mig, en antik Nische, lagt paa Ryggen; altid et Vidnesbyrd om, at „Jesus, Marias Søn“, er Muhammedanerne en hellig Prophet, som kom „ledsaget af Tegn fra Herren“ (Koranen, 3. 43).

Nedenfor Tempelpladsens vestlige Mur, ikke ret langt fra det Hjørne, der i det Herodianske Jerusalem indtoges af Borgen Antonia, ligger den lille firkantede Plads, hvor hver Fredag Eftermiddag Jerusalems Jøder, Mænd og Kvinder, komme sammen, for med afdragne Sko at græde over den tabte Stad og berøre den Mur,

som engang indesluttede al Templets Herlighed. I Tiden mellem Hadrian og Constantin var det Jøderne aldeles formeent at betræde deres hellige Stad; Constantin gav dem Lov til at komme der eengang om Aaret. Den nuværende Skik gaar langt, langt tilbage i Tiden, og om det end for Mange er bleven en Vanesag, vil det hele tyste Skue altid gjøre et dybt Indtryk: paa Forsangerens Jeremias-Klage over Alt hvad der er tabt, har Menigheden det ene og samme Omkvæd, det ene og samme Svar: Thi sidde vi eensomt og græde! Franskmanden Bida har i en bekjendt Tegning, der ogsaa jævnlig sees i vore Boglader, givet et paa eengang troværdigt og stemningsfuldt Billede heraf.

Jødernes Klageplads.

For i Jerusalem at fange Hvile
gik Israels Børn de mange tusind Mile;
for der engang den sidste Søvn at sove
forlod de Spaniens Sol og Polens Skove.

Det kosted Møje, kosted Pengeposer, —
de maatte hen at skue Sarons Roser:
har vi blot Zions Jord til Hovedpude,
lad det saa storme nok saa vildt derude!

Og naar det stunder imod Sabbathstide,
og Aftenskygger over Zion skride,
om Tempelpladsens Mur de tæt sig flokke,
did kalder dem de store Minders Klokke.

Fra snevre Gyder Toget ud sig vinder
af stille Mænd, af hvidttilslørte Kvinder;
de mumle Bønnerne og lydt sig hvene,
og kysse saa med Graad de kolde Stene.

Den graa Granit sin Kæmpeflade breder
og stænger de forbudne Bedesteder,
lidt enligt Grønt har faaet Tag i Riften,
men fast den trodser tyve Seklers Skiften.

Hvor Loven læstes under svale Buer, –
der Omars Kuppel højt i Kvelden luer;
og fra Herodes' ranke Søjlegange,
der lyde Mekka-Karavanens Sange.

Og dog det er som Virakskaalen dufter,
som fra det Allerhelligste det lufter,
som Psalmen klang endnu fra Chorets Strube,
som Offerblodet randt i Klippens Grube.

Men det er Syner kun og korte Drømme,
som slukkes snart i salte Taarestrømme,
af Templet er ej Steen paa Steen tilbage;
og Israels Sang er Jeremias' Klage.

„Hvi sidder Staden dog saa tyst og ene,
og hvi maa Dronningen saa trælsomt tjene!
Vee, Zions Datter blev sit Smykke røvet,
Vee os, vor Hovedkrone faldt i Støvet!“

O Israels Folk. som paa Messias bier.
som endnu tror de gamle Prophetier, —
af disse Stene kunde Trøst du hente,
de tale just om ham, paa hvem I vente.

Thi kommen er den Konge af Guds Naade.
den Salvede, om hvem Jesaja spaade,
og han har varslet mod dit Tempels Stene. —
og derfor sidder Staden nu saa ene.

---

4. Stadens Omgivelser. Grave.

Af Jerusalems syv Porte (Tempelmurens gyldne Port medregnet) ere de vigtigste: Jaffa-Porten i Vest, den de Valfarende i Regelen først gjøre Bekjendtskab med, Damaskus- eller Søjleporten i Nord, Zions-Porten i Syd, endelig Stephans-Porten i Øst. ud mod Kedrondalen; en femte er tilmuret, den sjette (Møg-Porten) holdes som ofte tillukket. Lad os nu see os lidt om herudenfor Stadens Mure.

Omgivelserne mod Vest. udenfor Jaffa-Porten, frembyde intet Synderligt af Interesse; her, i Nærheden af den næsten udtørrede Dam *Mamillah*. som man i Almindelighed betragter som det hos Jesaja omtalte „øvre Fiskevand“ (øvre Gihon), hvor Sancheribs Hærfører havde sin Lejr, — danner en løvrig Terebinthe et skyggefuldt Vejstævne; Steensæder omkredse Træet, hid gaar ofte Jerusalemitanernes Aftenvandring. Dammen er omgivet af muhamme-

danske Gravsteder, ogsaa i Herodes' Dage var der Begravelsespladser heromkring. Men Gravhuler, Gravminder, Klippegrave moder En om Jerusalem, hvorhen man saa vandrer, Staden selv er kun den største blandt dem alle.

I Nord, udenfor den smukke Damaskus-Port, hvis Porttaarn og Hjørnetaarne have smaa fremspringende Karnap-Spir eller Bislag, — hæver Terrainet sig; Bankerne her bære grønne Olivenlunde, den eneste Smule Træer paa langt Hold og derfor det eneste Sted, hvor Billedet af Jerusalem faar en tilfredsstillende Forgrund, ved Solfaldstid et dejligt Billede. Disse Olivenhaver, hvor ofte de tyrkiske Kvinder i store spøgelseagtige Skarer, med Aasynet heelt tilhyllet af et blomstret Klæde, trække Luft under tilbørligt Tilsyn, ere ikke synderlig tætte, kunne ikke maale sig med f. Ex. Sabinerbjergenes Olivenskove; til Gjengjæld gjemme de mellem forfaldne Cisterner, Veli's og andre arabiske Levninger en stor Deel gammeljødiske Klippegrave. Indgangene ere som oftest fyldte med Jord og Grus, andre ere tilgængelige og frembyde et Rum, saa højt at et Menneske kan staa nogenlunde oprejst derinde, og hvis tvende Sider have enten udhuggede overbuede Lejer, hvor Liget har ligget frit, indsvøbt i Linklæder; eller flere mindre, firkantede Aabninger til at indskyde Ligene i efter deres Længde. Indgangen, der danner Rummets fjerde Side, er i Reglen dørformet, kun sjelden i ægyptisk Charakteer, med større Brede foroven end forneden; men ofte har

Tidens Tand udslettet den regelmæssige Form, saa man faar Indtrykket af en Hule; Dørstenene have sagtens senere Slægter taget i Brug. Mangesteder have Gravkammerets Sider som i Roms Katakomber et øvre og et nedre Rum, altsaa for tvende Lig; Gravkamre af ganske lignende Anordning har jeg seet i Egnen mellem Tyrus og Sidon, hvor en betydelig Klippestrækning gjemmer en heel Labyrinth af saadanne Grave. Foruden de spredte mindre Gravsteder findes her i Jerusalems nordlige Omgivelser tvende mærkelige større Begravelsespladser, der bære Navn efter Kongerne og Dommerne. „Kongernes Grave“ (*Kubur el-Muluk*) have en stor, i Klippen udhugget Forgaard, i hvis vestlige Side aabner sig en Forhal, hvis Klippegavl er smykket med udhugget Arbejde i græsk Charakteer: en fin og smagfuld Frise, der hverken fattes Triglypher eller Metoper; den har i Midten en Krands og en Drueklasse, omgiven af Akanthusblade; Metoperne bære runde Skjolde. Under Frisen løber en Krands af Løvværk og Frugter. Træder man ind i denne aabne, temmelig smalle Forhal, der udentvivl har havt sine Søjler, findes tilvenstre en lav Indgang, som man kun kan krybe igjennem; dens nu ødelagte fem eller sex Trappetrin give Adgang til de underjordiske, i Klippen udhulede Rum: et Forværelse med trende, fordum med Døre tillukkede Indgange til de egentlige Gravkamre, der ere tre i Tallet; dog findes endnu et Par smaa Rum, som det

synes, kun bestemte for en enkelt Sarkophag[1]). I disse Kamre kan man ved Fakkelskjær sammentælle eenogtredive større eller mindre Lejer. Den lave Indgang til Mausolæet har været lukket med en Slags Møllesteen eller Steenskive, en saadan ligger endnu ikke langt derfra. Mekanismen er mig ikke ganske klar, men selv om den ikke har været slet saa beundringsværdig som de Steendøres, Historieskriveren Pausanias omtaler, „der hvert Aar gaar op til samme Tid og Time, men til enhver anden Tid ikke kan aabnes uden at knuses", faar man dog ved at see en saadan og Fugen, hvori den gled eller rullede, Indtrykket af noget i høj Grad hensigtssvarende. De indre Døre have ligesom Rulleskiven for den ydre Indgang været af Steen og med udhugne Tapper forneden og foroven, deres egen Vægt har været tilstrækkelig til at lukke dem. Hvilke Konger denne Begravelse skylder sit Navn, er ikke let at afgjøre; ikke Judæ Konger, — de have hvilet paa Zion —, heller ikke Maccabæerne, mulig de allerseneste jødiske Konger, Herodes' Efterfølgere og Slægt; naar Alt kommer til Alt, sikkert slet ingen Konge, men en Dronning, og det fra fremmed Land: Dronning Helene af Adiabene (en Deel af Landet mellem Euphrat og Tigris), som ved Kong Agrippas Tid, da hun var gaaet over til Mosaismen,

[1]) Af en saadan har de Saulcy bragt smukke Fragmenter til Paris; Smaastykker findes endnu paa Gulvet.

tog Ophold i Jerusalem og døde der[1]). Isaafald har Monumentet i sin Tid baaret trende Pyramider eller Obelisker og maa have været meget storartet. „Dommernes Grave", længere mod Nordost, forøvrigt et aldeles uhjemlet Navn, indeholde ikke mindre end 70 Nischer, fordeelte i forskjellige Kamre; den lille Forgaard, saavelsom Indgangsdøren til Kamrene, have smukt udhuggede Gavlforziringer, ligeledes i græsk-østerlandsk Charakteer: Fakler, omgivne af Løvværk og Valmuer.

Ikke langt fra selve Damascus-Porten ligger Jeremias-Grotten; Traditionen lægger her Prophetens Fængsel, og her skal han have forfattet sine Klagesange. Den er nu et muhammedansk Bedested og beboes af en Dervisch med hans Familie. Grottens indre Rum danner en Halvrunding og bæres af Klippens naturlige, kun noget tilhuggede Piller; foran ligger den hellige Mands lille Have, omgiven af en Mur. Her seer venligt ud, her er baade Figen og Oliven, unge Palmeskud, røde og hvide Roser; til en Side er under Klippeloftet afdeelt en lille Stald for hans Geder.

Vende vi os nu mod Syd, gaa vi ud af Zionsporten og lade tilhøjre det lille armeniske Kloster, som gaar for Caiphas' Hus, og hvor man i al Uskyldighed tror sig istand til at angive endog Stedet, hvor Hanen galede, — da have vi for os den Deel

---

[1]) Robinson, Sepp o. A. ere af denne Mening, for hvilken Meget taler.

af Zion, som ligger udenfor Stadens sydlige Mur: „Davids Grav“ (*Nebi - Daud*[1])). Det er sikkert nok, at David, Salomo og Judæ Konger ere blevne begravne paa Zion; disse Graves Beliggenhed, der begrændses nærmere i Fortællingen om Jerusalems Mures Gjenopbyggelse (Nehem. 3, 16), svarer meget godt til den nuværende Angivelse. I den Gruppe Bygninger, som bærer Navnet Nebi-Daud, betegner et højt Minaret selve Helligdommens Plads; trods den strenge Bevogtning er det lykkedes enkelte Rejsende at trænge ind til det inderste hvælvede Kammer, hvor en med grøn, guldbroderet Silke tildækket Katafalk vises de Troende som Kong Davids Hvilested Inderst i Kamret synes Nedgang til underjordiske Rum, hvor da den egentlige Grav skulde være. Hvad man end dømmer om denne Mulighed, her i Nærheden og just paa denne Deel af Zion maa Kongegravene have været, den Davids Grav, om hvilken Apostelen Peter siger: „den er hos os indtil denne Dag“ (Ap. Gj. 2, 29), den „Davids Grav“, som — efter Josephus' Fortælling — først Johannes Hyrkanus, senere Herodes den Store lod aabne og plyndre, men til hvis Inderste denne Konge ikke vovede at trænge ind, fordi Flammer fra det underjordiske Dyb slog de Indtrængende imøde — en Fortælling, der i dette Punkt minder om hvad der skete, da Julianus Apostata lod foretage Forarbejder til Templets Gjenopbyggelse (Amm. Marc. 23. 1).

[1]) „Propheten David“; „Grav“ underforstaas.

Efter en jødisk Beretning fra Korstogenes Tid skal noget Lignende være hændt nogle Jordarbejdere, som tilfældig ved Gravning stødte paa de underjordiske Gange. Forøvrigt synes Stedet — mærkelig nok — ikke at have været kjendt som Kongebegravelsernes Omegn; Traditionen har udelukkende fastholdt, at her stod den ældgamle „Apostelkirke", hvilken da atter har betegnet Stedet, hvor Apostlene vare samlede paa Pintsefesten; ogsaa Christi sidste Nadver med de Tolv skal have fundet Sted her. I Middelalderen oprettedes her et Franciskanerkloster; en Levning af dette er den nuværende Bygning, hvis ene kuppeldækte Parti hvælver sig over Davids Grav, men hvis anden Fløj indeslutter det saakaldte Coenaculum, en stor gothisk Sal fra det 14de Aarhundrede. Ligesaalidt som den jødiske Tradition nogensinde har vaklet med Hensyn til Tilstedeværelsen af Kong Davids Grav her paa Zions fremspringende Pynt, ligesaa enig er den katholske Overlevering om, at det var her, at Apostlene fyldtes med den Hellige Aands Kraft, som var dem forjættet, at det var her Mængden flokkedes om dem, her, at Peter vidnede for dem og paa Spørgsmaalet „hvad skulle vi gjøre?" svarede: „omvender Eder, og hver af Eder lade sig døbe i Jesu Christi Navn til Syndernes Forladelse; og I skulle faae den Hellig Aands Gave" (Ap. Gj. 2, 38). „Og — føjes der til — der vandtes samme Dag henved tre tusinde Sjæle". De vandtes samme Dag, dermed er ikke sagt og næppe heller meent samme Sted; men alligevel synes det mig temmelig

unaturligt, om der ej blandt de Mange, der dog maa have været Vidner til Peters Tale, baade Troende og Ikketroende, skulde fra Slægt til Slægt have vedligeholdt sig paalidelige Sagn om dette Sted.

Vi staa endnu paa Zions yderste Affald mod Syd, vi have her i Nærheden den lille fredelige protestantiske Begravelsesplads, og nedenfor den, paa Gihon-Dalens Bund den tørre Dam, der almindelig kaldes „nedre Gihon"; endnu ere enkelte Bygninger synlige paa Dalens anden Side; men følge vi den nu, hvor den bøjer mod Ost, bliver her ensomt og vildt: det er Hinnoms Dal (eg. Hinnoms Søns Dal), det snævre, dybe Svælg, hvis hebraiske Navn Gehenna er bleven Navnet paa Helvede: det var her Molochsdyrkelsen havde sit Sted, de forfærdelige Offringer af Børn, som kastedes i Afgudsbilledets gloende hede Favn; i senere Tider Stadens Aadselmødding. Bjerget paa Dalens sydlige Side kaldes det onde Raads Bjerg, her skulde Kaiphas og hans Fæller have lagt Raad op om at lade Jesus gribe og dømme; en Afsats med nogle gamle Olietræer vises som den „Blodager", der blev kjøbt for Judas' tredive Sølvpenge, og skulde tjene til Gravplads for Fremmede. Og „Fremmede" ere blevne jordede her til langt frem i Tiden, mange Korsriddere have her lagt deres Been. Bjergets Side gjemmer talrige Klippegrave, de fleste med firkantet Døraabning; en enkelt af dem smykkes af en Frise; nogle have græske eller hebraiske Indskrifter; flere Gange skjelnes Ordene „*τῆς ἁγίας Ζιών*" ɔ: fra (?) det hellige Zion. Mange af disse

Grave have i Middelalderen tjent til Celler for Eneboere.

Stadens sydøstlige Grændse, hvor den øde Hinnoms Dal munder i Kedrondalen, betegnes ved „Kongehaverne“, hvor Granatæbler, Morbær og friske grønne Figentræer trives i yppig Pragt, takket være Siloams Kilde, som risler tydeligt nok, om den end — som Propheten Jesaja siger — kun rinder „sagtelig“ ud i sin lille Dam, den samme, i hvilken Herren bød den Blindfødte vaske sine Øjne. Dammen her ved Moriahs Fod staar ved en skjult Klippeledning i Forbindelse med den hellige Jomfrus Kilde, længere oppe i Dalen, hvis Udstrømning har en pludselig skiftende Hast og Vandmængde, og hvis Bækken derfor af Nogle antages for Bethesda Dam, hvor der laa saamange Syge, Blinde, Halte, Visne, „som ventede paa, at Vandet skulde røres“ (Joh. 5.). Her findes ogsaa Jobs-Brønden, Jødernes En-Rogel, der i den gamle Tid betegnede Grændsen mellem Juda og Benjamins Stamme. Naar denne Brønd efter en regnfuld Vinter tilfører det tilstødende Bassin rigeligt Vand, og saaledes varsler en god Høst, kommer Tamburinen i Bevægelse, og der er Folkefest i den ellers saa dødsstille Dal.

Vi befinde os altsaa nu her Øst for Staden, nedenfor Tempelbjergets Murkrands. Klippevæggen i Øst, Oliebjerget, byder os det maleriske Syn af Jerusalemegnens eneste Landsby, fattig og ynkelig nærmere ved; den ligger paa Skraaningen og er tildeels bygget ind i Klippens Side: gamle Gravhuler

ere blevne befolkede, eller tjene til Stald for Geder og Kør; Indbyggerne see en heel Deel vildere ud end deres Dyr; mange af dem ernære sig som Vanddragere. Hvor Landsbyen ender, begynde atter Gravene; først møder Øjet mellem de mange andre løse Steenblokke en Mængde flade Gravstene mellem hinanden uden al Indhegning, det er en jødisk Begravelsesplads, thi her i Kedrondalen (Josaphats Dal — Guds Doms Dal) skal der holdes Dommedag over alle de Døde (Joel 3); Muhammedanerne have en lignende Tro, og lade sig gjerne jorde her i Dalen tæt udenfor Harams-Pladsens Mur. Mellem de Christne, der have fundet deres sidste Hvilested heromkring, skjøndt uvist hvor, har været en dansk Dronning: den fromme Bodil, der fulgte sin Husbond Erik Ejegod paa hans Pilgrimstog til det hellige Land og efter Kongens Død paa Cypern fortsatte Rejsen alene; hun selv døde, før hun naa'de indenfor den hellige Stads Mure, og blev jordet „i Josaphats Dal“. Længere mod Nord faar Dalen en egen Prydelse i fire betydelige Mindesmærker, som det synes fra Herodes's Dage. Det ejendommeligste af disse Gravminder dannes af et fritstaaende, firkantet Fodstykke, der bærer som en indbuet Tragt; det hele Monument er over 15 Alen højt og skimtes langt borte i Dalen; Fodstykket, der hviler paa den næsten lodrette Klippevæg og selv synes hugget ud af Klippen, er smykket med joniske Halvsøjler. Man giver disse Gravminder forskjellige, temmelig vilkaarlige Benævnelser. Josaphats Grav, Absalons

Grav o. s. fr. Hvorfor ikke Propheternes Grave? „Vee Eder I Skriftkloge og Pharisæer, I Øjenskalke! at I bygge Propheternes Grave og pryde de Retfærdiges Gravsteder, og sige: Havde vi været i vore Fædres Tid, da havde vi ikke været deelagtige med dem i Propheternes Blod“ (Matth. 23). Saameget er vist, at hvad man nutildags foreviser som Propheternes Grave, ere underjordiske Labyrinther, hvor man maa krybe ned gjennem et Hul, og uden nogensomhelst Udsmykning.

Lidt længere frem, og vi staa ved den lille, med en Mur indhegnede Have, som med god Grund fører Navnet Gethsemane. Ikke, at netop disse faa Kvadratalen skulde nøjagtig betegne den Urtegaard, hvor Herren søgte ud hin Angstens Nat, da han blev forraadt; men her omkring maa det have været: histoppe Stadens Port, her Kedrons Bæk, og ovenover os Oliebjerget, paa hvis Affald og ved hvis Fod Gethsemane maa have ligget. Selve Haven, som den nu er, vogtes af en venlig, gammel Munk, som i god Forstaaelse med en lille Kat gaar fra Bed til Bed og nysler med de faa, tarvelige Blomster, graver lidt hist og her, inddeler et Stykke Jord med Rørstaver eller sanker de nedfaldne Oliven. Urtegaarden har indenfor Muren en Omgang med Billeder af Lidelseshistorien; men dens sande Prydelse er de ærværdige, gamle Oliventræer, der sikkert gaa langt, langt tilbage i Tiden; jeg har aldrig seet Oliventræer af saadan Ælde og Majestæt. Og fredeligt er her, og tyst. Den kalkede Mur er alt Andet end

smuk, og den gamle Klosterbroder maatte helst lade sine regelrette Inddelinger fare; men sæt dig kun trøstig herind i Træernes Skygge, med Evangeliebogen hos dig: læs saa om Paaskeugen i det Jerusalem, hvis Sønner raabte: Hans Blod komme over os og over vore Børn!

Eller kom her Paaskemorgen, tag Plads paa en Klippeblok her paa Bjergets Side. Grave paa Grave, det var egentlig det vi saae paa vor Vandring om Stadens Mure, og hvad Andet er Staden selv end Gravmindet over den faldne Herlighed: „see, Eders Hus skal lades Eder øde“. Men i denne hellige Morgen sprængtes en Grav, den eneste som ikke har seet Forraadnelse, den eneste der aldrig blev en Grav: „Herren er opstanden!“ klinger det fra tusinde og atter tusinde Munde. Var Han ikke det, „da var vor Tro forgjæves“; men frit ikke Dal eller Bjerg: Aanden i os maa vidne. Og dog tale disse Stene, de spørge. Her gaar Israeliten forbi til sine Grave, her Munken med Crucifixet, Dervischen under det grønne Banner: hvad Banner vælger du?

Den ene og samme, ene og sande Gud tændte Propheternes hellige Lys, den græske Tænknings, den indiske Viisdoms Mælkevej; med Christus — og i Ham — kom Solen, den der ikke blot lyser, men varmer og kalder til Liv; fra Ham laante Halvmaanen, fra Ham al moderne Speculation hvad Lys de har. „Enhver bliver salig ved sin Tro“, det er Ord som voxe paa Gader og Stræder, et Ord som i Formelspørgsmaal og overalt, hvor det gjælder

et Meer eller Mindre, kan have Lov til at lyde; gjælder det selve Troens Grund, er det en Løgn. Nej, Enhver bliver salig ved sin Tro, ved sin Tro, naar den ellers mægter at knoppes i Kjærlighed; thi „paa Frugterne skulle I kjende dem“, — ikke paa Stammens Bark, og ikke paa Roden alene. Man behøver ikke at rejse til Østerland for at lære dette, — men jeg lærte det der tilfulde.

Paaskemorgen.

2.

Du lyse Morgens Frydebud,
af Frydebud det største:
Da Herren gik af Graven ud,
da gik han som den Første!
de mange, mange Brødre smaa,
saamange som ham fulgte,
de skal engang som han opstaa,
hvor Graven saa dem dulgte.

Det skjøre, skrøbelige Kjød,
lad det i Mulden dukke,
lad bunde dybt i Havets Skjød
min Askes sidste Fnugge,
og lad den vejres om som Løv
for alle Verdens Vinde, —
Han som har Adam skabt af Støv,
vil nok sit Livskorn finde. —

Og raabe til den bange Jord:
giv hid hvad du har røvet!
og lade sine Englechor
omsmelte Sjælestøvet,
og aande paa os med sin Aand,
mens alle Stjerner ramle.
og aande os et Klædemon,
et nyt og dog det gamle.

Ja hvad der i dit Øjes Glands
var Gjenskin fra det Høje,
og hvad i Smilets Sejerskrands
du vandt i Kamp og Møje,
og hvad i Pandens Sarkophag
var Gravskrift over Kjødet,
og hvad der i dit Aasyns Drag
blev til, naar Hjertet gløded, —

Det er for stærkt for Ormens Tand,
det leve vil og vaage,
det lyser over Gravens Rand
og gjennem Dødens Taage,
det voxer op til idel Fred,
til uforkrænket Fylde,
det skal en bedre Legemhed
i Evighed omhylle.

Den Blindes Øje, det skal see,
den Døves Øre høre,
den Halte ad sin Krykke lee,
den Stumme Ordet føre;

men døv for denne Verdens Lyst,
med Støvets Tunger stumme.
skal den Forløste i sit Bryst
Guds Aand i Reenhed rumme.

Og naar da Jordens Maal er fyldt,
mens Dybets Flammer buldre,
og Hver har lagt sin Syndebylt
paa Jesu stærke Skuldre;
naar Alt hvad der er kvindefødt
har prist den Kvindefødte,
naar Alt er Liv og det kun dødt,
som al Guds Naade ødte, —

Naar Eet i Kjærlighedens Baand
alt Levende da vorder,
og Fjende rækker Fjende Haand,
den Myrdede sin Morder;
naar Gud har hørt hver Tolders Bøn,
saa han for Thronen stedes,
og hver fortabt, men funden Søn
i Faderhuset glædes, —

Da skal vi atter sees igjen
med meer end Josephs Glæde,
og Haand i Haand, og Ven med Ven
for Herrens Aasyn træde;
da skal vi atter kjendes ved,
vi Børn af Syndesorgen,
og kjende Ham, der gav os Fred
hin store Paaskemorgen.

IV.

Udflugter fra Jerusalem.

1. Bethlehem.

Efterat Paaskeugen var tilende, foretog jeg jævnlige Udflugter fra den hellige Stad, tilfods i den nærmere Omegn, tilhest i den fjernere. En af mine første Fodvandringer gjaldt Bethlehem, det er kun et Par Timers Gang. Fra Jaffaporten gaar Vejen over den vestre Dalskraaning op mod den jævne Rephaim-Slette, Skuepladsen for meer end eet af Davids Sammenstød med Philisterne; saasnart man er oppe over Dalens Kam, er det omtrent forbi med de menneskelige Boliger, men ogsaa med Gravene; i en saa streng Natur som Judæas maa Sletten her, med dens spredte Bygmarker og de smukke røde Anemoner i den ellers stenede Grund, vel endogsaa kaldes venlig. Det er den store Karavanevej, der over Gaza gaar til Ægypten; jævnlig mødte jeg Flokke af lastede Dromedarer, hvis Fører drev dem frem mere ved sin udholdende, skingrende, alt Andet end skjønne Sang end ved nogensomhelst Tvang. Vejen stiger umærkeligt; efter en Times Gang havde jeg tilhøjre det fæstningsagtige, forfaldne, lidet indbydende græske Kloster Mar-Élias (Sankt Elias); snart efter var jeg ved det lille kuppelsmykkede Mindesmærke „Rachels Grav", hvis Beliggenhed svarer godt til Fortællingen i første Mosebog. Jakob er ifærd med at drage op fra Bethel; men da de

endnu havde et Stykke Vej til Ephrat, fødte Rachel: Benjamin blev hendes Død. „Og hun blev begraven paa Vejen til Ephrat, det er Bethlehem, og Jakob satte en Mindesteen paa hendes Grav.“ Havde han nys udgydt Drikoffer og Olie over Steenstøtten ved Bethel, her har det været et Offer af Taarer, thi „han elskede hende“. Dette er Rachels Gravminde endnu den Dag idag, føjes der til. Stedet har sine Vidner ned gjennem Tiderne, ligefra Moses og Samuel til Korsfarertidens Pilgrimme og senere arabiske Geografer; der er ingen skjellig Grund til at tvivle. Mangfoldige Mindesmærker om Jakobs Hjertenshustru have her afløst hinanden; det nuværende, i Stil med de islamitiske Helgengrave, og hvis lille Kuppel skal være et Par hundrede Aar gammel, er bleven udvidet og paany udsmykket af Sir Moses Montefiore, hvem den jødiske Menighed i Jerusalem ligeledes skylder sit Fattighus.

Jeg havde netop naa't „Rachels Grav“, og saae en lille By med et Par Kirker hæve sig foran mig, omgiven af frodige Græsgange og Olivenlunde. Bevæget i Sindet, undlod jeg baade at bruge min Eftertanke, thi Kirkerne vare aabenbart af meget ny Dato, og at spørge mig for, og saaledes tog jeg et Øjeblik Flekken *Bejt-Dschala* for *Bejt-lahm* ɔ: Bethlehem; en Munk overbeviste mig dog snart om min Vildfarelse. Bethlehem havde altid staaet for mig som noget rigtig Lyst og Venligt; det var d e r Ruth sankede Ax, der David vogtede sin Hjord, der Hyrderne kom at knæle for Barnets Krybbevugge. *Bejt-Dschala* havde

noget af dette Lyse; det rette Bethlehem derimod, som jeg efter et Kvarteers Vandring ad en Sidesti, med et Slæng arabiske Tiggerdrenge efter mig, satte min Fod i, har — mod Jerusalems-Siden — noget Mørkt, Strengt, Fæstningsagtigt ved sig; dets meest fremtrædende Bygning, Klostret med Kirken, taarner høje Mure ved Randen af en gold, steenbesaaet Sænkning, og den frodige Plantevæxt hist fattes her. Deraf Fejltagelsen. Fra Byens Højder — den er bygget som i et Amphitheater af Høje — seer man imidlertid ud over fredelige grønne Dale, af hvilke den fjernere østlige betegnes som „Hyrdernes Dal“. Allerede Stadens hebraiske Navn („Brød-Hus“) giver Anviisning paa Frugtbarhed, der er ogsaa baade Agre og Enge, Geder og Faar; endnu holde Hyrderne Nattevagt som i de gamle Dage. Mange af den lille Bys, næsten udelukkende christne Indbyggere leve af at forarbejde Smaakors, Skaaler, Signeter og andre Gjenstande af Oliventræ, Asphaltsteen eller Perlemoder fra det røde Hav; deres Huse, der forøvrigt ikke have Jaffas eller Jerusalems fladthvælvede Loftkupler, ere af Steen og tyde paa Velstand; ogsaa deres Dragt, især Kvindernes har noget Pynteligt: den røde Tunika over den lange blaa, af et Bælte sammenholdte Særk; Ansigtet frit under Sløret.

Bethlehems-Kirken, der i sin første Skikkelse næsten var ligesaa gammel som Constantins-Kirken i Jerusalem (grundlagt 330 af hans Moder Helene), var oprindelig en femskibet Basilika i Korsform; i Bygningen som den er, er Indtrykket ødelagt ved

Opførelsen af en Mur, der skiller Choret fra Resten af Kirken, som herved faar noget Forstueagtigt. Af de byzantinske Mosaiker fra Justinians Tid, der tidligere prydede Hovedskibets Murpartier, ere kun tarvelige Rester tilbage; dog er Kirken altid ærværdig nok, med sine hvidlige Marmorsøjler og sit Cedertræs Tagværk. Da jeg traadte ind, havde den katholske Messe, som sædvanlig ledsaget af Chordrengens Klokkeringning, samlet en stor Skare arabiske Mænd, Kvinder og Børn af Byens saagodtsom christnede Befolkning; naar den lille Klokke ringede, gjorde de trøstig alle Præstens Bøjninger med; men Andagt var der ikke noget af. Og saa skulde da strax den tjenstfærdige Pater vise mig Grotten, hvor Frelseren var født — det var der, derhenne under Sølvstjernen! Der er, som tidligere berørt, noget Pinligt ved denne katholske Sikkerhed i at angive Stort og Smaat; og det bliver ikke bedre, naar man seer Grotten forvandlet til et Slags Staldkapel med Marmorkrybbe, Alt straalende af Guld og Silke; der er gjort Alt, for med Vold og Magt at drage Tanken fra Jesusbarnets fattige Stald. Bort med alt dette Sølv- og Guldskrammel, bort med det bølgende Purpur, at Klippeloftet kan komme frem! thi før al denne Herlighed er borte, bliver der kun Plads for de hellige tre Konger, ikke for den hellige Jomfru, ikke for den fattige Moder med hendes nyfødte Søn; — og det var jo dog her, her i Davids Stad, i Bethlehem Ephrata, at vor Herre Jesus kom til Verden.

I Omegnen af Bethlehem, saavel i „Hyrdernes Dal“ som andensteds, findes adskillige Huler eller Grotter, der næsten ere ligesaamange Legendesteder: den hvidlige „Mælkegrotte“, hvor Maria skulde være søgt ind med Barnet til Skjul mod Herodes' Forfølgelse, o. a. Ogsaa i Kirkerne selv vises flere saadanne; den, der fortjener meest Opmærksomhed, er den Celle, hvor den hellige Hieronymus henlevede en stor Deel af sit Liv som Eneboer. Det er ham, den berømte Bibeloversættelse „Vulgata“ skyldes; han har ogsaa oversat Eusebius' Palæstina-Beskrivelse (Onomastikon), der faar forøget Betydning ved at begge selv levede her i Landet. Hieronymus var just i Bethlehem en halvhundrede Aar efter Constantin, paa den Tid Valfarterne begyndte at tage Overhaand. Desmere fortjener det Ord af ham at mindes: „Himmelens Porte ere aabnede ligesaa vidt i Britannien som i Jerusalem; Guds Rige er inden i Eder. — Tro ikke, der mangler Noget i din Tro, fordi Du ikke har seet Jerusalem, eller at jeg er bedre, fordi det er faldet i min Lod at bo der!“

Jeg vendte hjem samme Vej jeg var kommen, men var nær gaaet vild, ved at ville skyde Gjenvej nedover den stenede Dalsænkning, til hvis Rand det gamle Bethlehems-Kloster stotter sine Stræbepiller. En tyrkisk Soldat viste mig paa rette Vej igjen, men jeg maatte bruge mine Been for ikke at blive lukket ude den Nat, det var bleven seent og Jerusalems Port lukkes ved Solnedgang. Solen gik ned;

Bjergene i Øst blaanede dybere og dybere, en Tone dybere end Himlen, da jeg naa'de Gihon-Dalen og havde Stadens Mure for mig. Den første Port traf jeg lukket, den anden ligesaa; heldigviis var Jaffa-Porten aaben endnu for Karavanernes Skyld, og glad var jeg.

---

2. Over Urtas og Frankerbjerget til Mar-Sába.

Da jeg havde været en fjorten Dages Tid i Jerusalem, foretog jeg sammen med Kjøbmand Löwenthal et lidt længere Ridt, hvis sidste Maal var det græske Ørkenkloster Mar-Sába. Tidlig paa Morgenen den 27de April red vi udaf Zionsporten — begge havde vi dennegang aldeles fortrinlige Dyr, jeg for min Deel en herlig „Araber“ af reen Fuglenatur, hvem den mindste Bevægelse med den uldne Tømme var nok til at faae til at flyve. Det begyndte ogsaa noget flyvende; thi vi havde næppe naa't Rephaim-Sletten, for begge vore Hatte fløj af, dog fik vi i en Fart Flygtningerne indhentede og tøjrede. Den friske Brise, der pludselig gjorde os barho'dede, maatte vi være taknemmelige for, thi det var allerede meget varmt; nogle hvide Smaaskyer i Syd spaa'de ikke fuldkommen Ro, ellers var Luften italiensk blaa.

Det forste Stykke Vej indtil „Rachels Grav“ var Bethlehemsvejen; en lille halv Times Ridt videre, og vi var ved „Salomos Damme“, trende dybe og omfangsrige Vand-Bassiner, udhulede i Klippegrunden. De ligge nedad Dalskraaningen paa Vejens østre Side, og det ene saameget dybere end det andet, at Vandet fra den øverste Dam ved sit naturlige Fald vilde fylde de andre lavere liggende. Deres Tilløb faae de fra forskjellige Kildeløb; Hovedkilden, over hvilken der er bygget en Hvælving, er som Salomos i Højsangen en „hegnet, forseglet Kilde“; den samler Vandet i tvende, steensatte Rum eller Kamre, hvorfra en underjordisk Ledning fører til Dammen, hvis Bestemmelse var at optage det overflødige Vand. Tidligere gav den ogsaa Bethlehems og Jerusalems Vandledninger Tilførsel[1]); nu er den i Ruiner. Men som Oldtidsminde af utvivlsom jødisk Oprindelse, fortjene disse Vandbeholdere med deres vældige Steenblokke Opmærksomhed; de gaa idetmindste tilbage til Judæ Kongers Dage, skjøndt hverken Bibelen eller Josephus omtaler dem udførligere. Derimod taler han om en By ved Navn Etham (Antiq. 8, 7, 3), hvor Salomo havde sit prægtige Sommerpalads, og som „paa eengang yndig og rig paa Haver og Vandløb“ skulde ligge 50 Stadier fra Jerusalem. Man fejler vist ikke ved herpaa at anvende de Ord i Prædikerens Bog: „Jeg

---

[1]) Pilatus tog af Tempelskatten Pengene til en saadan.

anlagde mig Haver og Lystskove, og plantede mig alle Slags Frugttræer i dem; jeg gjorde mig Damme, for deraf at vande den opvoxende Træskole“ (2, 4); sikkert heller ikke ved at antage Dalen her (*Vadi-Urtas*), i hvis øverste Munding Dammene ligge, og som fra Hebron-Vejen skyder i østlig Retning, for Stedet for disse Plantninger. Kong Salomo har ikke lidt Nød; han havde til dagligt Underhold for sig og Sine 90 Tønder Meel, 30 Oxer, 100 Faar, foruden Hjorte, Gazeller, Daadyr, Gjæs og hvad der blev fedet paa Sti (1ste Kongebog, 4); han havde svære Kjøbmandsskibe i Søen, der kom hjem, ladede med Guld, Sølv, Elphenbeen, Abekatte og Paafugle (Cap. 10); han havde Raad til at gjøre Sølvet saa almindeligt i Jerusalem som Steen, og det langvejs hidførte Cedertræ saa almindeligt som Morbærtræerne i Lavlandet. Men hvor skulde alle disse Herligheder nydes; hvor skulde han længes at mødes med hende, hvis Øjne vare Duer under Slør, hvis Tænder var en Hjord af klippede Lam, der havde Læber som Skarlagen, Kinder som Granatæblets Kjød, Bryster som Tvillingkid, der græsse blandt Liljer! „Vaagn op, o Nordenvind, synger Sulamith, og kom du Søndenvind, gjennemsus min Have, at dens Balsam kan udstrømme; min Elsker vil komme i sin Have og spise dens kostelige Frugt!“ (Høis. 4) Ja, Haver har Salomo havt, baade i Nord og i Syd; dejlige Lysthaver med Granatæbler, Druer, allehaande Viraks-Træer, Myrrha, Aloe og Balsam, og de har ikke manglet Kilder eller Brønde. Og her

i Urtas, her i Jerusalems og Bethlehems Nærhed, hvor rigelige Vandløb kunde befrugte den dybe, solfangende Dalbund, her var et herligt Sted til „en lukket Have“; herhen kjørte Kongen ved Daggry, i glimrende Dragt, omgivet af sine æthiopiske Bueskytter og Kjøresvende, Ynglinger af sjelden Væxt og Skjønhed, i tyrisk Purpur og med Guldstøv i Haaret, der gav det Gloriens Glands. Og skjøndt der kun er Lidet eller Intet tilbage af tidligere Tiders Anlæg, er det mærkværdigt at see hvad en Smule Vand kan udrette her i Palæstina. Hvor Vandingen hører op, bliver Dalen yderlig bar og øde; men hvor Jorden blot faar Lov at suge nogle Draaber, der myldrer det op med Grønt, der kommer Svalhed og Skygge fra Figentræet med det storbladede saftiggrønne Løv, der slaar Palmen sin Vifte ud, der sætter Ranken Druer, og Granatblomsten Blus. Vi bandt vore Heste og kastede os ned i Skyggen, Alt var friskt og duftende. Efter et lille Maaltid af vore Sadelposers Mundforraad, trak vi vore Heste efter os gjennem Haverne; vi vilde hilse paa Herr Meschullam, en døbt Israelit af engelsk Herkomst, hvem Dalens Opdyrkning skyldes, og som her i Oasens Yderkant har bygget sig en lille, hyggelig engelsk Cottage; et rødt Flag vajede fra Taget. Hvad der gjør Indtrykket særlig malerisk, er det, at Højderne tætovenfor den yppigt bevoxede Dalbund ere tagne i Beslag af en Beduiner-Stammes Telte og Gedehjorder; Meschullam yder dem Tilhold, mod at Schejken er hans Vagt; thi den lille Coloni ligger

paa Orkenens Grændse, Smaa-Agrene, hvor Trævæxten hører op, maa mere vogtes end dyrkes, der kunde let blive for Mange om Høsten. Stedets Ejer, en Mand henad de Treds, med kloge, men stærkt furede Træk tog gjæstfrit mod os; da han snart efter blev kaldt ud, bad han os tage tiltakke med hans Datters Selskab, og det var baade behageligt og underholdende. Jeg har ikke seet nogen Skikkelse, jeg bedre kunde tænke mig som en Rachel; i sin simple hvide Dragt, der sammenholdtes af et Belte om Livet, med mørke sjælfulde Ojne under de lange, sorte Øjenhaar, med en Lød, der i sin Friskhed mindede ligemeget om England og Østerland, og en bugnende Haarfylde, der holdtes sammen af et lille hvidt Halvslør, saae hun ud som et af dette Lands Børn fra dets lykkelige Dage eller, kunde jeg fristes til at sige, fra den christne Menigheds første Tider, thi der var over hendes Aasyn og Væsen Noget af dens Reenhed og Varme. Mangfoldigt Rejseliv, snart i Europa, snart i disse østlige Egne, havde givet en af Natur ædel Kvindelighed den aabne, frie Naturlighed, der netop fostres paa Rejser; det var som vi havde kjendt hende længe. Jeg vidste, hun snart skulde drage til Jerusalem som en derværende Missionærs Brud, men vel om ikke lang Tid længere ud, til en af Missionens mere eensomme, farligere Stader, hvor det gjælder for Mand og Hustru at holde sammen saadan som Gjertrud Rask og Hans Egede holdt sammen; hun havde ikke talt ret meget — Samtalen gik snart paa Engelsk, snart paa Italiensk —, før

jeg følte mig overbeviist om, at hun vilde være paa sin Plads. Hun havde af egen Drift begyndt en lille Skole for de arabiske Børn; hun korsede sig over al den grove Overtro og grulige Uvidenhed, — „men hvor de Børn forstaa at høre! Fortæller jeg dem om Abraham, eller om Jakob og hans Hjorder — det er jo i mange Maader deres eget Liv — eller om David og Saul, da sidde de som naglede til Pletten, Øjet hænger ved mine Læber, ikke et Ord gaar tabt! og de kan høre det Samme om igjen, atter og atter, jeg er vis paa Fortællingen vil gaa til Børn og Børneborn. Men om Isa (Jesus) og Evangeliefortællingerne vil de ikke høre; det er som de vidste, de ikke høre ham til.“ Vort Hvil turde kun være kort; efter at Caffen var gaaet rundt, — paa orientalsk Viis i Smaakopper, der ikke kunde staa paa deres egne Been, men hvilede i Sølvbægere af gjennembrudt Arbejde, ikke stort større end vore Æggekopper — sagde vi den unge Pige og hendes Fader Farvel og brød op.

Vi fik den arabiske Schejks Søn til Ledsager og Vejviser, thi faa hundred Alen herfra begynder Øde og Steenørk; havde Meschullams Datter været mig en Typus for den ædleste israelitiske Kvindelighed, saa var han en Araber, skjøn og mandig som Ali, denne Islams Ridder uden Frygt og Lyde, tro'sstærk som Ingen, i Kampen en Løve.

Og en saadan var vor Ledsager at see til, kun var han ikke i Rustning og havde for Sværd en lang Flint over Skuldren; et hvidt Hovedklæde, en linned

kortærmet Tunika eller Skjorte, hvad man vil kalde det, sammenholdt med et Belte af ugarvet Læder, og Sandaler paa Fødderne, det var Alt hvad han havde paa. Desbedre saa's de muskelstærke, skjønt formede, af Solen broncerede Lemmer; en Billedhugger vilde give Meget for slig en Model. Men det Bedste ved ham var den frie, ridderlige Anstand, hvoraf hver af hans Bevægelser var præget. Da vi Fod for Fod bevægede os henad Kiselstenene i det udtørrede Flodleje i Dalens trange Bund, saae jeg paa en af Højderne foran os en Beduin-Familie lejret; jeg pegede derop og i et Nu var Flinten ham ved Kinden; heldigviis fik han dog ikke Brug for den. Fra Urtas-Dalen, mellem hvis Klippevægge det blev trangere og trangere, drejede vi ind i en Sidekløft; efter en Times Ridt eller saa, underrettede vor Ali os om, at nu var vi strax ved Hulen, Hulen *Khoreitun* nemlig, et af de Punkter vi havde foresat os at besøge. Over en brat Afgrund hæver sig den stejle Klippemur og lader kun Plads for en smal Sti, hvor et lille Puf i Ryggen vilde være nok til at gjøre det af med En; en Snees Skridt henad denne, da aabner Klippen en lav Indgang, og kort efter staa vi i en uhyre Steenhvælving, hvorfra flere lave Sidegange, hvor der kun kan krybes, føre dybere ind. Endnu et større Kammer findes her, men Adgangen dertil er ned gjennem en Slags Brønd og saa videre paa alle Fire; den Stump Lys, vi havde med, var for lidt til at gjøre Forsøget taaleligt; og de to Beduiner, af Egnens meget fredelige Stamme, som

af sig selv havde indfundet sig og var fulgt med ind i Hulen, gjorde allehaande Forfærdelsens Tegn, da vi gjorde Mine til at ville see os lidt om ogsaa i de mørkere, hemmelighedsfulde Gallerier, hvoraf et, efter hvad der siges, skal føre heelt ud til Tekoah i Retning af Hebron. Overtro er med i Spillet; men hvad der ikke er Overtro, er at disse Klippegange ligesaavel som mange forladte Gravhuler ere velkomne Lejer for Hyæner og andre vilde Dyr; det vilde derfor været taabeligt at trænge dybere ind, og efter al Sandsynlighed grumme lidet lønnende. Men Hulen selv! Var det den, hvor Saul gik ind for at tage sig et Blund, medens David og hans Mænd sad dybere inde? hvor David skar Fligen af sin Fjendes Kappe, men ikke vilde lægge Haand paa Herrens Salvede? En gammel Tradition bejaer det; Eusebius angiver en anden Beliggenhed. David reddede sig til Hulen Adullam, hedder det, og hans Brødre og hele hans Faders Hus drog derned til ham; den synes altsaa som denne at have været nogenlunde i Nærheden af Bethlehem. Og der flokkedes om ham, hedder det videre, Alle, som vare i Trang og Gjæld og ulykkelige, og han var deres Høvding og der var henved 400 Mænd hos ham. Ja her var Plads til dem Allesammen, og at nægte Indtrængende Adgang saare let; har Stedet været et andet, skal man dog vanskelig finde en Localitet, der bedre vilde være istand til at belyse Situationen i hin rørende, gamle Fortælling. Da vi kom ud af Hulen, med dens halv fugtige, halv

kvalme Luft, havde en Deel Beduiner samlet sig, med deres gamle værdige Schejk i Spidsen; ham kjendte Löwenthal lidt til fra Kjøbmandsboden i Staden. En og anden Fornødenhed driver af og til Beduinen indenfor Jerusalems Mure, man seer ham med den lange Landse i Haanden, med den stundum sørgelig lasede Burnus halv slæbende efter sig, gravitetisk skride gjennem Gyderne; er han nok saa fattig. Anstanden forlader ham aldrig, han bærer sine Pjalter som det var Purpur. Vor værdige Schejk, i lang blaa Kaftan med bredt rødt Bælte, og med det snehvide Skjæg bølgende ned over Brystet, bragte os med uforlignelig Værdighed Landets sædvanlige Hilsen: Gud gjøre dig stor! Vi besvarede den ved som han at føre Haanden til Pande, Mund og Bryst, og min Rejsefælle fortsatte: Jeg indbyder Dig, grib til! Mit Hus er dit Hus, Caffe og Pibe staa beredte, naar Du kommer! — „Mit Hus er dit Hus!“, det er Stilen; vil man kjøbe en Hest af Araberen, begynder han med at svare: Min Hest er din Hest!, som om det vilde være ham en Fornøjelse at overlade den for Intet; men inden Enden tager det, kan Fordringen være ublu nok. Den egentlige Grund til, at Schejken saa skyndsomt havde indfundet sig, var udentvivl Udsigten til en Drikkeskilling, der heller ikke udeblev; det var jo paa en Maade hans Hule.

Vi steg tilhest og stilede ad Frankerbjerget til; paa Vejen derhen saae jeg for første Gang Kameler græssende i Frihed, med deres Føl. Den

læssede Karavankameel har noget Tungt og Vrantent ved sig, og ligesaa klogt Hovedets Udtryk er, ligesaa styg er Formen; Paksadlerne gnave dem og gjøre Huden skaldet, hvad der ikke forhøjer Skjønheden. Men her i Frihed, væsentligt kun benyttede som Ridedyr og omhyggeligt behandlede, her tog de sig anderledes ud, der kom Skjønhed over dem, især over de lodne, vævre, graalige Dromedarføl, der gjorde Kaprioler paa det Bedste. Den nymalkede Kameelmælk, de bød os, var i den overvættes Hede noget af det meest Vederkvægende jeg har nydt; det er ikke for Intet at den prises saa højt i Koranen. Men vi maatte videre, og snart havde vi Maalet i Sigte. Frankerbjerget selv er en kegleformet Højde, der løfter sig en 2—300 Fod over den stenede Højslette; Affaldet runder sig saare regelmæssigt og synes tildannet ved Menneskehaand. En noget halsbrækkende Ridesti vinder sig op til Toppen, der frembyder en Flade, omhegnet af Murlevninger med Spor af svære Taarne; en forfalden Brønd findes der ogsaa. At Johanniter-Ridderne, efterat Jerusalem var tabt, skulde have befæstet dette Punkt og holdt sig der en Stund endnu, er et kun lidet rimeligt Sagn; Ruinerne pege ikke paa Middelalderen men paa Landets romerske Periode. Alt taler for Robinsons Antagelse, at vi her have Stedet for det gamle Herodion, en befæstet Stad, Herodes den Store byggede i denne Egn, og hvor han selv blev begravet. Begjærlig som han var, efter at bringe sit Navn til Efterverdenen i den størst mulige

Glands, har han sikkert været glad ved til sit Mausoleum at finde et saa fremragende Punkt som Bjerget her, der kunde stille Davidsstaden, det nære Bethlehem i Skygge. Udsigten fra Toppen er meget vid, udover Judæas Steenørkener, og Engaddis Klipper, ud mod det døde Havs Indsænkning og Moabsbjergenes blaasorte, lige afskaarne Mur.

Efter et lille Maaltid i Ly af Ruinerne skiltes vi fra vor unge Fører; en Beduin med et Par lange Pistoler i Bæltet, hvem han syntes at kjende, paatog sig at føre os til Mar-Sába, Dagens sidste Maal; han løste sin Hoppe og sad op. Egnen mellem Frankerbjerget og Klostret besøges sjelden af Fremmede og er en øde Steenørken, kun befolket af enkelte omvankende Stammer, der inden Solen har afsvedet Alt, lade deres Hjorder græsse paa de enkelte sparsomme Grønninger. Vi tog en sydøstlig Retning, det gik over kjedsommelige sandede Høje, indtil der i en bred Tværdal aabnede sig det livlige Skue af en Beduin-Lejr med mange, smaa sorte Kameelhaars Telte, hvilende paa Stænger og aabne til den ene Side; bag et var de ifærd med at slagte en Ged. Paafaldende var det at see en tre eller fire Rækker mægtige Trappetrin føre ned i Dalens Sænkning, og i en Længde stor nok til at have fort op til et anseeligt Tempel eller Palads; paa Trinene stod eller hvilede Mændene, de Fleste med den lange Tschibuk i Munden; de stirrede efter os som efter et Syn. Gjerne havde jeg dvælet lidt, men skulde vi naae Klostret inden Solnedgang, maatte vi skynde os,

ikke at tale om, at det trak op til Uvejr. Trappetrinene herude fik jeg aldrig Rede paa, ingen mig bekjendt Rejsende omtaler dem. Da vi var komne noget tilvejrs, hørte vi Raab og Hestetramp bag os, men da vor Beduin lod som Ingenting, og blot vendte sig om, red vi ligesom han saa skrapt til som Terrainet vilde tillade; Rytteren der bagved, der ellers som han skreg, maatte havt Noget at fortælle os, enten det nu var Godt eller Ondt, kom os ved en Krumning af Vejen snart af Syne. Endnu en Stund gik det opad og Stien blev snævrere og snævrere; Klippen frembød heller ikke den vanlige Kalksteen eller Kalkspath, men mørkere Basaltdannelser, eet Sted med saa lige afskaarne Vægge, at man kunde antage det for et Marmorbrudd, og Stenen var smuk nok dertil; snart gik det langs Randen af dybe Fjeldkedler, og nu brød Uvejret løs. Solen var sin Nedgang nær, derom havde de østlige Bjerges rødviolette, sort afskyggede Sider fortalt; nu mørknedes det, medens det gik Fod for Fod ned til Svælgets Bund; Regnen gjorde Stien slibrig, de løse Stene rullede ned under Hestens Hov, og Tordenen dronede højtidsfuldt med dumpt Echo fra den vilde Fjeldtragt. Mørket forhøjede Indtrykkets Storhed; jeg tænkte paa Sinai Ørk og forstod Folkets Rædsel, da Fjeldet stod i Lyn, da „Moses talede og Gud svarede ham i Tordenen“.

Ja i Tordnen fornemmer Israeliten Herrens Røst:
„Hører! hører Hans Stemmes Brag,
Drønet der udgaar af Hans Mund!

Han skikker det ud under hele Himlen,
sit Lyn til Jorderigs Ende.
Derefter brøler Røsten,
Han lader sin mægtige Stemme rulle,
sinker ej Lynet, naar Røsten lyder.
Underfuldt lader Herren sin Stemme runge,
Han, som gjør Storværk over vor Forstand.“
(Hjob, 37.)

Vi red tavse, En for En, og maatte anvende den yderste Agtpaagivenhed; langt om længe drejede vi tilhøjre ind i Ild-Dalen, vi havde naaet den brede velbanede Vej til Klostret, der ligesom de bakkede Veje i Norge eller Schwejz havde et solidt Steengjærde til Værn mod den bratte Styrtning, takket være Munkenes Anstrengelser. En halv Time efter holdt vi udenfor Mar-Sábas yderste Taarnport, og dundrede paa; en lille Glug over Porten aabnedes, og en Kurv blev hidset ned for at modtage den Skrivelse fra den græske Patriark i Jerusalem, der maa til for at faae Adgang til — Fæstningen, havde jeg nær sagt; thi Klostrene i Palæstina, især et, der ligger saa eensomt som dette, den yderste Forpost mod det døde Havs øde, uvejsomme Kløfter, og idelig udsat for fjendtlige Beduinstammers røverske Overfald, maa forskandse sig vel. Det varede ikke længe, inden de svære Jernstænger blev dragne fra, og vore modige Dyr satte i Stald, medens en Munk med venlig Forekommenhed førte os Rejsende ind i den ikke meget store, men hyggelige Gjæstesal. Et Maaltid, hvor en Snaps Raki, Syriens Brændevin

ikke manglede, blev sat frem, og vi lod det smage os godt; men endnu bedre smagte Hvilen og Søvnen paa Gulvets bløde, indbydende Hynder.

Klostret Mar-Sába ligger, som antydet, paa et Fremspring mellem dybe Kløfter; det dækkes af tvende vældige firkantede Taarne, der indbyrdes er forbundne ved fast og uhyre Murværk; Grundvolden for det ene Taarn ligger en heel Taarnhøjde højere end Gaardspladsen, hvilket forøger Klostrets hele phantastiske Udseende. Da vi om Morgenen kastede et Blik gjennem Vindvet, saae jeg den dybe, nøgne Fjeldkløft brat sænke sig under os; Gavlsiden af den Bygning, hvori vi befandt os, vendte derimod ud til Klostrets indre Gaard, hvor et Par Kirsebærtræers lyse Løv dannede en velgjorende Modsætning til de himmelhøje Mure, hvorover igjen den nøgne Klippe rager op; et lille rundt Kapel, Helgenens Gravsted indtager Midten af den aabne Terrasse, der ligeledes rækker ud til Afgrundskanten. Om den hellige Saba eller Sabas, der levede i det femte Aarhundrede, fortælles, at han som saamangen Eneboer vilde udsøge sig ret et vildt, utilgængeligt Sted; her fandt han, hvad han attraaede, og her var Huler nok at vælge imellem; Løven, der alt havde udseet sig den største, tæmmede han eller skaffede sig af med. Hans Exempel smittede; andre Eneboer stimede, som saa hyppigt i de Tider, sammen om den hellige Mand, og bad ham give dem Ordensregler; saa grundede han da Klostret Aar 483, da han alt selv havde tilbragt over fyrgetyve Aar herude. Blandt dem,

der førte Eneboerliv her, nævnes den græske Kirkes berømte Dogmatiker, Johannes fra Damascus, hvis store Værk om den rette Lære er bleven til her. Alle disse Grotter danne nu Celler eller Smaakapeller. En Munk, i de græske Klostres lange blaa Talar og med den høje trinde Filthue paa Hovedet, viste os Klostrets Mærkværdigheder: Bibliotheket, hvor en Mængde Haandskrifter fra de græske Kirkefædre findes opbevarede, Grotterne, og Knokkelkammeret, der gjemmer Levningerne af den Skare Munke, der omkom. da engang persiske Horder indtog og plyndrede Klostret; endnu i vort Aarhundrede fandt en Dag sultne Beduiner Vejen derop, ved fra Kløftens Dyb at klavre op ad den næsten lodrette Klippevæg, og over Halvdelen af Munkene nedsabledes, hvad et nyere Billede fremstiller ikke synderlig konstneriskt, men hjerteskjærende nok; jeg maatte tænke paa Billederne i San Stefano rotundo i Rom. Kirken, der ved en Uendelighed af Gange staar i Forbindelse med Grotterne og Cellerne, har en Kuppel, hvis Bygning minder om Sophiakirkens, men frembyder Intet af særlig Interesse; det vrimler, som i alle græsk-orientalske Kirker, med Lysekroner, nedhængende Sølvæg til Røgelse, og Billeder af grel Pragt, Billeder, hvor undertiden det malede Helgenansigt træder frem af et Sølvbasrelief, der gjengiver Resten af Skikkelsen; den uundgaaelige Thronstol for Patriark eller Archimandrit fattes heller ikke her. Men Mar-Sábas største Mærkværdighed er hverken dette eller hint, men selve dets Tilværelse her i Ørknen;

det har skaffet sig Anseelse, ogsaa blandt de omstrejfende Horder, mindre ved Rygtet om dets Rigdom, end ved Rygtet om dets Gavmildhed. thi den fattige Beduin kan altid her faae sig en Haandfuld Korn eller lidt Grøntsager, kun at han behager at blive i den forreste Gaard eller helst udenfor Porten. thi hans Rygte er jo ikke altid det bedste. Ordensreglerne for de henved halvhundrede Munke skulle være temmelig strenge, Kjød maa de aldrig nyde, eftersom intet Dyr, være sig levende eller slagtet, tilstedes Adgang; hvor nøje det overholdes, veed jeg ikke. Da vi lidt ud paa Formiddagen, efter endnu et Blik nedefter Dybet, og opefter Taarntinden, tog Afsked og erlagde den brugelige Tribut, syntes det pludselig forbi med den ellers upaaklagelige Gjæstfrihed; Mellemporten blev smækket i, og vi maatte selv sadle vore Heste. Vor Fører fra igaar var forlængst redet sin Vej, han havde klaget ynkeligt over Tabet af sin ene Pistol. den maa være falden ud af Sadel-Hylstret under det stærke Ridt inden vi naaede de trangere Stier, og det har da formodentlig været derom, hans Kammerat saa hæsblæsende raabte efter os. Foreløbig maatte han trøste sig ved en rundelig Betaling for sin Tjeneste.

Den nærmeste Vej til Jerusalem gaar gjennem Kedron-Dalens Bugtninger; det vilde Øde i Klostrets umiddelbare Nærhed viger efterhaanden, enkelte Gedehjorder nippe det sparsomme Græs, saa begynder der lidt Krat, en Eg eller et Figentræ bryder Eensformigheden, og før man veed deraf, stiger ved

en Drejning af Vejen den hellige Stad op for Ens Øjne, thronende højt. Efter et noget forceret Ridt naaede vi dens Mure paa mindre end halvtredie Time.

Herodes' Død.

Om Jericho de sidste Straaler sank,
igjennem Palmelunden sødt det lufter,
og Balsambuskens stærke Vellugt dufter,
mens Maanen over Jorden stiger blank.
Men i Paladset er der Bylders Stank,
skjøndt Nattens Aandepust har aabne Veje:
Herodes ligger paa sit sidste Leje.

Han ligger der i Ormes Bøddelvold,
de fandt Herodes, før de fandt hans Kiste;
han ligger der, han hvem Alverden priste,
som Judas Steenørk, heed og gul og gold.
Til Sundhedskilder fo'r han mangefold.
sidst til det døde Hav i lange Uger;
nu er han selv et Hav, hvor Døden ruger.

Men slukt er ikke Ilden i det Blik,
der skinsygt Mariamne saae tildøde,
der herskesygt saae trende Sønner bløde,
der hykled Taarer, mens paa Rov det gik;
der havde Kulden af et Dolkestik,
der havde Gløden af en Tigers Øje, —
nu flakker det i Hallen om med Møje.

Det søger til Augustus' Billed hen,
hans Lykkes Smed, hans høje Læremester;
han mindes Capitolets stolte Fester,
da Cæsar lagde Purpur om sin Ven!
Ved al sin Klogt han smiler fast igjen,
thi samme Fod, som nu maa Cæsar bære,
blev rejst engang Antonius til Ære.

„Ja det skal kjendes, at min Klogt var stor!
Om Kong Herodes, om hans Magt og Vælde
skal mine Templers Søjlepragt fortælle,
skal Sagnet vandre vidt i Syd og Nord.
Højt over Jakobs Æt nu Edoms gror,
og skal jeg dø, saa skal min Ligfærd sporges,
og meer end over David skal der sørges."

I Krampe bæver han, kun ej for Gud,
han ryster, men kun ikke for sin Dommer.
„Salome!" gisper han; — Salome kommer —
„hør Kongens Vilje, hør din Broders Bud!
Af Guld min Sarkophag skal hamres ud,
og Galler og German i Vaaben følge,
og Virakskyer over Toget bølge!

Og Hyl skal blandes med Trompetens Hvin,
naar til Heródion med mit Lig de fare,
og Klagetoner skal fra Fjeldet svare!
Men det er lidt for lidt med Sækkelin
og lejet Graad." Og med en Djævels Grin
han hvisker: „Thi jeg veed jo, naar de græde,
fordi Herodes dør, den Graad er Glæde.

Det piner mig. Men nu, Salome, hør!
Af al Judæas Fornemste og Bedste
jeg stævned hid til Jericho de Fleste:
dem la'er du Alle dræbe, naar jeg dør!
Da skal der grædes vel som aldrig før.
Salome, ha, du blegner som en Lilje,
husk, hellig er den Dødes sidste Vilje!"

— Stiv staar Salome ved sin Broders Seng,
hvid som dens guldindlagte Filsbeenstøtte:
til hine Tider Tankerne sig flytte,
da blandt sin Slægt Herodes slog ifleng.
Det dirrer i en gammel Hjertestreng:
Min første Husbond lod Herodes dræbe, —
ha, kunde dræbe ham min Kvindelæbe!

Og med et eget Smil hun bryder ud:
Store Herodes! det skal Alle sige,
i Grumhed var du stor og uden Lige,
thi lyder jeg i Alt dit strenge Bud:
Af Guld din Sarkophag skal hamres ud,
og Virakskyer over Toget bølge,
og Galler og German i Vaaben følge!

Men Broder! mellem dem der stod dig nær,
— om hendes Bryst stærkt Silkens Folder bølge —
er der Saamange, som kan ikke følge!
ej Joseph, der mit Hjerte var saa kjær,
ej Alexander, ej Antipater,
ej Aristóbulus, saa bittert savnet,
ej Mariamne, hvem engang du favned!"

Der gaar en Skjælven over Kongens Bryn.
en Fraade skummer om den visne Læbe.
Hvert Navn er Navn paa Sønner han lod dræbe,
i hvert et Navn der er et Hævnens Lyn.
Men Alt sig samler til et Rædselssyn;
eet blodigt Navn kan fælde ham, det sidste:
Ved Mariamnes Navn hans Ojne briste.

---

3. Korsklostret; St. Johannes; Hebron.

En tredie Udflugt gjaldt det ældgamle Hebron. Jeg var dennegang ene, kun med en arabisk Fører fra Staden; da mit arabiske Ordforraad kun var meget ringe, maatte jeg altsaa belave mig paa en Art Eneboerliv tilhest, dog havde han i de latinske Klostre opfanget saamange italienske Gloser, at en Slags Samtale tilnød kunde komme istand, den Slags Ordskifte, der hører til Nødvendigheds-Artiklerne, fordi det drejer sig om dem.

Vejen til Hebron er indtil Salomos Damme den samme, jeg alt paa flere Udflugter havde fulgt; jeg valgte da en Omvej, der vilde føre mig til et Par Punkter i Jerusalems Omegn, der endnu var mig ubekjendte. I mindre end en halv Time naaer man, med Jaffa-Porten som Udgangspunkt, „det hellige Korses Kloster“, saaledes kaldet fordi den katholske Tradition udlægger Stedet som Voxested for det Træ. af hvis Ved Korset blev tømret. Klostret,

der ligesom Mar-Sába tilhører Grækerne, har ikke dettes vilde Omgivelser; det er en Klippedal, men her er baade Ranker og Roser. Som Nemi i Albanerbjergene voxer det malerisk nok op af Klippen, men mangler den fortryllende Sø; nogle herlige Cypresser staa Vagt om den massive, omfattende Bygning, der hverken fattes Kuppel eller Taarne. I Kirkens Chor fremstille adskillige underlige Billeder det hellige Træ's Historie og bag Altret vises det Hul, hvor det har voxet. Det rigt udstyrede Kloster, med sine saare rummelige Sale og sit sikkert gode Kjøkken, gjør Gavn som Opdragelsesanstalt eller Seminarium for et Antal unge Gejstlige og er under den russiske Ørns brede Vinger; den synes her i Palæstina ifærd med at skygge vidt. Efter et kort Besøg her, fulgte vi en temmelig stejl Sti, fra hvis Krumninger jeg i det Fjerne skimtede Havet over Kystens gulige Rand; den fører til Landsbyen *Ain-Kerim*, en af de faa i det stenede Judæa, der frembyder Billedet af Fred og Frugtbarhed; en herlig Kilde vander de veldyrkede Vingaarde, og Oliventræet faar sin Pleje. Her er venligt nok, til at man kunde ønske Sandhed i Angivelsen, naar denne Dal gjøres til den gamle Zacharias og hans Hustru Elisabeths Hjemsted; en Indskrift i den herværende latinske Klosterkirke siger med rene Ord: hic præcursor domini natus est [1]); og det er Døberens Historie det gjælder, baade i Marmor og i

[1]) Her fødtes Herrens Forgænger.

Farver. Fra Sankt Johannes-Klostret gik det til Rosendalen (*Vadi el-Verd*), der fortjener sit Navn, thi Have ved Have myldrer med rigt blomstrende Roser, der dyrkes saa rigeligt for den kostelige Olies Skyld. Endelig naaede vi ad en tung og langsommelig Vej ud til Hoved-Vejen i Nærheden af Rachels Grav; vi fortsatte til Salomos Damme og tog her en halv Times Hvile i Skyggen af det gamle, forfaldne, saracenske Kastel, der i sin Tid har været opført til Bevogtning af Vandledningerne. Haardkogte Æg og Brød gjorde Fyldest for Middagsmad; da jeg opdagede, at et Par Æg vare forsvundne, undskyldte min Ledsager sig med, at der var mange Høns i Hebron. Det kunde nu være det Samme, thi der var sagtens, som han sagde, Æg nok i Hebron; men hvad der ikke var det Samme, var at den Hest, han havde lejet mig, var ligesaa tarveligt et Karavandyr som den han selv red, og det var kun en ringe Tilfredsstillelse med passende Minespil at gjøre ham begribeligt, at jeg fandt den molto cattivo, den blev ikke bedre for det.

Fra Salomos Damme skjærer Vejen Dal efter Dal, der alle vinde sig ud i Retning af det døde Hav; tidligere har denne Egn været dyrket, nu træffer man kun Landsbyer i Ruiner. Anderledes længere frem; det var en sand Vederkvægelse for Øjet, efter saa lange, golde Klippestrækninger at møde en bølgende Kornmark; ikke langt derfra tydede en Stabel Trækul baade paa Beboelse og paa Rester af en Trævæxt, man ellers ikke seer noget til. Ve-

getationen bliver livligere, smuk storbladet Christtorn, vexler med vilde Roser, og en Mylder af kraftige røde Evighedsblomster dækker den sparsomme Jord mellem Klippeblokkene. Frugtbare Dale aabne sig, etsteds løb Stien gjennem Agren som en af vore hjemlige, hyggelige Kirkestier, endog et Slags Gadekjær lod sig see. Vi var ved Landsbyen *Ramet el-Khalil*, den Jøderne i Hebron kalde *Beth el-Khalil* ɔ: Guds Vens (Abrahams) Hus; et Par gamle, lange Mure og adskillige Søjlefragmenter tyde paa Kirkeruiner. En frisk Kilde er her i Nærheden; der har Abraham vandet sine Kø'r, sagde min Fører. Herfra breder Dalen sig, og enkelte Vinhaver vise sig; snart drøne Hovene paa den gammelromerske Vej, hvis store rundede Stene ganske ere et Sidestykke til den antike Steenbro paa Monte Cavo i Albanerbjergene, hvor de romerske Consuler holdt Triumpherne udenfor Staden. Høje Vingaardsmure som dem i Sorrént varslede Byens Nærhed, og en halv Timestid efter red vi gjennem en fritstaaende Bue ind i Hebron, som Araber og Jøder i Fællesskab kalde *el-Khalil;* henved 8 Timer havde vi været om Vejen. Da den muhammedanske Befolkning her er yderst fanatisk, og ingen Christne modtage, tog jeg ind hos en Jøde fra Siebenbürgen, Jonas Suschlewitsch, til hvem jeg havde Anvisning; Isaks og Ismaels Slægt dele Abrahams By imellem sig. Ad en Steentrappe fortes jeg ind i et firkantet, svagt hvælvet Rum; en ung Mand i lang Talar, med Filthat paa Hovedet og den lange Haarlok nedover

Kinden, var beskjæftiget med at vugge et Barn, der laa i en i Hjørnet af Stuen ophængt Hængekøje; en gammel Kiste, en Stol og et Bord udgjorde Resten af Meublementet; over Døren hang en Krumsabel og en Palmegreen. En ung Kone, af ganske friskt men ikke meget reenligt Ydre, kom ind og spurgte om jeg trængte til noget; efter nogen Forhandling i et forunderligt Tydsk-Hebraisk, rykkede jeg frem med lidt Thee jeg havde med. Om jeg vilde have „millr“ til? Da det gik op for mig, at det var Mælk, sagde jeg Ja, og snart efter kom den; min Fører vilde vist have anmeldt den som Mælk fra Abrahams Ko'r. Flere Langlokkede viste sig, en gammel Bedstefader fik jeg ogsaa hilst paa; men da jeg var træt og længtes efter Hvile, skyndte man sig at lave et Leje istand til mig, et sandt Patriark-Lagen dannede Hovedelementet. Godnat da! men „sov vel!“ udeblev, ak, hvilken Nat! udelukkende optagen af antikvariske og „entomologiske“ Undersøgelser; Søvn var der ikke Tale om. Jeg var skifteviis afklædt, halvklædt og paaklædt, og vandrede op og ned mere end jeg laa; forsøgte lidt paa Kisten, opgav det igjen; søgte efter Svovlstikker, fandt dem ikke, og havde saaledes ikke engang den Tilfredsstillelse at kunne see mine ubønhørlige Fjender. Jeg søgte at sætte mine Tanker i Bevægelse, jeg søgte at erindre mig et eller andet Smukt fra den gammeljødiske Tid, men — „Utøj. Pest og Bylders Nød“ kom igjen som et ustandseligt Omkvæd. Endelig dagedes det, jeg stødte Vindvesgittret op og ind-

aandede den friske Morgenluft i fulde Drag; saasnart der viste sig Tegn til Liv i Huset, skyndte jeg mig ud.

Det nuværende Hebron ligger i en smuk Dal, mellem tvende Rækker grønnende Høje; Byen støtter sig til det østlige Højdedrag, og dens fladtagede Huse slutte sig terrasseformigt om den mægtige Moskee, der ligger paa Byens meest fremtrædende Punkt og umiddelbart støder op til Klippen. Heroppe, hvorhen min Vandring gik, her fra den skraanende Bankes Top, saae jeg udover Moskeens Tag, udover den malerisk spredte By, der videre udfylder hele Dalens Brede, og hvis yderste Udløbere ogsaa have begyndt at løfte sig opad den vestlige Højdes graalige Klipper; den bølgende Grund, der ligesom følger et Skibsskrogs Linjer, de mangfoldige runde eller langagtige Smaakupler, der høre ethvert Hus til, den blanke steensatte Dam i Byens Midte, der heroppefra blinker op som et Øje, de spredte Palmer eller Figentræer, Alt bidrager til et livligt Indtryk. Og glider Synet videre frem, da er det ikke som saa ofte her i Judæa, mod nøgne, vilde Kalksteensklipper, men over frugtbare Marker, Olivenlunde eller Vingaarde; Vinen fra Hebron, en lys, kraftig Drue, der minder om Rhinens, var allerede i Oldtiden højt skattet; det var ogsaa her i Eskols Dal, fra Hebrons Vinbjerge, at Israels Spejdere hentede Vinkvisten med den vældige Drueklase, som de maatte være To om at drage; her saae de, det var et Land, der flød med Mælk og Honning. Senere hen paa

Sommeren bygges der Løvhytter i Vinhaverne — hvor der ikke allerede findes et muret Halvtaarn — og holdes Nattevagt, ganske som i den gamle Pagts Dage. Fra de vestlige Højder, ved hvis Affald Karavanerne gjerne lejre deres Telte, maa sikkert Havet kunne sees bag Askalons og det øvrige Philistæas Sletter. Byens hele Udseende tyder paa den Velstand, der skyldes Vin- og Olivenhaverne; en Deel af dens henved 10,000 Indbyggere ernære sig ved Fabrikationen af Sæbe og Glas, mange Tusinder Vandpiber, Masser af Glasringe og brogede Glasprydelser spredes herfra over Land og Ørken. Derfor er ogsaa Bazaren og de smaa flisebelagte Torvepladser livlige og brogede nok, saameget mere som her, ligesom overalt i Orienten, alt Livet samler sig paa Gaden og Alt foregaar paa Gaden; Skrædder og Skomager, Kaffeskjænker og Skjægskraber foretage deres Dont saa at sige for Alles Øjne; her kommer en Tyrk klapprende med sine røde Tøfler, her kjøbslaar Beduinen om et stærktfarvet Hovedklæde, dér dukker en hvidttilsløret Kvindeskikkelse frem af Gyden; og mellem al denne Forvirring, alle disse brogede Farvestraaler fra Skjærf og Kaftaner, Tøfler og Fez, baner den læssede Dromedar sin sindige Vej hen til Kjøbmandsboden, hvor Kjød og Frugter, om ikke prægtige Stoffer ligge udbredt for Alles Øjne.

Hebrons store Mærkværdighed, Moskeen, faar man slet ikke at see; paa dens langagtig firkantede Ydermure, hvis indrandede Steenkvadre tyde paa høj Ælde, og særlig jødisk Oprindelse, kan den Vantro

naturligviis see saameget han lyster; han kan anstille sine Betragtninger over disse uhyre og saa vel sammenføjede Blokkes slaaende Lighed med Tempelmurens ældste Partier, han kan endelig, om han vil, lægge sig paa Maven og gjennem en Aabning i Muren kysse en af de hellige Stene; det har han Lov til, formelig Lov til. De fire Minareter ere selvfølgelig senere tilbyggede, og ligeledes Moskeen derinde, der ved omløbende Forgaarde skilles fra den vældige Ringmur. Hvad mærkeligt er der da ved den Moskee; lad den ogsaa stamme fra Korsfarernes Tid, den er dog sikkert Intet mod Jerusalems, Constantinopels eller Cairos. Men Eet indeslutter den, som ingen anden Moskee i hele Verden kan vise Magen til, noget meget Ringe og dog saa højst Ærværdigt — Abrahams og Patriarkernes Gravsteder. Læg Mærke til, hvorledes den ikke blot støtter sig til Klippen, men skyder sig ind i den, husk, vi er i Hebron og læs saa ganske ædrueligt Beretningerne i første Mosebog, om hvorledes Abraham, da Sara er død, kjøber Hulen paa Makpela's Mark „ligeoverfor Mamre, som nu kaldes Hebron" til en Arve-Begravelse (Cap. 23); hvorledes efter Sara, Abraham selv begraves i samme Makpelas Hule, paa den Mark som han havde kjøbt af Hetiterne (Cap. 25); ligeledes Isak (Cap. 35), der ogsaa døde i Hebron. Og da Jakob i det fremmede Land, i Gosen ligger paa sit Yderste og har velsignet sine Sønner, befaler han dem at jorde sig i den samme Hule, og føjer end yderligere til, ligesom til Bekræftelse: „der have

de begravet Abraham og hans Hustru Sara, der have de begravet Isak og hans Hustru Rebekka, og der har jeg begravet Lea“ (Cap. 49). Og efterat Lægerne paa ægyptisk Viis havde balsameret den Gamles Legeme, og Sørgetiden var udløben, drog Joseph og hele hans Hus og hans Brødre op for at jorde sin Fader, og der drog baade Vogne og Ryttere med. Og Sønnerne gjorde som han havde befalet dem, de „begravede ham i Hulen paa Makpelas Mark, hvilken Abraham havde kjøbt tilligemed Marken til en Arve-Begravelse af Hetiten Ephron, og som ligger ligeoverfor Mamre“ (Cap. 50). Lad nu Jakobs Slægt efter den Tid længe nok have været i Ægypten, lad Ingen iblandt dem i meer end 400 Aar have seet Hulen ved Mamre, — at Stedet for deres Stamfædres Grav skulde være gaaet dem af Glemme, dem, der meer end Nogen holdt ubrødelig fast ved Traditionen indtil de mindste Enkeltheder, og hvis Trofasthed deri har været Betingelsen for at den senere kunde slaas fast i Skrift, det synes ikke troligt. Og da Kanaans Land kom i deres Eje, da Hebron kom i Leviternes Hænder, ligesom dens Jorder og omliggende Landsbyer forlods vare blevne Kalebs Deel (Josv. 21), skulde det da være gaaet af Minde, hvem der havde levet der og hvem der var døet der? Og hvad skulde tidligere have bevæget Kananiterne til at ødelægge den gamle Gravhule, hvad der overhovedet ikke er saa let en Sag? Men har Stedet, som det maa antages, allerede været kjendt dengang, i Josvas og Dommernes Dage, da

synes dets Identitet saa temmelig sikkret; thi hvormange Storme der end ere gaaede hen over hver Plet i dette Land, er der dog altid bleven levnet En og Anden af Landets Børn, som til Søn og Sønnesøn kunde fortælle om Abrahams, Isaks og Jakobs Grave. At Ringmuren med dens meer end femten Alen lange Granitblokke gaar tilbage til Kongernes Dage, om ikke til Salomo, er vist udenfor al Tvivl; den har hverken Babylon, Ægypten eller Rom formaaet at rokke, og om Ingen ellers kunde det, har den fortalt Korsfarerne Stedets Historie. At endelig Araberne, de hvis største Helligdom er det saakaldte Abrahams-Hus i Mekka, og som sætte en Ære i deres Nedstamning fra ham, at de heller end gjerne have sluttet sig til baade Jøders og Christnes Ærefrygt for Patriarkens Grav, er en Selvfølge.

Den eneste Europæer, der i vort Aarhundrede har vidst at skaffe sig Adgang til den strengt bevogtede Moskee (Spanieren Ali Bey) har efter Sigende kun efterladt uklare Angivelser, han meente, at Graven maatte søges i en Krypt, til hvilken heller ikke han fik Adgang. Saa har Prindsen af Wales med Følge været der, men En af de der Tilstedeværende, med hvem jeg i Jerusalem fik Lejlighed til at tale derom, sagde mig, at for det Første det hele Besøg var uendeligt flygtigt, og at dernæst de Sarkophager, der vistes dem, vare saa oversaa'de med Lamper, Silkehæng og Guldglimmer, at det var umuligt at danne sig nogensomhelst begrundet Forestilling; at med andre Ord

de nidkjære Moslemin, naar de af politiske Hensyn nødtes til at tilstede en Gjaur Adgang, viselig havde sørget for, at der ikke blev Noget at see. Ja, hvad skulde der egentlig være at see? Grumme Lidt sikkert. At Patriarken Jakobs Kiste, der med saa stor Højtidelighed baade førtes saa langt og kom fra et Land, hvor de meer end nogensteds forstod Kunsten at bevare, har været enten af de haarde Træsorter, Ægypterne benyttede, eller vel endog af Steen, det var at vente; havde den været saa godt gjemt som de ægyptiske Kongers Granitsarkophager, kunde den paa sine gamle Dage være kommet til at vandre til Paris eller London, ligesaavel som Kong Ramses den Tredies eller Basreliefferne fra Ninive. Men at den har hvilet saa roligt som hine, det er ganske vist ikke at vente; Rovlyst efter skjulte Skatte har maaskee allerede inden Israeliternes Udgang fra Ægypten ødelagt eller tilintetgjort hvad Minder Hulen gjemte. Men at Hulen virkelig er der, og dertil er den virkelige Makpela, det er det jeg har søgt at gjøre saa sandsynligt, som jeg selv tror det; en Vished vil aldrig kunne bringes tilveje.

Men naar Udbyttet saaledes svinder ind til noget maaskee Sandsynligt, men i hvert Fald Usynligt, til Noget der minder om Fenriskjædens Fuglemælk og Kvindeskjæg, hvorfor da drage til Hebron? Jo, thi saavist Israels Stammefædre døde her — og det er ligesaa historisk som at Tordenskjold døde i Hamborg —, saavist levede og færdedes de her, saavist var det i denne grønne Dal, de slog deres

Telte. Det var hist, fra Mamre Lund, Abraham drog ud for at frelse sin Staldbroder Loth, det var fra disse Høje, han i Øst saae Røgen stige op over Sodoma og Gomorrha, hertil han vendte tilbage fra sine Vandringer, her han blev gravlagt. Her slog ogsaa Jakob sit Telt, da han og Esau havde jordet deres gamle Fader; hid bragte Josephs Brødre hans brogede Kjortel, hid kom Pharaos Vogne at hente den eensomme, sørgende Olding til det glade, graadglade Gjensyn. Hvem var da disse Israels Fædre, at det skulde være værdt at tænke paa dem med andre Følelser end vi offre Cheops, Theseus eller Romulus, hvem var Abraham? Er han ikke en omvankende Hyrde fra den graa Oldtid, hvis hele Leveviis i Mangt og Meget var som Millioner Andres, der leve af Hjordens Fedme, og hvis Maal er en god Græsgang, en klar Kilde og et skyggefuldt Træ? Aajo! men han er Mere end det. Han er i en Verden, ja paa hele Guds grønne Jord den Eneste, der paakalder „Herren, den højeste Gud, som ejer Himlen og Jorden", der tror paa Ham, og lever sit Liv i hans Navn og efter hans Villie, rede til at offre sin Alderdoms Søn. Det er Abrahams mægtige Storhed, og derfor skulde i hans, den Troendes Sæd, ej blot hans Slægt, men „alle Jordens Slægter velsignes."

Selve Byen Hebron (eller med sit tidligste Navn Kirjat Arba ɔ: Arbas By) synes at have været en af de ældste historiske Byer, den er i hvert Fald lige saa gammel som Damask. D a m m e n i Hebron

finde vi omtalt paa Davids Tid (2 Kong. 4), der selv i over syv Aar her havde sit Kongesæde. Men Hebron er ikke blot Davids og Abrahams Stad, ikke blot Israels Vugge, men i en vis Forstand ogsaa dets Grav, dets Grav som politisk Folk; det var under Terebinthen ved Hebron, at Romerne efter den jødiske Krig solgte de israelitiske Fanger som Slaver. Denne Terebinthe, hvilken Josephus lader sine Landsmænd tro saa gammel som selve Verdens Skabelse, og som endnu paa Constantin den Stores Tid var Gjenstand for næsten tilbedende Ærefrygt, maa forlængst være gaaet tilgrunde; maaskee var det over dens Tomt Constantin opførte en Basilika, hvoraf Robinson mener at have fundet Spor i hine Ruiner ved Ramet-el-Khalil; den synes i hvert Fald at have ligget Jerusalem nærmere end Hebron („6 Stadier fra Hebron“ siger Josephus). Derimod findes der endnu et ældgammelt Træ et kort Stykke Vej Vest for Hebron, ikke nogen Terebinthe, men en Eg af den særlig Palæstinensiske Art, med smaa takkede Blade. Da jeg fra Højden havde seet mig mæt paa den grønne Dal, og saa ved Bazaren, siddende paa en Steenblok paa Hjørnet af det lille Torv, havde forfrisket mig med en lille Kop tyk, sort Kaffe, tog jeg Afsked med min jødiske Familie og begav mig paa Hjemvejen, men først til det omtalte, højst ærværdige Træ, der almindelig kaldes Abrahams-Egen. Det maa nutildags være Landets største og ældste Træ; Stammen spænder forneden over elleve Alen, og den tredeelte, løvrige Krone danner et

vidtstrakt, skyggerigt Telt: en yndet Samlingsplads for Byens Folk, saameget mere som der tætved findes en Brønd. Kun Skade, at de Valfarende plyndre dens Grene saa ubarmhjertigt; skulde den ogsaa have havt en Forgænger fra Verdens Skabelse, vil den dog næppe staa til Verdens Ende. Med Nordmanden Vogt[1]) o. A., finder jeg det meer end rimeligt i denne Kæmpe-Eg at see den rette Vejviser til „Mamres Egelund".

Et syv Timers Ridt ad korteste Vej bragte mig og min Fører tilbage til Staden.

Jakob i Hebron.

Over Hebrons grønne Dale,
over Hyrdelejrens Telte
Kvelden sænker sine Skygger;
Bjerget luer dunkelrødt.
Trindt om Brønden er der Travlhed
med at vande Faar og Geder;
unge Mødre sladdre lystigt,
medens Smaabørn sove sødt.

Held os, Kværnen ej staar stille!
Vi har Korn for tyve Dage, —
inden den Tid Jakobs Sønner
bringe meer fra Nilens Bredd;

---

[1]) Det hellige Land, Christiania 1868.

mildnes vil Ægyptens Herre,
naar han seer de skjønne Dadler,
al den Myrrha, al den Balsam,
vore Æsler havde med.

Men hvor Terebinthen skygger
over Høvdingsteltets Flige,
sidder gammel, mæt af Dage,
Jakob, ene med sig selv.
Mere hvidt end Kjortlens Folder,
hvidere end Hovedklædet,
bølger over Brystet Skjægget,
blankt som Skummet i en Elv.

Øjet fæster han mod Jorden,
det seer ud som om han tallte
Palmemaattens tætte Fletværk
Led for Led til Tidsfordriv;
men det Fletværk han forfølger,
det er det, hvis Led er Timer,
som har Aar og Dag til Linjer,
og hvis Heelhed er et Liv.

Dagene forbi ham glide:
fra han fly'de Faderteltet,
fra hans Hyrdetid ved Eufrat,
til han mødte Broder sin;
fra han færdedes ved Sichem,
til hans Kummers-Aar i Hebron —
Hvor er Rachel? Hvor er Joseph?
Ak, og nu min Benjamin!

Hvorfor er jeg dog saa ussel!
hvorfor mægter ikke Haanden
længer styre Mulens Tøjler;
— ak, da laa jeg ikke her
sammenkrøben i min Hule,
lig en gammel tandløs Løve,
hvem det unge Kuld maa bringe
Føden, den han knap er værd.

Mirjam, Aksa! Piger alle!
er det tyst endnu i Sønder?
ingen Støvsky, ingen Raaben?
„Fader, vent dem ej i Kveld!“
Vent dem ikke — altsaa vente,
vente det er hungre, tørste,
vente, det er som at lædskes
ved et stængt og stoppet Væld.

Og med dybe Suk han hvisker:
Reder da mit Leje, Piger!
— Men lad Svende holde Udkik,
tænde Blus ved Dam og Brønd.
Bring mig Benjamins den Yngste,
at min Haand ham kan velsigne,
— led mig saa til Alterstenen,
at jeg holde kan min Bøn.

Og paa Sønnedøttre støttet,
løfter han de trætte Hænder,
løfter saa med dem sit Hjerte
til sin Fader Isaks Gud:

Herre, som til denne Time
har os rigeligen mættet,
fri min Sjæl fra Angstens Tørke,
skik med Morgenduggen Bud!

Og han seer mod Nattens Himmel,
seer de samme Tvillingstjerner,
som har svaret ham saa ofte,
naar han spurgte dem om Vej;
og det tykkes ham, de blinke
som — ja just som Josephs Øjne.
Vaagen drømmer han om Joseph,
halve Nat han slumrer ej.

Morgensolen klar oprinder
over Hebrons grønne Dale;
al den vante Larm i Lejren
voxer dobbelt op igjen.
Fryderaab i Luften skingre:
Eja, der er vore Brødre,
Eja, der er vore Fædre,
Eja, der er vore Mænd!

See, hvor langt sig Toget vinder
frem i brudte Slangebugter —
Der er Vogne med ifølge,
Himmel, om det ej var dem,
om det var en Kjøbmandsskare,
Nej, o Nej — de svinge Landsen,
seer I Judas sorte Føle,
seer I? — O velkommen hjem!

Og der viftes og der vinkes,
og der favnes og der kysses,
og der frittes og der spørges,
de kan aldrig høre nok;
og de kostelige Vogne,
Hjulene som gyldne Sole,
de beføles, de beundres
af den hele Hyrdeflok.

Men bag Teltets tætte Folder
slumred end den Gamle rolig,
da til deres Faders Leje
Jakobs Sonner stille treen.
Lyset vækker ham af Blunde,
og da op han slaar sit Øje,
seer han Benjamin, dem Alle —
ak, nu fattes der kun Een!

Dog har Gjensynsglæden Magten.
„Fik I Korn?“ den Gamle spørger.
„Tifold meer end vi begjærte:
Korn og hver Ægyptens Skat.
Ja, thi Landets høje Herre,
Fader, det er — Ordet tøver —
det er Joseph! Joseph lever!“
Blegner da den Gamle brat.

Stum paa Sønnerne han stirrer,
al den gamle Smerte vaagner,
Saaret bryder op med Vælde,
men i Øjet skrevet staar:

Joseph lever? Vanvidstale!
lever Rachel, lever Lea,
kan de Døde gaa af Graven, —
Slaa mig ikke Saar i Saar!

Fader, see de rige Gaver.
disse Tæpper, disse Vifter,
denne Kjortels Purpurbræmme! —
Ingen Kjortel vil jeg see.
Engang har jeg seet en Kjortel.
bræmmet af hans Blod det røde,
selv I bragte mig den blodig,
hvilken Rædsel, hvilken Vee!

Fader, Fader, vi bedrog dig,
vi har solgt ham til Ægypten.
Gedekiddet lod vi slagte,
dypped Kjortlen i dets Blod.
— Vildsomt Gubbens Tanker blandes:
Sælge Joseph til Ægypten,
kjøbe Korn og sælge Joseph,
hvordan fik I dertil Mod!

I bedrog mig! Blus og Bleghed
brydes i den Gamles Aasyn.
I bedrog mig — kan I ikke
da bedrage mig igjen!
Fadervredens sære Kræfter
rejser ham af Lejet — Haanden
løfter han som til Forbanden.
synker i det Samme hen.

En Erindring har ham lammet,
en Erindring fra hans Ungdom:
Hvem lod Gedekiddet slagte
og en Løgn om Haanden bandt?
Hvem misundte vel sin Broder,
Hvem bedrog sin gamle Fader. —
Jakobs Røst til Esaus Hænder!
— Herre, hvor Du husker grant.

Som et Marmorbilled hviler
han i sine Sønners Hænder.
Men da op han slaar sit Øje,
længer ej han tvivle vil:
Juda vinked: sorte Slaver
neje dybt for Josephs Fader,
og de gyldenblanke Vogne
lyse som en Glædesild.

Og en Taarestrøm der triller
fra de gamle, trætte Øjne,
og han hulker, smiler, laller,
som et Barn i Glæden ør:
Joseph lever, har I hørt det!
raab det ned i Rachels Tue!
Joseph lever — jeg vil drage
hen at see ham, før jeg dør.

———

Samaria.

I.

Fra Jerusalem til Sichem-Dalen.

Jeg havde snart været en Maanedstid i Jerusalem, og vi var et godt Stykke ind i Maj Maaned; Moskiterne blev flere og flere, de Rejsende færre og færre. Gjentagne Forsøg paa at komme til at gjøre Følge op igjennem Landet med den fransk-katholske Karavane vare strandede, som forøvrigt vel var, da jeg formodentlig der var bleven en Spurv i Tranedands; det begyndte at see betænkeligt ud, thi fik jeg ikke Rejseselskab, ialtfald een Mand til, vilde det være mig baade for kostbart og for betænkeligt at tiltræde den 14 Dages Rejse herfra til den syriske Kyst ved Bejrut. Da jeg ved at spejde tilhøjre og venstre forvissede mig om, at de enkelte Nysankomne agtede sig tilbage til Jaffa ad samme Vej de var komne, klagede jeg en Dag min Nød for Löwenthal; jeg udmalede efter Evne, hvor nødig jeg vilde forlade det hellige Land, uden at have seet Galilæa og Gennezareth Sø, og det varede ikke længe, inden han selv fik Lyst til at være med; skjøndt han havde

opholdt sig hele tre Aar i Jerusalem, havde han ikke havt Lejlighed til at komme langt nordpaa, og om et halvt Aars Tid agtede han sig tilbage til Europa. Rask til at beslutte sig som han var, gik han ind paa mit Forslag om at slaa os sammen; inden Alt var klappet og klart, meldte sig som Trediemand den unge Lærer, der havde været med os paa Udflugten til Jordan og det døde Hav. Nu begyndte det at røre sig i den midaldrende Enke fra Würtemberg, som styrede Huset for de unge Schwejzer-Kjøbmænd, hun vilde da saa gjerne see Nazareth, og Missionæren i Naplus (det gamle Sichem) kjendte hun jo saa godt, ja baade ham og hans Kone, og hun havde jo før siddet paa en Hest, og vi skulde slet ingen Ulejlighed have af hende. Altsaa Fru Eckert — det var hendes Navn — Fjerdemand. Og saa var der jo den unge Knøs fra Sajda derude i „Brødrehuset“ (Wajsenhuset), han vilde vist gjerne gaa os tilhaande paa alle Maader, hjælpe at slaa Telte op og gjøre Ild paa etc., dersom han sammen med os kunde slippe hjem til sine Forældre, — ja ja, det var jo ikke saa galt; Dagen til Afrejsen blev sat til Løverdag den 10de Maj. Min sidste Eftermiddag i Jerusalem foretog jeg selvanden en stille Vandring langs Oliebjergets Rand ud til det fattige men fredelige Bethanien.

Løverdag Morgen mødte jeg hos Löwenthal, der havde paataget sig at slutte Akkord med en „Muker“ og arrangere det Fornødne; men Muldyrene, der skulde bære Telte og Bagage, vare udeblevne.

En ny Fører bestilles. men finder Lasten for svær. Dertil kom den ubehagelige Omstændighed, at den mig tiltænkte Sadel, da det kom til Stykket, ikke var til at finde; jeg maatte altsaa ud i Byen for at see at opdrive en saadan. I Hospitiet, hvor jeg nys havde taget Afsked, blev man ikke lidet forundret ved saa snart at see mig igjen; den ærlige Vært eller Husfader, som han kaldes, lovede at gaa mig tilhaande, og nu gik det — „fra Herodes til Pilatus“, kunde jeg fristes til at sige, fra Bod til Bod, billigt skulde det være, men dyrt var det. Langt om længe fik vi en nogenlunde taalelig Sadel stykket sammen, ved at tage Skrog etsteds, Remme et andet Sted. Bøjler et tredie; men havde det før været Hest uden Sadel, var det nu bleven Sadel uden Hest; Pakning og Læsning vilde endnu medtage flere Timer. Jeg fik da Tid til nogle hidtil upaaagtede Smaaindkjøb, fik fyldt mine Lommer med Smaating af Olietræ eller Perlemoder, endeel „Jericho-Roser“ ikke at forglemme: den tørre Plante fra Ørkenen om det røde Hav. der har den underlige Egenskab, at den. naar den sættes i Vand, folder sine Smaagrene ud som til Billedet af en Rose — „Juleaften“, sagde Middelalderens Pilgrimme.

Klokken var henved sex Eftermiddag, da vort lille Tog, der nu endelig var bleven forøget med tvende oppakkede Muldyr og Mustapha fra Safed som Fører, begav sig ud af Jaffa-Porten, den jeg for fire Uger siden var kommen ind af. Vi drejede strax tilhøjre og fulgte Stadens Mure indtil den

maleriske Damaskus-Port; saa gik det ud gjennem Olivenlunden, hvor jeg saa ofte havde seet de tyrkiske Kvinder lejrede under deres Haremsvogteres Tilsyn, udad mod „Dommernes Grave“. Omtrent herudfor begynder Vejen at stige, op over de nordlige Høje (Skopos), ved hvis Fod engang Titus, senere Gotfred og hans Fæller have slaaet deres Telte. Medens Jerusalems Omgivelser ellers med Rette kaldes „alvorlige, mørke og stumme“, er det ikke Tilfældet her, det eneste Sted, hvor Olivenplantninger og enkelte Figentræer danne en Forgrund af Grønt; mindst naar som nu den dalende Sol kaster sin Glands af Guld og Purpur over den hellige Stads Kupler og Taarne, Murtinder, Flag og Palmer. Herfra og saaledes er den sig højnende Stad, med de mørkere Bjerglinjer til Baggrund, ligefrem skjøn og malerisk. Saameget haardere faldt det at rive sig løs fra det stolte Skue, hvert Øjeblik maatte jeg see tilbage, det var jo sagtens sidste Gang jeg saae det Syn. Farvel Jerusalem!

Der var Veemod i mit Farvel — men hvilke Farvel have her ikke lydt! det var som Aartusinders Klager blandedes for mit Ore. „Farvel Jerusalem!“ sukkede det fra Fangerne, da det gik mod Babylons Floder; „Farvel Jerusalem!“ græd det fra de Adspredte, da det gik mod alle Verdens fire Hjørner. Men „naar Hedningernes Fylde er indgangen, da skal det ganske Israel frelses“ [1]) — det Apostelord vil jeg tage med paa Vej fra den hellige Stad.

---

[1]) Rom. 11, 25.

En Sænkning af Vejen, en lille Drejning, og Staden var skjult for vore Øjne. Lidt længere frem havde vi i Vest den let kjendelige lille Moskee Nebi Samuil („Profeten Samuel“), der throner paa Toppen af et Bjerg og alt sees fra Jerusalems Tage. Udsigten derfra skal være overordentlig vid, mindre mod Øst og Nord end udover Sarons-Sletten, hvor Øjet kan opfange Havlinien, og mod Syd, hvor — med den hellige Stad til Midtpunkt — Oliebjerget, Frankerbjerget, Bethlehem, Elias-Klostret og Sankt Johannes stige frem i et eneste Rundskue; men vor sene Afrejse tillod os ikke denne ellers saa lønnende Sidefart. „Nebi Samuil“ betegner efter Robinson det gamle Mizpah, „Varden“, hvor i Samuels Dage Israels Stammer oftere samlede sig for hans Domstol, og hvor Saul kaaredes til Konge; Muhammedanerne have, som Navnet antyder, her lagt Samuels Grav [1]). En Højde, vi snart efter passerede, nævnes som det gamle Gibeah; her havde Saul Hjemsted, ogsaa som Konge. I det Hele føre disse Omgivelser Mindet tilbage til Tiden mellem Josva og Salomo.

Ved det første Vejskjel vi naa'de, drejer den vestlige Vej ind mod det gamle Gibeons overordentlig frugtbare Dal, hvis Sols Stillestaaen har faaet Saamanges Forstand til at staa stille; Ajalon er ogsaa her i Nærheden. Ruiner fra gammel eller

[1]) Samuel døde og jordedes i Ramah, hvor han ogsaa havde Hus og Prophetskole; det er den nuværende usle Landsby *Er-Ram*, som forøvrigt ikke er langt herfra.

ny Tid, en forfalden Khan eller en tarvelig Landsby var det Eneste, der brød vor Vejs tørre Ensformighed; men godt, der ingen Herligheder var at see, thi Mørket tillod ikke at see langt frem. Nogle Stumper af Buer og Murværk ved *Atára* betegnede os den gamle Grændse for Benjamins Stamme; i den dunkle Stilhed hastede vi frem efter Evne, nu indenfor Ephraims Enemærker. Det varede heller ikke længe, inden Hundeglam fortalte os, at vi havde naaet vor første Aftens Hvilested, den lille Flekke *el-Biréh*, det gamle gibeonitiske Beeroth.

Vi stege af hos Abu Hannah, Byens eneste Protestant, hvis hele Ydre mindede om Horace Vernets eller Ary Scheffers bibelske Billeder. Nederst i Steenbygningen var, som i Reglen i arabiske Huse, Stalden, hvor en Deel Kør og Kalve havde deres Logis; gjennem den kom man til en lille Gaardsplads under aaben Himmel, hvorfra en Steentrappe førte op til det flade Tag, hvor der laa Straamaatter til Liggepladser; fra Taget ved Siden af, der laa en Smule højere, stak en heel Deel sorte, silkehaarede Geder deres philosophiske Hoveder med Lap-Ører og snoede Horn ind til os; der er en Drøvtyggen som Bølgeslag, Hyrden sover mellem dem. Fra vort eget Tag fører en aaben Dør ind til et hvælvet, som altid skikkelig højt Rum, hvis hele Udstyrelse indskrænkede sig til nogle Tæpper og en i Loftet anbragt lille Olielampe; her sov en Deel af vor Værts Folk, forsaavidt de ikke holdt sig vaagne for at iagttage vort Maaltid og smage paa Theen. Abu Hannah levede ganske

paa gammeldags østerlandsk Viis. Penge havde han ingen af; med sine Landsmænd omtuskede han Kvæg mod Korn, og for det overskydende Korn fik han saa Alt hvad han behøvede. Var et Faar ikke godt nok for den Dynge Hvede der, saa strøg man noget af Hveden bort med Haanden, til Handelen kunde afsluttes. Efter en to, tre Timers Søvn paa Tagets Maatter og Hynder, som vi havde multipliceret med vore egne, brød vi op endnu inden Solopgang; i det Fjerne hørtes Schakalernes hæse Gjøen. El-Biréh (Brøndby) har foruden adskillige halvt ødelagte Cisterner et smukt opsat Kildespring og svarer saaledes endnu til sit ældgamle Navn; Kirkeruinerne fra Korstogenes Tid fik vi ikke Lejlighed til at see.

Fra den stenede Højslette valgte vi den korteste Vej ind i Ephraims Bjergland; Morgensolens første Straaler lysnede i Øst over det ældgamle Bethel (*Bejtin*), hvor allerede Abraham vogtede sine Hjorder og hvor Jakob saae Himmelstigen i Drømme, rejste Stenen til Mærke og sagde: Her er Beth-El, Guds Hus! det Navn har bevaret sig gjennem de lange Tider. I Jeroboams Dage var det her og i Dan, Guldkalvene oprejstes; derfor varsle Propheterne mod dette „Beth-Aven" (Brødens Hus) og dets Storkalv: „Forstyrres skal Avens Høje, Israels Synd; Torne og Tidsler voxe op over deres Altere — Dommen grønnes over dem som Galdebær paa Ager-Furen!" (Hoseas 10, 8 og 4). Stadens omfattende Ruiner strække sig over den øde Klippepynt, der luder mod dybe Kløfter; store rundede

Stene saa's paa Højderne, men Morgentaagen om de graalige Klipper gav Synet noget spøgelseagtigt Usikkert. I Dalen vi havde for os, var den fattige Jordbund flittigt benyttet til Oliven- og Vingaards-Plantninger, ingen Mennesker saae vi, men de hyppige Gjærder af sammensankede Stene, der afdeelte Terrasser paa Bjergets Skraaninger, vidnede om Arbejde; højt oppe over Træernes Kroner saa's en Uendelighed af gamle Gravhuler. Om de nutildags foruden de vilde Dyr ogsaa huse Tyve og Rovere, skal jeg lade være usagt, men den første Kilde, vi i Dalsnævringen traf paa, fører det lidet lovende Navn „Tyve - Kilden". Over en stejl Fjeldsadel glider Vejen videre langs Randen af en brat Sænkning ned mod en gammel, ødelagt Khan; Brønden var heldigviis ikke ødelagt, saa vi kunde gjøre Hvil, med Haab om at faae vor Kaffe kogt. Nikolaus, vor unge Følgesvend fra Sajda, var virkelig, som Fruen havde spaaet, flink til at pakke ud og gjøre Ild, og jeg opgav gjerne min umagelige Sadel, for at kaste mig ned en lille Stund. Da Heden imidlertid ikke var overvældende, skjøndt det var lige i Middagsstunden, maatte Nikolaus, der i sit europæiske Costume fra „Brødrehuset" — graa Frakke og Benklæder — aldeles ikke saae østerlandsk ud, snart pakke ind igjen, og vi paa vore Heste. Bag de nærmeste Bjerge skjulte sig Siloh (*Sejlûn*), hvor Tabernaklet saa længe havde sit Sted; der sad den gamle Eli ved Dørstolpen, dengang Samuels endnu barnløse Moder, heftig bedrøvet i Sjælen, kom hid

og bad Herren skjænke hende en Søn; her voxede Drengen op til den høje, hellige Seer, der af sit Oliehorn skulde salve Hyrdedrengen fra Bethlehem til Israels Konge. Gjennem den Bredning, ved hvis sydlige Ende vi havde lejret os, gik vort Tog videre; hyggelige Landsbyer viste sig i Frastand; endnu en stejl Stigning, og vi havde for os den brede vel vandede Makhnah-Dal og i det Fjerne Toppene af Ebal og Garizim, Samarialandets berømmelige Bjerge. Dalen er som et Amphitheater, hvor dyrkede Marker indtage Tilskuerbænkenes Plads, Smaabyerne med deres Oliehaver Logernes; tværsover Sletten, forbi det malerisk opklavrende *Hawara*, nærmede vi os meer og meer Garizim-Bjergets Fod; endelig ved en lille Vandmølle, der drives af en af Sidedalens Bække, drejede vi ind i denne: det var Sichem-Dalen! hin Mur-Indhegning bag Møllen skjuler den halvt tilgrusede, men dybe Klippebrønd, der bærer Jakobs Navn, og hvor Jesus havde Samtalen med den samaritanske Kvinde. De sønderbrudte Søjlestumper og Murlevninger skrive sig fra et Kapel fra Korstogenes Tid; Stedets virkelige Overeensstemmelse med Johannes-Evangeliets „Jakobs Brønd" har Robinson godtgjort med slaaende Beviser. Medens det hidtil, idag som igaar, var Minder, Scener og Skikkelser fra den gamle Pagts Dage, der fra Mizpah og Gibeon, Bethel og Siloh havde trængt sig frem for Tanken, — her var det Frelseren og hans Veje. Her hvor Sichemdalen munder i den vanlige Vej til Galilæa, her hvilede han ved Brønden, medens Di-

sciplene gik ind til Staden, ind i den frugtbugnende skjønne Dal, der engang i Lovens Dage havde seet det hele Israel samlet. I Skyggen af dette Garizim sad han; over disse Agre saae han ud, da han talte om den nære Høst og de faa Arbejdere.

Ved Jakobsbrønden[1]).

Vansmægtende, paa mødig Fod
kom Herren hid i Dagens Hede,
til Jakobsbrøndens Overflod,
til Figentræets Skygger brede.

Og Kvinden kom med Reb og Spand
og gjerne til ham øse vilde;
men det er Ham, det Livets Vand,
der mægter hendes Tørst at stille.

Saa fik hun i sin svage Haand
et Lys, der aldrig skal formørkes:
hint store Ord, at Gud er Aand,
og vil i Aand og Sandhed dyrkes!

Hvem i Alverden hørte vel,
hvad her han taltes ved med Kvinden?
Kun Garizims det nøgne Fjeld,
den dybe Brønd, og Aftenvinden.

Og dog det ud i Verden fløj
langt, langt udover disse Fjelde,
saa Gudehov og Offerhøj
sank sammen for dets Guddomsvælde.

---

[1]) Motivet tildeels efter Pressensé.

Det klang fra stærke Vidners Mund,
saa Templer raved, Spaamænd daaned:
det klang fra Luthers Sjælegrund,
saa mørknet Himmel atter blaaned.

Det klang, saa Trolde blev til Steen,
det klang, saa Thor sank om i Lunden;
det klang, da døde Helgenbeen
var dynget over Altergrunden.

Og hvergang skummel Overtro
om Christi Kirke vil sig svampe,
og selvgjort Kløgt dens Kors omsno,
og Spot dens Helligdomme trampe.

Da risler her et Væld ilon.
hvorved vi kvæges kan og styrkes.
da raaber det fra Jakobs Brønd:
I Aand og Sandhed Gud vil dyrkes!

Lidt inde i Dalen sees et Gravminde, omgivet med en lille firkantet muret Indhegning, og ikke stort forskjelligt fra de sædvanlige muhammedanske Grave: som en Kiste af sammenføjede Steen med tagformet Laag, dog med lidt bolgende Ryglinje; den vises megen Ærefrygt og betegnes som Josephs Grav. Joseph havde inden sin Død taget det Løfte af Israels Børn. at de, naar de engang efter Herrens Forjættelse vendte tilbage til Kanaans Land, skulde

føre hans Been derop fra Ægypten (1 Mos. 50); det skete ogsaa saaledes, som det berettes os i Slutningen af Josva's Bog, og Stedet, hvor de jordede hans Been, var „i Sichem, paa den Agerlod, som Jakob havde kjøbt af Hemors, Sichems Faders, Børn", hvilken Lod bl. A. tilfaldt „Josephs Børn", ɔ: Ephraim og Manasse Stammer. Selve Gravens Sted, her nedenfor Sichem, og ikke langt fra Jakobs Brønd, er saaledes i god Overeensstemmelse med det gamle Testamentes Beretninger.

En Fjerdingvej videre gjennem den snævre men rigeligt vandede Dal, hvis Oliventræer — noget nær som Frugttræerne paa Tosinge — have deres spredte Plads midt i Havre- eller Hvedemarker, og vi var ved Naplus, en ikke saa ubetydelig By, af langstrakt Form, men for en Deel højnet paa det nederste Affald af Garizimbjerget, hvis Klipper i Syd rage højt op over Staden; Murtinder, Minareter og hvidlige Smaakupler stige malerisk frem af dens yppigt grønnende Haver. Idet vi skulde dreje ind mellem Murene, saae vi paa den muhammedanske Kirkegaard en Deel Mennesker forsamlede om en nys kastet Grav, og mødte lidt længere fremme Enken efter den Døde, en midaldrende, sværlemmet Kvinde, der med blottet Aasyn og udslagent, stærkt rødsminket Haar, der naa'de hende til Lænderne, vandrede til Graven, for sammen med de lejede Grædekvinder at istemme de sædvanlige Klagesange. Gjennem et Virvar af Gyder naa'de vi endelig Missionærens Bolig, og steg gjennem Stalden op paa de

rummelige, flade Tag, hvorfra en to, tre Døre førte ind til Husets Værelser. Med vor gjæstfri Vært, en Würtemberger, om jeg husker ret, og hans unge, elskværdige Kone, gjorde vi efter Middag, inden Solen gik sin Vej, en lille Vandring udenfor Stadens vestlige Port, og maatte fryde os over de rislende Vandløb og herlige Haver. Foruden pragtfulde Figen- og Granatæbletræer, dem Judæas Dale ogsaa havde, fandtes her herlige Valdnød-, Fersken-, Morbær- og Orangetræer; al den friske, mørkegrønne Pragt indhegnet af lysegult blomstrende, mandshøje Kaktus; fjernt i Vest kunde vi skimte Havet. Da vi atter sad i vor stille og milde Missionærs hyggelige Hjem, og det led ad Sengetid, bad han os efter Husets Skik istemme en Psalme — det var „Af Højheden oprunden er“ —, talte saa selv kort og smukt og sluttede med den apostoliske Velsignelse; fra Gjenbohuset blandede arabiske Bønner med Allahs Navn sig i de evangeliske Psalmetoner. Det er en Nybygger-Station, denne i Naplus; løber den lille protestantiske Menighed op til henved hundrede Sjæle, er det ogsaa Alt i Alt; derimod er her en Deel græske Katholiker. Befolkningen, der ellers staar sig godt, og hvis Handelsvarer fornemlig ere Bomuld, Olie og Sæbe, har Ord for at være ligesaa haardhjertet og oprørsk af sig, som den er ildesindet mod de Christne; Vold og Mord høre til Dagens Orden. Den Sikkerhed, der en kort Tid bragtes tilveje under det ægyptiske Herredømme, have Tyrkerne hverken Magt eller ret Villie til at overholde;

endnu i 1845 tvang alvorlige Urolighedcr her den bekjendte Rejsende Strauss til at gaa Søvejen til Galilæa, og saaledes omgaa Samaria-Egnen. Enkelte Levninger fra Korstogenes Tid, en Portal o. l. fortælle om en christelig Periode ogsaa her; i vore Dage maa Alt møjsommeligt bygges op af Nyt.

II.

Garizim og Samaritanerne; videre til Dschenin.

Det ældgamle Sichem, i hvis Nærhed Abraham havde slaaet sit Telt, og af hvis ældste Indehavere Jakob havde kjøbt den Ager ved Udkanten af Dalen, hvis Brønd med saa fuld Ret fører hans Navn den Dag idag, — dette Sichem, her mellem Ebal og Garizim, var i Josvas Dage, efter Indtagelsen af Jericho og Ai, Samlingspladsen for alle Israels Stammer. Her forelagde han dem den Velsignelsens Forjættelse og den Forbandelsens Trusel, der alt i Orknen havde lydt til dem, og et vældigt Amen, et Ja fra mange tusinde Røster har dronet mod Tvillingbjergenes Sider, mod Ebal, hvor Brændoffer-Altrets Steenblokke bar Lovens synlige Skrift frem for deres Blikke, — mod Garizim, hvis naturlige, højkantede Klippetavler uvilkaarlig minde om Lovens. I Dommertiden, hvor Sichem og Sichems Taarn oftere omtales, var det fra Garizim, at Jotham fremsatte sin

Lignelse om Træerne, der vilde salve sig en Konge; selve de Træer, der komme paa Valg, inden Tornebusken kaares: Oliventræet, Figentræet, Vinstokken, bringe Dalens Frugtbarhed i Erindring. Det var ligeledes i Sichem, at Rhoboam gav Folket det haarde Svar, der kostede ham de ti Stammer og nær havde kostet ham Livet; Jeroboam tog den til sit Kongesæde. Stadens videre Historie gaar jeg forbi, idet jeg blot bemærker, at det nuværende Navn *Naplus* er den arabiske Omskrivning af Neapolis[1]), det græsk-romerske Navn paa det efter vexlende Skjæbner gjenopbyggede Sichem.

Som det i Evangeliet er Fortællingen om Jesu Møde med den samaritanske Kvinde, der drager Opmærksomheden hen til denne Egn, saaledes faar det lille Naplus en egen Interesse ved at være Sædet for den eneste lille samaritanske Menighed i vore Dage. Samaritanernes Oprindelse, deres Tempel paa Garizim, det gjensidige Had mellem dem og Israeliterne, høre til de bekjendte Ting; men at der endnu existerer en lille Levning af disse „Juda's og Benjamins Fjender“ er virkelig mærkværdigt. Trods Tidernes Ugunst have de saavel under det christne, som under det tyrkiske Herredømme vidst at bevare deres Traditioner og deres fem Mosebøger, de eneste af den gamle Pagts Bøger, de vedkjende sig; over den hele Udvikling efter Exilets Tider slaa de en Streg. Tilværelsen af denne saakaldte samaritanske

[1]) Jfr. Italienernes Napoli.

Pentateuch var noget saa Interessant, at fra det syttende Aarhundrede forskjellige Lærde lod sig det være magtpaaliggende at skaffe Afskrifter af den til Europa; andre aabnede Brevvexling med Samaritanerne i Naplus for at erfare noget Paalideligt om deres Lærdomme, Hymner og Ceremonier. Breve, der fra begge Sider bleve affattede i det hebraiske Sprog, men med de særegne samaritanske Skrifttegn.

Den nuværende samaritanske Menighed regnes til mellem 100 og 150 Sjæle; deres Ypperstepræst stod i ret venskabeligt Forhold til de faa Protestanter, Minoriteterne her i det fanatiske Naplus syntes at trænge til hinanden og forsaavidt at holde sammen; med Jøderne derimod have Samaritanerne aldrig Samkvem undtagen i Handelsforretninger.

Om Eftermiddagen d. 12te besøgte vi ham med samt hans tvende Hustruer i hans ret hyggelige lille Bolig; han var iført en olivengul, stribet Silkekaftan, hvorover en mørk Talar, paa Hovedet bar han som de fleste Samaritaner den røde Turban, der allerede i det fjortende Aarhundrede fremhæves som Samaritanernes ydre Kjendemærke. Det var en midaldrende, smuk Mand af et meget venligt Væsen men uden fremtrædende Personlighed; hans halvvoxne Søn udmærkede sig ved sine lange sorte Pidskefletninger og skulde opdrages til Faderens Eftermand. Menigheden har sin Skole og sin S y n a g o g e; denne, der ikke er meget stor, har hvidkalkede Vægge og Hvælvinger, fra hvilke adskillige Smaalamper hænge ned; da vi besøgte den, holdt en Deel Mænd deres An-

dagt, deels staaende, læsende Bønner efter Haandskrifter, deels næsegrus nedkastede paa Gulvets flettede Straamaatter; man sagde os, at det var Folk, der ved Paaskefestens Tid havde været fraværende paa Rejser, og som nu efter deres Hjemkomst deeltog i denne Efter-Tjeneste. Synagogens Helligdom er den omtalte Pentateuch, der opbevares i en Slags Alkove, tilvenstre for Indgangen; den er som den jødiske Lovrulle oprullet paa to Smaastokke, omrullet med rødt Atlask og opbevaret i et grønt Hylster af samme Stof. Samaritanerne eje mangfoldige Afskrifter, alle skrevne med de gamle phøniciske Skrifttegn, som Israeliterne benyttede før Exilets Tid; den oprindelige, og ganske vist meget gamle og lappede, skal efter deres egen Paastand være sine halvfjerdetusinde Aar gammel og skrive sig fra, ja bogstavelig være skreven af Arons Sønnesøns Søn Abisua; de første tusinde Aar kan man temmelig roligt slaa en Streg over. Skriften løber i Eet uden mindste Afbrydelse, det seer ud som et eneste uendeligt Ord. Da Robinson spurgte om de vilde sælge en Copi, var Svaret: „Ja, for halvtredsindstyve tusinde Pjastre!“, ɔ: over firetusind Daler dansk.

Samaritanerne helligholde Hviledagen strengt, saa de efter Mose-Lovens Ord hverken arbejde eller gjøre Ild paa, men baade Morgen, Middag og Aften samles til Bøn i Synagogen; her bliver paa Festdagene Loven offentlig forelæst. Fire Gange om Aaret drage de under Lovens Læsning i Procession op paa Garizim for at offre; der har været Tider,

hvor det har været dem formeent, men for Tiden er der Ingen der hindrer dem. Paa selve Bjerget findes en rund, plumpt udhulet Grube, hvor Offerdyrenes Kjød bliver ristet; Paaskeofferet er syv Lam, — Oxer, Væddere og Bukke vilde være over Menighedens Evne. Hvor besynderlig forstenet et Standpunkt! men ved Siden af Basrelief'erne fra Ninive, kan ogsaa denne Forstening, der har været ligesaa godt gjemt som hine, bl. A. tjene til yderligere Vidnesbyrd om de gammel-testamentlige Skildringers historiske Paalidelighed.

Om Formiddagen havde vi besteget Garizim. I Begyndelsen vinder Stien sig op gjennem en venlig, kratbevoxet Kløft, hvorfra et lille Vandløb, der driver en Mølle, skynder sig ned i Dalen; men Herligheden varer kun kort, Resten af Vejen, forbi Offer-Gruben og videre op, er lige stejl, stenet og øde, lige til Bjergets nøgne Top, paa hvis vidtstrakte Flade en lille muhammedansk Helgengrav (Veli) betegner det højeste Punkt (c. 800 Fod). Der er herfra en meget vid Udsigt: i Øst *Moknah*-Sletten med dens bølgende Agre, i Nord over det langstrakte, lavere og ligesom blødere Ebal til det fjerne sneedækte Hermon, i Vest Saron og det blaanende Hav. Hinsides den lille Banke, der bærer Velien, sees omfangsrige Ruiner i langagtig Firkant, et Grundrids af hugne Steenblokke af anseelig Størrelse og med formeentlige Spor[1]) af Taarne; Samaritanerne

[1]) Vistnok Levninger af den Befæstning, hvormed Justinian omgav Maria-Kirken paa Garizim.

kalde det simpelthen „Kastellet", men der er dem, der vil have det til Ruinerne af det gamle samaritanske Tempel. Lidt længere fremme derimod, hvor Ringmurs-Grunden ender som et skraanende Gulv, viser sig en omfangsrig, nøgen Klippeflade, hvilken vor samaritanske Fører betragtede med synlig Ærbødighed og bad os lade være at stige ned paa med bedækkede Fødder: „Drag af din Sko, thi det Sted, du staar paa, er helligt!" —, her er deres hellige Sted, i Retning af hvilket de vende sig under Bønnen, og her har sagtens Templet staaet.

En Timestid efter, at vi fra Toppen af Garizim havde glædet os over den vide Udsigt og med hinanden opfrisket de Minder, der knytte sig hertil, sad vi igjen ved Missionærens gjæstfri Bord. En halvvoxen arabisk Knøs, med et Par Øjne som en halvtæmmet Ulv, vartede op ved Bordet. Hans Herskerinde udtalte hans Navn med en Slags Jodlen, omtrent som naar man fløjter ad en Hund; var han lige paa Nippet til Ulydighed, var et Blik af hende nok til igjen at faae ham til at springe ud og udrette hvad hun ønskede; hun havde en Dyrtæmmerskes Magt over ham. Der var Dæmoner i hans eget mørkladne, uroligt gnistrende Blik; men for det klare, rolige Lys fra hendes maatte de fortrække. Det var i det Hele hyggeligt at være i dette unge Hjem; de holdt aabenbart inderlig af hinanden, de To, der her mellem en raa og voldsom Befolkning næsten var ene om at holde det christne Navn, eller dog den evangeliske Christendom oppe. Om Aftenen plejede

Enkelte af den lille Menighed at indfinde sig — just ikke under det gjæstfri Tag, men paa det, for ved Samtale med Præsten at styrkes til at holde ud og holde sammen under de ikke sjelden urolige Forhold; dog kan jeg ikke skjule, at ogsaa her, som oftere andensteds, Haabet om en eller anden verdslig Fordeel syntes at være medvirkende Motiv for En og Anden til at lade sig optage i den lille spirende Menighed, der trods sin Isoleerthed altid vilde kunne gjøre Regning paa de protestantiske Magters, særlig Englands Beskyttelse.

Tirsdagen den 13de Maj skulde vi fortsætte vor Rejse ad Galilæa til; vort lille Selskab skiltes for nogle Timer, idet Löwenthal ønskede at lægge Vejen om ad *Sebastiéh* (det gamle Sebaste ɔ: Staden Samaria) og jeg for min Deel ikke vilde forlade Sichem, uden gjentagende at have mærket mig Jakobs-Brondens Omgivelser. Et Par Timer efter mødtes vi atter ved Landsbyen *Dscheba*, hvor vi ved en herlig Kilde tog Farvel med vor Ven, Missionæren; han havde nemlig ledsaget mig derhen gjennem den livløse Steen-Orken, der afløser den frugtbare Dal. Löwenthal, der fra sin Udflugt medbragte nogle opgravne Mønter og Leerlamper, fortalte om de mange hovedløse Søjler i Markerne om Samaria. Resterne af en heel Tempel-Colonnade i Lighed med den berømte i Palmyra: et af Herodes' Pragtværker til Ære for Augustus, opbygget, som det synes, paa det gamle Ba'ls-Tempels Sted.

Vi var endnu i Ephraims Bjergland; det første veldyrkede Dalstrøg vi naaede, skal i Regntiden halvt ligne en Sø: som en O hæver sig i Vest en isoleret Kalksteensklippe, paa hvis Top Fæstningen *Sanûr* throner, hvis halvt uafhængige Schejker fra denne Ørnerede oftere med Held have trodset Paschaen af Akka. Med Raumer og Andre seer jeg i Sanur det gamle Bethulia, Judiths Stad. Herfra drog hun ud, salvet med Olie, smykket med Armbaand og Ringe, frem gjennem Dalen til den assyriske Høvdings Lejr — hertil vendte hun en Nat tilbage. Og de stimlede om hende, Store og Smaa, og tændte Blus, at de kunde see hendes Ansigt; —

og de saae hendes Aasyn,
    en Heltindes!
endnu et Aasyn:
    Israels Fjendes,
blegt som deres Klippes Kalk.

Hvor har det bævet gjennem Natten, hendes „Lover, lover, lover Gud!“

Den langagtige Dalkumme, af hvilken Sanur hæver sig saa malerisk, svinger mod Nordost ind i en anden mindre Dal, med vel hægede Olivenlunde; saa stiger Vejen og man siger Samarias Bjergland Farvel: fra den stenede Huulvejs øverste Punkt glider Ojet i Nord udover en Deel af Esdralon-Sletten, det er det første Glimt af Galilæa. *Kubatiéh*, Landsbyen paa Højsletten hinsides Bjerget, gjør med sine runde, glatte Leerhytter, mellem hvilke ikke faa Huse af

Steen, Indtryk af større Velstand og Reenlighed end de fleste vi hidtil havde seet; Indbyggerne have imidlertid et daarligt Lov paa sig, og en Fyr, som vor Fører tog med herfra, for at være behjælpelig med at rejse Telte og tage sig af Dyrene, tog sig med det Samme af hans broderede Jakke — som det om Morgenen viste sig —, saa vi har ingen Grund til at modsige den gængse Mening om Folkene her[1]). Det lakkede ad Aften, men vi nærmede os ogsaa vor Hvileplads; hvor Højsletten indsnævres, vinder Stien sig langs Affaldet af Bjerget, den sidste Udløber af Grændsebjergene mod Galilæa; endelig faar Vejen atter Luft og vi ere ved Dschenin. Det var ikke længer lyst nok, til under Nedstigningen at nyde godt af den vide Udsigt, der naaer lige til Karmel og Hermon; selve det allernærmeste Skue var tiltalende osterlandsk: et friskt rindende Kildeløb træder bredt ud fra en prægtig høj Kaktushæk, bag denne Haverne med Johannesbrodtrær og andre smuktløvede Arter, hist og her nogle Palmebuketter, midt i dem en Kuppel med enkeltstaaende Minaret dukkende op bag det bølgende Lov, og endelig Staden klyngende sig til Bjergets Side — en vakkrere Teltplads kunde man ikke onske sig. Vi fik da for

---

[1]) En halv Times Vej herfra, i Vest, ligger en lille Høj med en Kilde ved Foden, som Egnens Folk kalde *Tell Dothân*; det er sikkert det Dothan, hvorhen Josephs Brødre vare vandrede med Hjorderne fra Sichem, hvor han endelig fandt dem, og hvor de solgte ham til de ismaelitiske Kjøbmænd.

første Gang vore Telte rejst, nød vor tykke sorte Aftenkaffe — den er mere nærende end Theen — og kom til Ro. Vi havde imidlertid ikke strakt os ret længe i vore Tæpper, før der kom Uro i den lille Lejr: Føllet var løbet sin Vej. Føllet? Ja, Fru Eckert, vor Rejsefælle, der ligesom jeg selv i Naplus var bleven begavet med en ny Ganger, havde faaet en stor Følhoppe, og Føllet fulgte med i Tilgift. Nu var det borte, til stor Forskrækkelse for vor Muker, der havde meent, at det nok vilde holde til hos sin Moder. Vi kom paa Benene igjen, og der blev en Renden og Skrigen og Søgen, som om det havde været ligesaa guldskoet en Hest som den, Knud Lavard sendte sin Leensherre Kejseren. Efter nogen Tids Forløb førtes dog Desertøren tilbage i Triumph og blev forsvarligt bunden til vor Telts Pløkke. Det var ellers et overmaade farligt Naboskab den Nat, eftersom Synderen viste sin Anger ved at sparke og skrabe og ruske i det lille Telt alt efter bedste Evne, og i en foruroligende Nærhed af Hovedgjærdet.

Galilæa.

I.

Over Esdralon-Sletten til Nazareth.

Om Morgenen den 14de, — da Teltene var tagne ned, og vi igjen sneglede afsted med vort Hus paa Ryggen, paa Ryggen af Muldyrene idetmindste, — gik det frem over den vide galilæiske Slette, der fra Havbugten mellem Akka og Karmelbjerget strækker sig i en Længde af over otte Mil hen imod Jordan; dog er der et Punkt, hvor Nazarethbjergenes yderste, vestlige Green træder Karmel saa nær, at der fremkommer en Snævring, hvorigjennem Bækken Kison baner sig Vej ud til Bugten, og som afdeler Sletten i en større og mindre Deel. Den større, sydligere Slette, som vi havde for os, kaldes sædvanlig Esdralon, den græske Forvanskning af Jizre'el, i Kongetiden Egnens betydeligste Stad; den begrændses i Vest og Syd af den Bjergmasse, der ender i Karmel, i Nord og Øst af Nazarethbjergene med deres Fortsættelse Thabor, og de mere isolerede Bjergmasser Lille Hermon og Gilboa. Ved disse friere Fremspring kommer Sletten til som en Haand at fremrække trende Fingre, af hvilke den midterste og længste

har sit yderste Led ved Byen Bethsan, hvor Sletteløbet munder i Jordandalen; Dschenin, vort Udgangspunkt idag, ligger dybest i Syd. Esdralonsletten med sine bølgende Linjer og sin vide Horizont ud mod de blaanende Bjerge minder om den romerske Campagne og ligger som denne for Størstedelen udyrket hen; men den mangler baade Vandledningerne og Bøflerne. Efter Regntiden myldrer det op med kraftigt Grønt, og en Mængde Vildt, især Gazeller og Fugle yder den Tilhold og Næring, jeg saae adskillige Storke. Men det høje Græs, der ved Foraarstid er saa fyldt med farverige Blomster, at Rejsende have lignet det med en bevægelig Regnbue, bliver hurtigt gulnet af Solen, allerede nu havde Sletten et fortørret Udseende. Alt Vandet fra Bjergene, der ikke søger til Jordan, samler sig i. Kison, det nys omtalte Vandløb, men ogsaa den tørres ud om Sommeren.

Fra Dschenin gaar Vejen langs Gilboa-Bjergets Fod; Sletten har endnu saameget af et Dalføres Charakteer, at man kan skimte flere af Landsbyerne paa de vestlige Bjerge; der i Nordvest var det, at Barak, i de Dage da Prophetinden Debora dømte Israel, gjorde det af med den kananitiske Kong Jabins Hærstyrke, trods hans hele 900 Stridsvogne; kun Jabins Hærfører, Sisera, undkom af Slaget, men fik en brat Død. Og i samme Hjørne af Sletten, have til forskjellig Tid tvende af Judæ Konger, Achasia og Josia ladt deres Liv, Josia i Kamp med Ægypterkongen Necho.

Ja'el.

Det var i Samgars Dage. Barak, Abinoams Søn,
slog de Kananiter tildøde.
Det var paa denne Slette. Ved Gry var den grøn,
ved Kveld var dens Græsstraa røde.

Sisera faldt over Israel som Foraarselvens Flom;
frygteligt var hans Rygte.
Af Jern var hans Stridsvogn. Tilvogns han kom;
paa sin Fod saa maatte han flygte.

Blodstænket laa han ved Kisons tørre Bæk,
hvor de bange Gazeller de jage,
han, der var kommen som en Panther med Skræk, —
af Panthren var kun Pletterne tilbage.

Til Bjergene han sneg sig fra de raslende Siv,
til et Telt, hvor Ingen var inde;
Jo, der var Ja'el, Keniten Hebers Viv,
men Ja'el var kun en Kvinde.

Han bad om en Drik Vand, og han bad for sit Liv,
hun rakte ham af Mælken den søde;
og det var Ja'el, Keniten Hebers Viv,
hun dækked ham med Tæpperne blode.

Og der ligger Sisera med halvaaben Mund,
med Tænder som et Rovdyrs saa skjære;
han sover saa fast som et bundfrossent Sund,
der aldrig nogen Snekke skal bære.

Og det var Ja'el, Keniten Hebers Viv,
saa blodigt et Spind hun monne spinde;
hun tænkte at tage Siseras Liv,
fordi han var Israels Fjende.

Hun lister og hun løser af Teltet et Søm,
det slaar hun gjennem Høvdingens Hjerne:
Nu har du drømt din sidste Drøm,
nu dækker jeg dig saa gjerne.

Din Moder sidder og venter, helder sig ud fra Tag,
laver til med Cymbel og Tromme:
„Han har vel gjort sig Bytte idag,
det sinker saa hans Komme!

Han har vel hentet sig en Mø eller to,
han næbbes med sin Due;
eller han lader sine Gangere sko,
eller kryster Naphtalis Drue!“

Men lad dem længes, baade Moder og Ven,
lad dem spejde, lad dem lytte!
Sisera kommer aldrig igjen, —
et rustent Søm blev hans Bytte.

Vi drage videre, tæt forbi Foden af den lille Højde, der fordum bar Staden Jizre'el, Achabs og Jesabels kongelige Stad; nu en tarvelig, lille

Landsby. I Samaria havde Achab rejst Ba'ls-Templet og indrettet sig en Offerlund, men i Jizre'-el havde han sit Pallads; her havde Naboth sin Vingaard, her slikkede Hundene Naboths Blod, og siden ogsaa Jesabels. Lidt forbi Højden her, der staar i Forbindelse med Gilboabjergets yderste Affald, aabner sig mellem dette og Lille Hermon „Jizre'-els Dal", Dalstrøget ud mod Jordan; Bjergene hinsides Floden sees som en blaanende Mur i det Fjerne; det er dérovre Pella ligger, den lille By, til hvilken de forste Christne trak sig tilbage, dengang Titus nærmede sig det dødsdømte Jerusalem. Ved Dalens, eller om man vil Esdralonslettens yderste Udløb skimtes en kegleformet Hoj, med Ruiner af den gammel-israelitiske By Bethsan ved sin Fod; at der mellem Ruinerne findes Levninger af et Theater, vidner om, at Staden ogsaa i den romerske Periode har spillet en Rolle: den har seet baade Pompejus og Kleopatra inden sine Mure. Men paa den samme Stads Mure var det, at Philisterne meer end tusind Aar tidligere naglede Kong Sauls lemlæstede Lig, det de efter Slaget havde fundet hist paa Gilboas Bjerg.

Om Indbyggerne af den nuværende lille Landsby *Bejsan* yttrer den berømte Østerlandsrejsende Burckhardt, at de er slemt udsatte for Overfald af Beduinerne fra *el Ghor* ɔ: Jordansdalen. Men det er ikke blot nutildags, at stundum Beduinerne fra den anden Side Jordan komme flyvende ind over Sletten; thi, som det hedder i Dommernes Bog:

Naar Israel havde lagt Sæden, drog Midian, Amalek og Arab imod dem; de slog Lejr mod dem og ødelagde Jordens Grøde lige til Gaza, og levnede ikke Noget til Livets Ophold for Israel, hverken Faar, Oxer eller Æsler; thi de drog op med deres Hjorder og Telte og kom ligesom Græshopper i Mængde, og der var ingen Tal paa dem og deres Kameler, og de kom i Landet for at ødelægge det[1]). De flokkedes, gik over Floden og lejrede sig i „Jizre'els Dal", udfor hvilken vi netop befinde os. Da var det, Gideon samlede de nærmeste af Israels Stammer, men tilsidst i Tillid til Herrens Bistand nøjedes

---

[1]) Det er ikke uden Interesse, med Beduinerne og deres Leveviis at sammenligne, hvad den romerske Historieskriver Amm. Marcellinus som Øjenvidne beretter om det fjerde Aarhundredes Saracenere, dem han kalder et farligt Folkefærd, man hverken kan ønske til Ven eller Fjende. „De komme", siger han, „som graadige Gribbe, der falde ned over det Rov, de højt fra Luften have udseet sig, eller om deres Fangst mislykkes, flyve ligesaa hastig op igjen." — „Ingen af dem lægger sin Haand paa en Plov, eller planter Træer, eller søger at skaffe sig Livsophold ved at dyrke Jorden; meget mere gjennemstrejfe de fjerne Egne paalangs og paatværs, uden Huse, uden faste Boliger, uden Love; selv samme Himmelstrøg behager dem ikke, og de blive sjelden længe paa samme Plet. Deres Liv er idel Flagren, — ja, saa vidt strejfe de om, at en Kvinde, der paa et Sted blev Brud, bliver Moder paa et andet, og igjen langt derfra kommer til at opdrage sine Børn, uden nogensinde at komme til Ro."

(Amm. 14. 4.)

med en lille udvalgt Flok, de Trehundrede, der ved Bækken havde labbet af Vandet med sin Tunge som Hunden labber Vand, og ikke som de Andre lagt sig paa Knæ for at drikke af Haanden. Og da om Natten tregangehundrede Lurer pludselig vakte de trygge Midianiter op af Søvne og tregangehundrede Fakler ligesaa pludselig kom tilsyne, var deres Dom fældet; hele Hæren løb, skreg, flygtede. Det var den Nat første Gang det Raab hørtes: Herrens og Gideons Sværd! der mange Tider senere i Thomas Münzers Bondehær som hos adskillige puritanske Fanatikere blev staaende Feltraab.

Som til at virkeliggjøre Synet af de fremvæltende Midianiter, viste sig en Skare Beduiner for os, da vi drejede ud paa Slettevidden fra Gilboabjergets Fod; fra den sorte Teltrække tilvenstre foran os, der som engang tidligere i Frastand uvilkaarlig mindede mig om Tørvestakkene paa vore danske Enge, drog de nu ud paa Togt ad Jordan til. De kom ridende i Hobe og vore Veje krydsedes; da vi var dem nær, satte En af dem i strakt Carriere hen mod mig, idet han holdt et Dyr frem i sin venstre Haand og raabte „En Hjort, en Hjort!“ han vilde gjerne slaa en lille Handel af med Franken. Samme Beduin med sit sorte, buskede Skjæg og sine voldsomme Fagter, i sin pjaltede Burnus, der næppe havde nydt godt af Sæbefabrikationen i Naplus og Hebron, saae lige saa vild som lurvet ud; Schejken Akil Aga derimod, der kort efter kom tilsyne paa en prægtig Hest med karmesinrødt, guldfryndset

Ridetøj, havde noget Ridderligt, noget af Saladin, der ikke langt herfra vandt en af sine meest afgjørende Sejre. Akil Aga skal stamme fra Ægypten; han laaner Tyrkiet sit Sværd, men er meer end halvt uafhængig. Med Frankerne har det behaget ham at sætte sig paa en god Fod; som Hoved for de herskende Beduinstammer paa denne Side Jordan, og som et Bolværk mod de end mere flygtige hinsidesfra. har han drevet det til at bære Æreslegionens Kors; da Prindsen af Wales passerede hans Territorium, forærede han Akil en prægtig Revolver.

Han hilste med Anstand og lod os drage uhindret forbi; det er overhovedet saare sjeldent, at ved højlys Dag Rejsende her i Galilæa have noget at frygte af Beduinerne; de ere halvtæmmede og have ialtfald den tyrkiske Aga i Dschenin noget for nær, og ham havde vi skyldigst ydet den vanlige Tribut. Saasnart vort lille, luntende Selskab var vel forbi, satte hele den brogede Sværm — jeg talte henved fyrretyve — i Galop, og fløj afsted med flagrende Kapper, svingende de lange Landser som for at vise sig; det var et prægtigt Syn, — Korsfarerne have seet det Samme, med andre Øjne.

Vi nærmede os nu den blaalige Bjerglinje, der ommurer Sletten i Øst, og mellem hvis sydligere Toppe Thabors Kuppel hæver sig frem — „den ligner en trekantet Hat“, sige Franskmændene, og ville dermed minde om „la bataille du Mont-Thabor“ (Apr. 1799), da her paa Sletten udfor Bjerget 6000 Franskmænd under Kléber og Bonaparte sprængte en meer end

firdobbelt tyrkisk Styrke fra hinanden. Barak og Gideon, Saul og Achab, — Necho og Salmanassar, — Vespasian — Saladin — Napoleon! hvilken underlig Kreds af Kriger-Navne, knyttede til een og samme Plet! Det hedder, at en tydsk Geographi har betegnet Kjøgebugt som det Sted, „hvor de Danske pleje at holde deres Søslag"; med større Sandhed kunde man betegne Esdralonsletten som den store Valplads for Aartusinders Kampe i Palæstina, den store Slagmark, hvor der er kæmpet fra Jernvogne med Pil og Bue, saa med Spyd og Skjold og Sværd, saa med Krumsabel og Bøsse, snart under Sølvørnen, snart under Solfanen, snart under Korset!

Men idet jeg drejede ind i den snævre Huulvej, der gjennem en Times vanskelig Stigen fører mellem Bjergene op til Nazareth, da var det mig som Napoleons-Navnet, det sidste, jeg havde mødt paa min Vej, blev lille, som om han, der tømrede Verdensrigerne sammen, blev til et Intet overfor Navnet paa „Tømmermanden fra Nazareth". Og det vil være saa, ikke for Enhver, men for Enhver der tror, at denne Jesus af Nazareth, der, at see til, baade fødtes, levede og døde som et Menneske, at Han har vundet Sejr, ikke over disse eller hine Tusinder, men over Synd og Død, at han er den af Gud beskikkede, alle Levendes og Dødes Dommer.

Lidt udenfor Nazareth havde vi det maleriske Syn af en Deel Kvinder fra Byen, der med deres antikt formede Vandkrukker paa Hovedet eller staaende paa Jorden ved Siden af dem, var ifærd med

at hente Vand ved „den hellige Jomfru's Kilde". Brønden selv er et, med en Murhvælving dækket, Bassin; dens Kildespring findes lidt nordligere, tæt ved den lille græske Gabrielskirke. Det er gjerne ved Morgen- og Aftentid, at Kvinderne hente Vand, og der kan være hele Rækker i Følge. Brønden er nutildags som i Oldtiden almindeligt Samlingssted, og Tvistigheder, især hvor der er Dyr at vande, er ligesaalidt nu som dengang nogen Sjeldenhed; meer end een Jakob har hjulpet sin Rachel med at vande Faarene, meer end een Moses har ved Brønden taget sig af forurettede Kvindfolk.

Fra Maria-Kilden er der kun faa Minuters Vej gjennem den venlige lille By til Klostret, i hvis Fremmedherberge vi fandt den fortræffeligste Modtagelse. Endnu samme Aften tilbragte vi en halv Times Tid som Tilskuere ved et nazarénsk Bryllupsgilde, hvorom der iovrigt ikke er Meget at melde. Det var paa et temmeligt seent Tidspunkt, da vi ad Steentrappen traadte op i det lille Brudehus; Maaltidet var forlængst forbi, nu blev der dandset i det eneste, aldeles overfyldte halvdunkle Rum, hvis sparsomme Lampeblus stadig havde en Støvsky at gjennembryde. En broget Masse Mænd, Kvinder og Børn i Landets vanlige Dragt indtog de dobbelte Rækker Bænke, der vare opstillede langs Værelsets trende Sider, nogle siddende, andre paa Hug, en Deel heldende sig frem over disse, Hoved ved Hoved. Heden i det kun tarvelige Rum var umaadelig, og Olie-Osen slem, jævne Smaafolk

maa det have været; det Bedste var, at Glæden var ligesaa umaadelig, man kunde ikke høre Ørelyd for Jubel og Latter. Musiken var en Smule Haandpauke, ledsaget af Raab og Klappen i Hænderne, Dandsen, saavidt jeg i Myldren kunde følge den, et Par ganske simple Bevægelser, Mænd og Kvinder Haand i Haand, snart i Kreds, snart frem og tilbage paa den overordentlig lille Plads, der kunde skaffes tilveje i Midten, meest en stillestaaende Tallerkendands. Brud og Brudgom, dem jeg kun flygtigt fik at see, vare, idetmindste for et fremmed Øje, kun lidet udprægede i Dragt og Holdning, de blev borte for mig i den idelig skiftende Mangfoldighed af viftende Slør, ranglende Hovedsmykker, flagrende Skærf og Ærmer. Et Par Maaneder senere var jeg i en Udkant af Athen Tilskuer ved en græsk Brudedands; den gik for sig under aaben Himmel i den lille indhegnede Forgaard foran Brudehuset; et Par Fakler vare tændte, men Maanen gjorde dem tilskamme og gav de unge Folk sit klareste Sølv i Brudegave. Aftenen var stille og duftende, paa det leerstampede Gulv bevægede kun to til tre Par sig ad Gangen, skjønne ranke Skikkelser i lette, lange, folderige Dragter og med saa ædle plastiske Vendinger, saa yndefuldt harmoniske Armbevægelser, at denne Dands fortjente at være en Tradition fra det gamle Hellas' bedste Tider. Ingen Støj eller Larm, kun et Par Cithres dæmpede Toner. Vilde jeg drage en Parallel mellem disse tvende Bryllups-Aftner, da vilde Skjønheden afgjort komme paa græsk Side; men den uskyldigt jublende Livs-

glæde vilde vedblivende være i den lille galilæiske By. En passende Bakschisch sluttede vort korte Besøg i Brudehuset.

Nazareth (Nâsirah[1]) eller Nasrah) er en af de venligste Byer i hele Palæstina. Den ligger i et Dalbækken, omgiven af jævnt skraanende grønklædte Højder; mellem dens fordetmeste kuppelløse, tærningformede Smaahuse, der for en Deel hæve sig amphitheatralsk opad Skraaningerne, rager det store Franciskaner-Kloster frem med sin fæstningsagtige Ringmur, der ogsaa omslutter Bebudelses-Kirken; Oliven- og Figenplantningerne forhøje det maleriske Indtryk, jævnlig ere Smaa-Haverne omgivne af Kaktushegn. Nazareth omtales første Gang i vore Evangelier; hverken det gamle Testamente eller Josephus have Noget om den at melde. Ogsaa fra Korstogenes Tid, da Nazareth var Bispesæde og hørte til Tankreds Leen, ere Efterretninger om den forholdsviis sparsomme; dens noget eensomme Beliggenhed har sagtens afholdt mange Pilgrimme fra at besøge den. Blandt dem af dens Besøgere, der virkelig kom som Pilgrimme, kan nævnes Ludvig den Hellige af Frankrig; blandt dem, der ikke kom i denne Egenskab, Bonaparte: Nazareth laa i hans Operationslinie. Nutildags har den lille Stad henved 5000 Indb., af hvilke omtrent en Trediedeel tilhøre

[1]) Navnet udtydes hyppigst og vistnok rettest som „Blomst", den blomstrende; dog meddeler Tobler i sin Monographi over Nazareth (1868) en anden Forklaring.

christne Menigheder; en eneste Mosait skal der findes, Resten er Muselmænd.

Om Morgenen den 15de gjaldt vor første Gang det vidtløftige latinske Kloster, hvis Indgangsport vi fra Hospitiet havde ligeoverfor os, og hvis Gjæster vi paa en Maade var. Klostret omfatter foruden Forstanderens og Munkenes Celler ogsaa Skole-Lokaler, og i en Sidebygning et Apothek, hvor en gammel lægekyndig Frater paa det Venligste tog sig af mig og mit paa Jerichotogtet saarede Been og plastrede mig paa det Bedste, uden at ville tage nogetsomhelst Vederlag for sin Tjeneste. Klostret her var fra først af en Smule Hus med et lille Kapel, og dets faa Beboere, Minoriterne, idelig udsatte for Overfald og Undertrykkelse. Der har været Tider, hvor Munkene vare deels dræbte, deels dragne til Jerusalem, og hvor den Forretning at holde et Par Smaalamper tændte i Kapellet besørgedes af En af Stadens Folk; først fra 1620 fik Franciskanerne fastere Fod, dog ligetil vort Aarhundrede i en stadig Vexel af Fald og Oprejsning. Mangfoldige Gange er Klostret blevet plyndret og ødelagt, Munkene slæbte i Fængsel eller mishandlede, endnu oftere have Paschaer og Emirer afpresset dem store Pengesummer, som Guardianen da mod høje Renter har maattet laane af Jøder; jævnlig have Munkene med Flinten i Haanden maattet værge deres Helligdom og dens viede Kostbarheder, dem de have maattet grave ned i Cisterner for saa at vederlægge dem med klingende Pjastre. Snart tog Tyrkerne til Paaskud, at de uden Tilladelse

havde benyttet Resterne af en Moskee til deres Byggeværk, — og de havde netop udvirket Tilladelsen og formodentlig betalt den i dyre Domme —, snart at de havde ringet med en Klokke, — den havde de ringet med i ti Aar —, snart at de ved at nyde slige forbudne Sager som Vin og Svinekjød havde gjort Stedet ureent; men hvad der saa tjente til Paaskud, Zechiner gjaldt det. En af Paschaerne fandt. at Munkene i Nazareth, hvergang han tog sig en Kone, burde lægge deres pligtskyldige Glæde for Dagen ved en Indbetaling af 1000 Pjastre; desværre for Munkene, tog han sig adskillige Koner. Det berettes, hvorledes endnu 1863, da en Drift Kvæg var bleven Klostret frarovet, Paschaen erklærede Klagerne, at det var et falsk Rygte, som han raadede dem. ikke at udbrede videre. Dog have i de senere Tider Klostrets Beboere — 15—20 i Tallet, meest Spaniere — i det Hele taget staaet paa taalelig god Fod med de tyrkiske Øvrigheder; det er ved franske Consulers Mellemkomst lykkedes dem, for saa og saamange „Punge“ at faae adskillige Landsbyer i Omegnen i Forpagtning. Til deres udenoms Smaabesiddelser høre nogle Huse, hvis enkelte Boder de til en vis Tid lejede ud for 2 Pjastre Stykket, medens Paschaen tog 4 for hver af sine. Da man bød Franciskanerne samme Pris, svarede Guardianen: Nej, Madonna vil ikke have meer end to! hvilket i høj Grad rørte de fattige Folk.

Fra den store forreste Klostergaard fører en Jernport til en anden mindre, hvis ene Side optages

af Bebudelses-Kirken; dens Oprindelse gaar ikke nær saa langt tilbage i Tiden som Bethlehems-Kirkens. Den nuværende — fra Midten af forrige Aarhundrede — er ikke stor, og som et Træ, der er bleven kuet i Væxten, har den ikke faaet den Længde, hvortil den var anlagt, hvorved der er kommet et stærkt Misforhold mellem Længde og Brede. At der ikke er sparet paa Marmor, Maria-Billeder, Sølvlamper o. l. behøver næppe at siges; af dens fire Side-Altre er et viet Joseph, et andet Joachim og Anna, den hellige Jomfrus Forældre, Højaltret Gabriel, Bebudelsens Engel. Den egentlige Helligdom, Stedet for Jomfru Marias Hus nemlig, vises i Krypten under Choret og Højaltret. Traditionen er ikke i Forlegenhed: ved denne Granitsøjle stod Engelen, ved den anden den hellige Jomfru. Af Maria-Søjlen er den midterste Deel knust, saa at det øverste Stykke synes at hænge under Hvælvingen uden Støtte, et Under, der til sine Tider har havt sine Troende; nutildags lægge dog ikke Munkene Skjul paa, hvorledes det hænger sammen, nemlig med gode, solide Jernnagler. Søjlens Sønderbrydning tilskrives Tyrker eller Araber, der vilde finde en formeentlig Skat, men det varede ikke længe, inden „den svævende Søjle“ blev undergjørende; Mangfoldige, ogsaa Muhammedanere, kom for at kysse og omfavne den, det skal især have været godt for Hovedpine. Fra dette første Kapel, hvis Indskrift betegner det som Bebudelses-Kapellet, fører en lille Dør til et andet underjordisk, i Klippen udhulet Rum; det kaldes Josephs-Kapellet, og har over det lille

Alter et moderne Billede af „Flugten til Ægypten“. Krypten indeslutter endnu et lille højere liggende Kammer, til hvilket en smal, i Klippen hugget Trappe fører op; det betegnes almindeligst som „Jomfru Marias Kjøkken“. Efter den bekjendte Legende, blev Jomfru Marias Hus, da Tyrkerne havde fravristet Korsfarerne deres sidste Besiddelser i det hellige Land, af Engle bragt til Europa; vil man vide Tiden, saa var det den 10de Maj 1291. Et Par Aarhundreder senere fik Huset i Loretto pavelig Bekræftelse som ægte; at dette var af brændte Steen, det i Nazareth derimod af Kalksteen, har ikke generet. Hvem der i Bebudelseskapellet beder et Pater og et Ave, erholder fuld Syndsforladelse „l'indulgenza plenaria et perpetua“.

Latinerne have ikke nøjedes med at paavise Josephs og Marias Hus; da i Østerland Værksted saa at sige altid er et andet Sted end Haandværkerens (eller Kjøbmandens) Privatbolig — sædvanlig et hvælvet Rum ud mod et Torv eller en mere befærdet Gade —, saa har det været dem magtpaaliggende ogsaa at finde Josephs Tømmermandsværksted og vise det tilbørlig Ære. Den saakaldte bottega di S. Giuseppe ligger i det muhammedanske Kvarteer; jeg brød mig ikke om at see dem og skal indskrænke mig til at berette, at det nuværende tvedelte Kapel er ganske nyt; Altret er (formodentlig som i det tidligere Kapel) af Marmor men dannet som en Høvlebænk, hvilket har givet Anledning til dybsindige Undersøgelser om, hvorvidt Joseph udelukkende har været Tømmermand

eller Snedker tillige, et Spørgsmaal hvorom Videnskaben maaskee endnu ikke har sagt sit sidste Ord, og som vi derfor pligtskyldigst lade ligge.

Legenden veed Besked om adskillige Lokaliteter foruden de alt nævnte: om en Klippeflade, der tjente Christus og hans Disciple til Bord („mensa Christi“), om Stedet for Synagogen, hvor han paa Sabbathsdagen udlagde Jesaja's Propheti, endvidere om det Bjerg, fra hvilket Jøderne i deres Forbittrelse vilde styrte ham ned o. s. v. De fleste af disse Steders Identitet er meer end tvivlsom; har „Nedstyrtelsens Bjerg“ været saa langt mod Syd, som det angives, maatte baade Stad og Synagoge selv have ligget det nærmere end nu; isaafald skulde Overleveringen om Bebudelses-Kirken og Maria-Huset have ondt ved at bjerge sig.

Men, hvis man nu af de indbyrdes modsigende Traditioner vilde drage den Slutning, at den religiøse Følelse altsaa hjemløs maatte vende sig fra dette Nazareth, eftersom Paalideligheden baade af denne og hin Lokalitet med Grund kan angribes, saa vilde det være en Misforstaaelse; det gjælder blot her, som i Jerusalem, fra tvivlsomme Enkeltheder at vende Blikket mod Omgivelserne i det Større. Stig op ad denne bølgende, grønklædte Højde, her i Nord, hvor Haanden blot behøver at gribe i Græsset for at finde de store rødmende Evighedsblomster, der maaskee have været med at give Staden Navn, her ovenover det rigelige Væld, der samler Byens Piger, som det har samlet dem for Aartusinder siden; stig

op til den lille Veli paa Toppen, som bærer Navnet Nebi-Ismail (eller Nebi-Said), og lad Ojet vandre ud over Esdralons-Sletten over til Achabs og Jesabels Stad, ud til den blaa Bugt mellem Karmel og Akka, ned til Sepphoris, efter Legenden Marias Barndomshjem, til Kana, hvor hun var til Bryllup med sin Søn, op til Safed, „Staden paa Bjerget", og end højere til det sneedækte Hermon, — det er Syner, som den opvoxende Jesus har havt ligesaavel som vi: mellem disse Banker har han færdedes, disse Blomster har han plukket, til denne Kilde har han fulgt sin Moder. Ikke det strenge Judæa, men dette Galilæa, hvor skovklædte Bjerge vexle med bølgende Sletter, har opfostret ham.

Mellem disse grønne Høje
vogted ham hans Moders Øje,
traadte han sin Barnesko;
gik med Kvinderne til Brønden,
slumred ind ved Bækkens Nynnen,
hvor de høje Palmer gro.

Og naar Thabors Eg var fældet,
gik med Joseph han paa Fjeldet
til den faldne Kæmpeslægt;
saae med Ynk de grønne Grene
tørne mod de skarpe Stene,
vilde gjerne Saaret lægt.

Og naar Hjordens Faar og Geder
søgte til de stejle Steder,

har han fulgt dem ogsaa did;
tidt paa Tornebuskens Tænder
har han saaret sine Hænder,
for at fri det lille Kid.

Har han leget? hvorfor ikke!
Leget under Hyrdens Blikke,
tegnet Zions Mur i Sand,
og i Figentræets Skygge
lært af Spaanerne at bygge
Tempelbuer med Forstand.

Bjerget, om hvis grønne Sider
Karavanen langsomt glider,
svinder, dukker frem paany:
det har sikkert seet ham vandre
med Maria, med de Andre
paa Besøg i Kana By.

Da har ofte han sig bukket
og af Markens Liljer plukket,
og sin kjære Moder bragt
Grønt af Vaarens Førstegrøde
og Granatens luerøde
morgenfriske Blomsterpragt.

Og ved Aftentid fra Brinken
har hun viist ham Havets Blinken
fjernt i Karmelbjergets Læ.
Karmel, i hvis Egesale
for Elias' Tordentale
Folk og Konge sank i Knæ.

Men naar Dagens Fakkel slukkes,
og det trætte Øje lukkes,
og han slumrer paa sit Straa:
flokke sig ad tusind Veje
til en Vagt om Jesu Leje
vingede Guds Engle smaa.

Da sig Himlen højt oplader,
og han løftes til sin Fader
og han seer sin Guddomsmagt;
dog mod Tømmermandens Hytte
vil han Himlens Sale bytte,
til hans Gjerning er fuldbragt.

Og Marias Hjerte banker,
og med underlige Tanker
staar hun hos sin lille Søn;
Solen stiger, Alt er rede,
og hun hører Barnet bede,
Ham, som er Alverdens Bøn.

II.

Over Thabor til Tiberias.

Længe dvælede vi paa den grønne Bankes Top, med det milde, skjønne, vidtstrakte Landskab for os; en Buket Evighedsblomster tog jeg med til Erindring. Paa Tilbagevejen et lille Besøg i den lige reenlige og tækkelige evangeliske Børneskole; Middag hos Missionæren Zeller, der staar i ikke ringe Agt hos den arabiske Befolkning; saa videre mod Thabor-Bjerget, paa hvis Top vi tænkte at overnatte.

Vejen derhen er noget af det meest Kvægende i hele Palæstina: bølgende, græsrige Banker, der umærkeligt højne sig mod Bjergets Fod; prægtige, immergrønne Ege, som en Skov, hvor der er luftet dygtigt ud, men dog bevaret Skygge nok, til at de røde Anemoner og gule eller hvide Stjerneblomster ikke strax behøve at visne for Solens Brand. Ad Bjergets Side fører en i Klippen hugget Ridesti til Toppen; en langvarig Vindeltrappe i Zigzag, der, skjøndt det kun gaar en tusind Fod tilvejrs, vilde være trættende nok, hvis ikke Omgivelserne vare saa indbydende: Skovkøligheden fra det friske Krat, hvor Myrther og andre Buske fylde ud mellem de løvrige Carubber og Ege, — Judæa og Samaria tilsammen ejer ikke saameget Skov som dette ene Bjerg —, Vingebask af opskræmte Agerhøns eller andre fredelige Fugle, Fugle-Sang, ja Nattergale-Fløjten, — ak, hvor er det længe siden, jeg hørte

saa søde Toner! — her Raslen af et springende Dyr, være sig en Hjort eller en Gazel, hist den svale Fugtighed af Dugg eller Kildevæld, Alt stemmer saa mildt og reent, som Luften er det, medens det gaar opad Fod for Fod i denne stille Aften.

Medens der hidtil paa Thabor kun har været et lille hvælvet Kapel, hvor Franciskanerne fra Nazareth eengang om Aaret læste Messe, have for ikke lang Tid siden (1861) Grækerne opført et heelt lille Kloster paa Bjergets øverste Flade, med Bolig for et Par Munke. De tog venligt imod os, gik os tilhaande paa bedste Maade med vort lille Maaltid og indrømmede os for Natten Refektoriets Løjbænke til Sovested. Ridtet fra Nazareth til Toppen af Thabor havde næppe varet halvtredie Time, saa vi havde havt en magelig Dag; skjøndt Solen var gaaet ned, havde jeg Møje med at rive mig løs fra Fjernskuet udenfor Klostret: vel følger Højskoven trofast med heelt op til Toppen og afskjærer en Deel af Udsigten i Nord og Ost, men endnu blinkede det fra Galilæer-Søen, der her sendte os sin første Hilsen, endnu var der Glands over det fjerne Hermons evige Snee.

Thabor.

Paa Esdralonsletten, hvor Vaaren holder Fest,
hvor Beduinen flakker paa sin flyvende Hest,
hvor Teltlejren flytter sig saa hist og saa her:
der maalte Bonaparte med Tyrken sit Sværd.

Men som en hellig Hymne over Verdensaandens Larm,
løfter sig i Øst over Sletten saa varm
Thabor, i et Skyslørs festlige Skrud,
med Myrther i Sløret, skjøn som en Brud.

Mellem Eg og Terebinthe vinder sig en Sti,
Raaen i Skoven min Fod kom forbi,
Slynggrøntet bobler af hver Rift, om hver Rand,
Turtelduen kurrer; det er Sulamiths Land.

Og fra Toppen — I Navne, som aldrig vil døe!
Libanon hist, her Gennezareth Sø!
Endor og Nain i Bjergenes Ly!
Minder fra Israel, gamle og ny.

Dejlige Bjerg, du skjønneste jeg veed,
skyggende Løvsal ved Ørkenens Bred!
Er du mod Libanons Fjeld kun en Dværg,
dig kalder Sagnet Forklarelsens Bjerg.

Var det vel her, Han ene med de Tre
saa's i en Glands som af solbelyst Snee?
Var det vel her, hans trofaste Svend
vilde bygge Hytter for Herren og hans Mænd?

Fredsæle Fjeld, dit Navn er du værd,
men Forklarelsens Bjerg, det er ikke blot her:
Ud er det flyttet i Verden saa vid,
den Tro, som flytter Bjerge, har flyttet dig did.

Overalt hvor et Fadervor bedes iløn,
overalt hvor der tro's paa Guds eenbaarne Søn,
overalt hvor der bygges ham Hytter paa Jord,
grønnes et Thabor for Hver, som tror.

Engang, naar i Døden det isner mit Blod,
Thabor, da flyt dig, giv Fæste for min Fod!
Løft mig igjen over Storskoven op,
og lad mig skue ud fra din hellige Top!

Og truer mig Endor med Samuels Røst,
og maner af Dybet min lønlige Brøst,
vis mig da Nain og Gennezareth Sø!
Vis mig min Frelser, hos Ham tør jeg dø.

„Var det vel her?" Jeg kunde ønske, at Traditionen havde Ret, thi „her er godt at være." Men jeg vil ikke skjule, at ved en nøjere Betragtning selve Evangeliet viser andensteds hen, snarest til hint Hermon, i hvis Alpe-Egne Herren og hans Apostle dengang færdedes, det i Sandhed „høje Bjerg", hvad i et Bjergland Thabor egentlig ikke kan kaldes. Hermon har ved sin Fod havt Staden Cæsarea Philippi, hvad godt vilde stemme med Beretningen om Disciplenes forgjæves Forsøg paa at helbrede den maanesyge Dreng, om Thabor synes ingen Befolkning at have været bosat, snarere paa Bjergets øverste Flade, hvor ej blot i de gamle Dage Barak og Deborah samlede deres Krigere, men som i senere Tider, f. Ex. paa den jødiske

Krigs Tid, har baaret Fæstningsværker, af hvis Murkrands og Taarne der findes ikke ringe Levninger. Traditionen har imidlertid siden Eusebius og Hieronymus' Dage trofast holdt ved Thabor; ogsaa har jeg den Tro, at Raphael til Bjerget paa sit berømte Transfigurations-Billede har benyttet et eller andet Munkerids af Thabor, seet fra Nazareth-Siden.

Efter en skjøn Morgen paa det skjønne Bjerg, togede vi igjen nedefter; ved Foden af Thabor gik vort lille Selskab midt over, idet efter den lagte Rejseplan Fru Eckert, ledsaget af Læreren fra Jerusalem, vendte tilbage til Nazareth for derfra med tilbørlig Assistance at tiltræde Tilbagetoget; den gode Kone var engang bleven kastet af af den store gule Hoppe, men saa lempelig, at hun ikke kom Noget til derved; til Ulejlighed havde hun ingenlunde været. Fra Nazareth af havde vi havt en prægtig Beduin til Fører, der af Missionæren fik det Lov, at han før vilde lade sit Liv end taale, at vi kom Nogetsomhelst til; han fulgte nu med Löwenthal og mig, det vil sige, vi red i Hælene paa ham, hvis smukke Dyr gik i saa langt et Skridt, at vi havde Møje med at følge. Vejen, der indtil „Kjøbmands-Khanen“ var en Deel af Karavanvejen fra Ægypten, var jævn nok, men ogsaa uden Interesse; et Kvarteerstid stoppede vi op i en tyrkisk Vagtstue, hvor adskillige Baschi Bozuks, Ordenens og den offentlige Sikkerheds Vogtere, laa paa Gulvet og røg, Adskillige af dem saae ud til selv at være „Røvere, der har trukket sig tilbage fra Forretningerne.“

En halv Times Ridt videre i jævn Stigen, og Gennezareth Sø laa for os, snart var vi ved dens Bredd, just hvor i Syd Jordan træder ud af Søen, for snart at skjule sig i et alt tættere Buskads af Rør og Tamarisker. Rester af en Bro fra Romernes Tider, og ikke langt derfra de maleriske Buer af en senere, ogsaa halvt ødelagt Bro vise, at her har været almindeligt Overgangssted; heldigviis er Floden her ikke dybere end at Hestene kunne slippe over paa egen Haand. Søen, hvis vestlige Bredd vi nu fulgte nordefter, har ikke Schwejzersøernes storartede Omgivelser; men den er venlig, klar, blaa, smilende midt i Eensomheden, og Indtrykket er dobbelt forfriskende, fordi Øjet ikke er forvænt med Søer. Den østlige Bredd dannes af en Række øde Klinter, hvis eensformige Linje ikkun brydes, hvor et Par Smaastrømme bane sig Vej; i Vest derimod ere de bølgende Højder klædte i Græs og Blomster, og Palmebuske og høje Oleandre spejle deres Vifter i det gjennemsigtige Vand. Men Landskabet mangler ingenlunde Højhed; thi i Nord lukkes det af det altid majestætiske Hermon, som en Kirkes Skib af sit Højalter; nu tændte Solen i sin Dalen de glødende Sneelamper om det evige Christusbillede, der løfter sig af denne Søs Vande. Det var som det ringede til Vesper, da vi naaede vor Lejrplads ved Tiberias, nufortiden Gennezarethsøens eneste lille Stad.

Staden Tiberias (*Tabariéh*) er just saa gammel som Jesu og hans Apostlers Dage; den blev grundlagt af Herodes Antipas, der til Ære for Kejseren kaldte

den Tiberias. I den jodiske Krigs Tid blev Staden befæstet af Josephus, Historieskriveren, der en Tid havde Overbefalingen i Galilæa, men maatte snart underkaste sig Vespasian; i de Dage var der saamange Fartojer paa Søen, at der formelig holdtes en lille Søtræfning mellem de romerske og jødiske Baade, nu findes der paa Gennezareth Sø een, siger og skriver een eneste lille Baad. Efter Jerusalems Ødelæggelse og senere, blev Tiberias Jødernes Hovedsæde; her havde de endnu efter Hadrians Tid deres høje Raad, her lærte deres meest anseete Rabbinere i Synagogerne, her blev en Deel af „Talmud" til[1]), og Mange vare de, der søgte til Tiberias for der at sidde som Lærlinge ved Rabbi Juda „den Helliges" Fødder.

I senere Tider har Staden deelt Skjæbne med det øvrige Palæstina; dog synes den aldrig at have været heelt uden Synagoge. Tiberias og Safed ere endnu Jødernes hellige Steder i Galilæa, som Jerusalem og Hebron i Judæa: her skal Messias komme, hist i Safed vil han rejse sin Throne! Indtil Jordskjælvet i 1837 fandtes her tvende jødiske Smaa-Skoler; men Jordskjælvet, der ikke blot omstyrtede Minareter, men bogstavelig slugte Mennesker, som ved Udgravning fandtes døde i oprejst Stilling, gik skrækkeligt ud over Byen og især over Jøderne; endnu ligge Murene halvt i Ruiner, Portene ere ganske overflødige. Det nuværende jødiske Kvarteer

---

[1]) Mischnah, og den saakaldte „jerusalemitanske" Gemara.

indtager den mellemste Deel af den maleriske men yderst smudsige By; der findes et Slags Herberge. men da det hedder, at „Loppekongen“ bor i Tiberias, og det vistnok er et ualmindelig velhjemlet Sagn. var vi glade ved at kunne ty til vort Telt. Det var rejst paa Bankerne tæt Nord for Byen, ikke langt fra det gamle, halvt ødelagte Kastel og Stranden. Efter et forfriskende Bad i det klare, gjennemsigtige Vand, gik vi tidligt til Ro, da vi havde taget Afsked med vor prægtige, men saa saare tavse Beduin, der endnu samme Aften vendte tilbage til sin Stammes Telte paa Esdralonsletten.

Ved Gennezareth Sø.

Jeg laa i Lærredsteltet
langt, langt fra Hjemmets Ø,
Fuldmaanen lagde Sølvglands
om Gennezareth Sø;
jeg kunde ikke sove,
ej drømme mig hjem,
Billed efter Billed
steg for min Tanke frem.

Det var i disse Egne
vor Herre Jesus gik,
al Folket stimler om ham,
de trænges uden Skik;

og mellem dem en Kvinde,
kun pjaltet og arm, —
hvor brænder hendes Øje,
hvor bølger hendes Barm.

Hun seer ej Palmens Billed
i Søens blanke Spejl,
ej Laurbærrosens Rødmen
mod Skudens hvide Sejl;
ej seer hun over Stranden
til Klintens øde Kam,
hun seer kun ind i Sværmen
og der alene Ham.

Hun veed hun er ureen,
hun kjender Mose Bud:
hun har ej Lov at være,
hvor Folk gaa ind og ud;
hun glemmer Lovens Strenghed
med samt sin Sygdoms Skam,
hun tænker kun paa Eet,
paa at komme til Ham.

De puffe og de jage
hende bort som en Hund,
hun dukker sig imellem
med bedende Mund:
Jeg veed, jeg er for ussel
til at tale Ham til,
blot røre ved hans Kjortel,
kun det, kun det jeg vil.

Hun snor sig gjennem Flokken
med kvindelig Kløgt,
nu staar hun derinde
hos Ham, hun har søgt.
Hun rører sagte ved ham,
skjondt ræd for hans Dom,
bort vil hun sig snige, —
da vender han sig om.

Hvorhen skal hun sig gjemme,
hvor finder hun Læ?
Med Blikket imod Jorden
hun synker paa Knæ.
Da lyder Herrens Stemme,
som Klokkeklang ved Nat:
Datter, vær frimodig!
Din Synd er dig forladt!

— Jeg laa i Lærredsteltet
ved Gennezareth Vig,
det syntes mig, jeg rørte
hans Klædebons Flig,
det syntes mig, jeg hørte
i den maanelyse Nat
et: Datter, vær frimodig,
din Synd er dig forladt!

III.

Over Kapernaum til Safed.

Tidligt næste Morgen, den 17de Maj, medens Mustapha og Nikolaus vare ifærd med at bryde Teltene op, tog vi os for at besøge de højt berømte varme Bade Syd for Tiberias, dem vi igaar Aftes i al Skynding vare farne forbi. Bygningen, der skyldes Ibrahim Pascha, indeholder foruden flere mindre, smukt udstyrede Rum for enkelte Gjæster, en stor rund Sal med Marmorgulv, hvis Midte indtages af det ligeledes cirkelrunde Marmor-Bassin, og i hvis Mure der findes Nischer til Benyttelse ved Af- og Paaklædning. Vandet, der af fire forskjellige Kilder vælder op af Jorden ikke langt herfra, er der saa hedt, at man ikke kan holde Haanden deri, efter Sigende en halvhundrede Grader R.; endnu i Beholdningen var det idetmindste mig for utaalelig hedt, jeg nøjedes med at betragte de Andre, blandt hvilke en Neger, der med største Fornøjelse tumlede sig i det smukke Bassin, der er rummeligt nok til en lille Svømmetour. De varme Kilder her, hvis Vands Smag, naar det er afkjølet, minder om Vandet i det døde Hav, afgive et Vidnesbyrd mere om hele Jordan-Dalens vulkanske Charakteer og Sammenhængen mellem de forskjellige vulkanske Phænomener; det samme Jordskjælv som rystede Tiberias, ødelagde i Nord det halve Safed og kaldte mange Mile længere mod Syd hele Øer af Asphalt eller Jordbeg op fra

det døde Havs Bund, dem Araberne svømmede ud til og huggede Stykker af, for at sælge det i Jerusalem.

Fra Badene, der til visse Tider af Aaret besøges af Folk langvejsfra, vendte vi tilbage til vor lille Lejrplads; Teltet var forlængst klappet sammen og Mustapha allerede et godt Stykke forud paa Vej til sin Fødeby Safed, der var denne Dags Endemaal, og som vi havde, højt thronende paa sin Bjergtop, ret ud for os. L. og jeg gav os god Tid, medens vi nu fulgte den solblinkende Søs nordvestlige Runding, vi kunde tydelig see det Punkt i Nord, hvor Jordan flyder ud i Søen. Bredden er ganske vist øde og forladt: saasnart vi var forbi det usle *El-Medschdel*[1], hvis halvnøgne Befolkning driver en Smule Garn-Fiskeri fra Bredden af, mødte vi i Løbet af flere Timer kun en enkelt Fellah, der vogtede Kvæg, allerede i sig selv et temmelig sjeldent Syn; men denne Eensomhed, denne Mangel paa Mennesker og menneskelige Boliger har i disse venlige Natur-Omgivelser intet Nedtrykkende, den fornemmes meget mere som noget Opbyggeligt. Disse eensomme, grønne Høje, denne friske, men mennesketomme Strand, denne blaa, men sejltomme Sø, staa der som en Scene, hvor ikke Verdens brogede Skuespil længere faae Lov at røre sig, som kun een eneste hellig Erindring har Ret til at befolke med sine Billeder. Og hvor mange

[1]) Nogle gjøre *El Medschdel* til det Magdala, hvorefter Marie Magdalene (M. fra Magd.) havde Navn.

ere ikke de! hvor mange, mange Gange har ikke Peters og Johannes' Skuder gjort Farten mellem disse Bredder, — halvnøgne har de været som hine fattige Fiskere, med Fiskerkjortlen bundet op om sig; jo ringere de var, des større Under, at Ordet fra disse Smaafolks Læber fik Magt til at omforme en Verden; de var selv de Smuler, hvormed Han, deres Herre og Mester, vilde mætte Tusinder Gange Tusinder. Og Han, — hvor mange, mange Gange har han ikke vandret langs disse Bredder, snart her i Vest med dens tætte Ring af Byer, Mennesker og Palmer, snart histovre i Gadara's og Bethsajda-Julias ødere Egne; det er som denne Sø havde inddrukket hans Billede for evige Tider. Her har de trængtes om ham, her har han talt til dem fra Skibet, her har hans Ord gjort seende og karsk, mættet og gjort levende; Kapernaum, den de kaldte „hans egen Stad", har ikke været langt fra denne skjønne Kilde under Figentræet (*Ain et-Tin*), ved Søens nordvestlige Hjørne, hvor vi nu holde Hvil. Her var Skygge og Vand, rigeligt, friskt og koldt; rødlige Klipper til Baggrund, den blaanende Sø udfor; jeg glemmer aldrig „Figen-Kilden", — *Khan Minieh* kaldes Stedet ogsaa efter en ødelagt Khan. En Uendelighed af uformelige Steenbrokker findes spredt mellem Kilden og den lille rørkrandsede Bugt; det tykke høje Græs gjør Sit til at skjule de sørgelige Levninger af den engang blomstrende By, hvis Beliggenhed ved Karavanvejen til Damaskus frembragte livlig Færdsel, Byen hvor Matthæus sad

ved Toldstedet til han hørte Herrens „Følg mig!", hvor der var Brug for romerske Stridsmænd og Høvidsmænd; ogsaa for ham, der af Jesu Mund fik høre det salige Ord: „Dig skee, som du troede!" Sletten heromkring, det Gennezar[1]) der har givet Søen Navn, er endnu saare frugtbar; Agre er her ingen af, men herlige Græsgange, der heller ikke ligge ganske unyttede. Da vi brød op igjen, nærmede sig en Hyrde med sin Hjord — „Vogt mine Faar!" hviskede det i Luften.

Den korteste Vej herfra til Safed vilde have været at følge Damaskus-Vejen et Stykke opad Bjerget; men vi vilde nødig skilles fra Søen, saalænge det kunde lade sig gjøre at følge den. Vi fortsatte da vort Ridt langs Søens nordlige Runding, hvor nu Klipperne træde heelt ud som et Forbjerg, paa hvis udhugne Grund Hovslagene drøne, og fra hvilket Søen viser sig i sin hele Længde. En Smule Hytter ved den næste lille Bugt, hvor Kysten atter er lav og sandet, og hvor en noget svovlet Kilde har sit Udløb, er bleven betegnet som Bethsajda, Peters og Andreas' Hjemstad; i hvert Fald have Kapernaum, Bethsajda og Chorazin[2]) ligget Side om Side her ved Søens

[1]) Joseph. Jød. Krig III, 10, 8.

[2]) Der hersker en Deel Uenighed om, hvilket af de tvende Punkter Khan Minieh eller Tell Hûm (see Kortet) der betegner Kapernaum. Jeg slutter mig til Robinson, mod Raumer, hvis Kritik synes mig at lide af Modsigelser.

nordlige Bredd, og alle ere de blevne slettede af Jordens Overflade — „Vee dig Chorazin! Vee dig Bethsajda! — og du Capernaum! — det skal gaa Tyrus og Sidon, det skal gaa Sodomas Land taaleligere paa Dommens Dag end Eder!“ [1]).

Ved Kilden *et-Tabigah* drejede vi fra Søen ind paa den flade, sumpige Strækning, der melder Jordanflodens Nærhed. flad som et Stuegulv, og snart med Mur af lavt men tæt Nabka-Krat paa begge Sider af Vejen; her var let nok at ride til, men yderlig eensformigt og Vejen syntes aldrig at skulle faae Ende. Endelig kom vi under Vejr med, at vi var redne vistnok en Times Vej for langt i nordlig Retning, ad „Jakobs-Broen“ til. den eneste der fører over Floden; vi maatte altsaa tilbage igjen. og saa mod Vest, opefter, til vi endelig naaede „Josephs-Khanen“, ved hvis Vandingssted en Deel Folk og Dyr vare samlede, og hvor vi fik Sikkerhed for, at vi vare paa rette Vej.

Vore Dyr, især min stakkels Krik kunde havt godt af et ordentligt Hvil; men vi skulde endnu et Par tusind Fod tilvejrs, og vi var blevne svært sinkede. Vi maatte da, baade vi og Dyrene, nojes med et lille Pust og en Taar Vand, skraanede saa tværsover Damaskus-Vejen og begyndte snart den egentlige Stigning gjennem en Steenørken, der ikke gav Judæas stort efter — Tidsler og Steen og Steen og Tidsler.

---

[1]) Af Matth. 11, 21—24.

I den Mening, at jeg kom snart bagefter, var Löwenthal redet iforvejen; men min Leje-Hest var i den Grad træt og udaset — det var ogsaa vort Ridts niende eller tiende Time —, at det her opad den møjsommelige, stenede Fjeldsti, bestandig højere op, blev mig der kom til at trække Hesten, istedenfor at den skulde havet baaret mig. Fra Stiens højeste Punkt kunde Ojet endnu fange et Glimt af den skjønne Sø, det blanke Skjold, hvis Indskrift er et Kongenavn, men hans, hvis Rige ikke er af denne Verden. Saa fremad; tilsidst i den heldende Aften nedefter. Endelig bøjede det fra Huulvejen ud i det Frie, ud mod en Kilde, hvor flere Mænd vare ifærd med at vande deres Heste. Jeg spurgte mig for; jeg var ved Safed, det længe attraaede Maal. Dog var jeg i stor Forlegenhed, thi vel vidste jeg, at vi her kunde komme under Tag og ikke behøvede at slaa Telt op, men det var ogsaa hele min Viden. Nu er Safed ved en langagtig Indsænkning deelt i tvende langstrakte Dele, hvoraf den ene indbefatter det muhammedanske Kvarteer, den anden det jødiske. Det var allerede halvmørkt; da jeg gjennem en løvrig, jævnt stigende Esplanade af forskjellige Træsorter var naaet frem til Kløften, drejede jeg paa Lykke og Fromme tilvenstre. Der var kun Faa paafærde i de Gyder jeg kom igjennem, og det Drenge, der hvergang jeg nærmede mig for at indlede en Slags norsk-arabisk Underhandling, skreg og hylede og sprang tilside, for i nogen Afstand at iagttage min interessante Personlighed. Da jeg endelig

var saa heldig at træffe en voxen Mand, havde jeg Held til at erindre, at vor Muker havde Hjemstavn i Safed; de tvende betydningsfulde Ord „Mustapha Safedschi!“ blev Løsnet til en nærmere mimisk Forstaaelse, og takket være Manden, hvis gode Nemme jeg beundrer, holdt jeg snart ved Døren til et anseeligt Hus, hvor den virkelige Mustapha stod rede til at skille mit udmattede Dyr af med mig og mig med det. Huset tilhørte den østerrigske Consularagent „for Safed og Tiberias“, Hr. Michalowitsch, Polak af Fødsel, den eneste Franker her i Staden og en flink Mand. Saasnart vi havde holdt Maaltid — og vi havde ikke nydt Stort siden Morgenen —, overlod han os et med tyrkiske Tæpper og Hynder rigeligt udstyret Rum til Sovesal, og Søvnen lod ikke vente paa sig; da næste Dag, Søndag, skulde være Hviledag her i Safed, kunde vi med saameget bedre Samvittighed give os Lov til at hvile ud, og det gjorde vi.

IV.

Safed og Mejrûn; Aftenridt til Khajfa.

Omgiven af et dybt Dalstrog, ligger Safed paa en isoleret Bjerghøjde, der kan betragtes som Libanon-Kjædens Affald mod Galilæa; end højere, ragende op over Staden, ligger dens Kastel paa Bjergets øverste, kegleformede Top; det er det højeste Punkt her paa Egnen og sees viden om, saavel fra Thabor, som fra Nazareth og Tiberias. Siden Korstogenes Tid, da Staden en Stund var i Tempelherrernes Eje, har den og dens Kastel været under Halvmaanens Banner, naar undtages en kort Tid under Bonapartes Felttog i Syrien 1799; ogsaa paa denne fjerne Bjergtop har den franske Ørn havt sin Rede.

Udenfor Krigshistorien har Safed faaet Navn som Sædet for den berømte israelitiske Skole, der, noget uvis af Oprindelse, i hvert Fald var i sin Glands i Reformations-Aarhundredet, ligesom tidligere i Tiberias. Medens, som ovenfor berørt, det Meste af det underlige Værk man kalder „Talmud“ var bleven til i Tiberias i Løbet af de første Par hundrede Aar efter Jerusalems Ødelæggelse, var det her i Safed, at det talmudistiske Studium ret kom til at blomstre, at, kunde man sige, Commentaren til et Værk, der i sit Væsen var en Commentar til Skriften, atter fandt sine Commentatorer. I Løbet af det 16de og 17de Aarhundrede strømmede jødiske Lærlinge til Skolen i Safed for at studere under en heel

Række berømte Rabbineres Vejledning; et slaaende Vidnesbyrd om Skolens blomstrende Tilstand, er det betydelige Bogtrykkeri, der fra Midten af det 16de Aarhundrede sendte en heel jødisk (kabbalistisk) Litteratur ud i Verden, saavelsom Tilstedeværelsen af indtil atten Synagoger. Tyrkisk Undertrykkelse bragte efterhaanden baade Lærlingernes, Bøgernes og Synagogernes Tal til at gaa ned; og hvad Tiden saaledes sønderbrød, splittedes end mere ved de frygtelige Jordskjælv, hvilke Safed gjentagne Gange, og endnu i vort Aarhundrede har været udsat for.

Jordskjælvet 1837, det samme, ved hvilket Tiberias led saameget, fandt Sted Nytaarsdag; efter et Par Stød var i Løbet af nogle Ojeblikke det Meste af Staden i Ruiner og Tusinder begravne eller lemlæstede paa den frygteligste Maade; ikke Faa døde Hungersdøden, idet det var dem umuligt at gjennembryde det Bjerg af Steen og Gruus, der spærrede dem Vej til alle Sider. Kastellet laa i Ruiner; men meest var det gaaet ud over de ulykkelige Jøder, her som i Tiberias. Deels var deres Huse langt svagere og løsere byggede end Steenhusene i de muhammedanske Kvarterer hinsides Kløften, og medens dette hvilede paa jævn Grund, steg det jødiske Kvarteers Leerhuse trappeviis op ad den stejle Højde, der krones af Kastellet, i den Grad trappeviis, at de underste Huses flade Tage dannede Vej til den næste Række, og saaledes videre opefter. Heraf var den sørgelige Følge, at ved Rystelsen det ene Hus bogstavelig rullede ned over det

andet, hvad der i høj Grad forøgede Begivenhedens Rædsler, idet det endmere vanskeliggjorde de Forsøg paa at udgrave de Ulykkelige, der efter Jordskjælvet fandt Sted.

Før Jordskjælvet, hvis Stød og Rystelser med mindre Heftighed varede ved i flere Uger, havde Safed endnu været en blomstrende Stad med henved 10,000 Indbyggere; af disse omkom næsten Halvdelen, og af Offrene tilhørte hele 4000 den jødiske Menighed. Nu, efter tyve — tredive Aars Forløb, er Staden aabenbart igjen i Opkomst; særligt det muhammedanske Kvarteer udmærker sig ved større Reenlighed end vi havde været vant til at træffe, og Befolkningen gjør Indtryk af den Dygtighed og Arbejdsomhed, der udmærker Libanonsboerne. Ogsaa i Klædedragt skille de sig meget fra Sletteboerne: den korte, tykke, stribede Jakke, med løst nedhængende, sortbroderede Ærmer, en saadan som ved Dschenin blev vor Mustapha frastjaalet, hører her til Mændenes sædvanlige Dragt; det koldere Klima her i Bjergene gjør et saadant Overstykke nødvendigt. Trods den høje Beliggenhed, trives Vinranken vel, men kræver ogsaa sit Arbejde; Bomuldsfabriker og Farverier sætte mange Hænder i Virksomhed.

Søndagen den 18de laa vi som sagt stille her i Safed. Op paa Dagen gjennemvandrede vi med vort Vært det jødiske Kvarteer; Sporene af den det overgaaede Ulykke ere forlængst udslettede, men Velstand kan der næppe være, om den ikke skjules godt. Det er utroligt, saa tarveligt disse Mennesker

leve; ligesom det Meste der kommer paa Torvet i Safed er Frugter og Grønsager, saaledes hører det ogsaa til Hovednæringsmidlerne; raa Løg og Agurker ere en meget almindelig Spise. Ved Enden af den langstrakte Gade, der er bebygget paa den ene Side, indefter og opad Bjergskraaningen, steg vi op mod den maleriske Ruin, der fører Navn af Safeds Kastel. Alt ligger her kastet mellem hinanden som efter Jordskjælvet, et vidtløftigt Vildrede af Steen og Grønt og Grus, men ikke saa ilde en Materialsamling til Hjælp ved Gjenopførelsen af de sammenstyrtede Huse. Kastellet har i sin Midte havt en større firkantet Bygning, fra hvis Rester man har en vid og mangeartet Udsigt, saavel over en Deel af Galilæa med Thabors let kjendelige Top, som over det vidtstrakte Plateau hinsides Jordan, det gamle Basan; i Vest spærres Udsigten af nogle tildeels skovbevoxede Højder. Men Perlen i det vide Rundskue, og den der opliver det Hele, er Tiberias-Søens blaanende Spejl, det vi for sidste Gang gjensaae.

Resten af Dagen tilbragte vi i Stilhed. Vor Vært fortalte om de urolige Tider i 1859, da den muhammedanske Fanatisme, ægget af Dervischer fra Constantinopel, paa en saa morderisk Maade gav sig Luft først i Dschedda, saa i Damascus og hos Druserne paa Libanon, hvor efter Sigende Urolighederne holdtes ilive ved engelske Penge og Vaaben. Drusernes Territorium begynder ikke langt herfra, de havde ogsaa været

Safed nær paa to Miles Afstand; dog kom det ikke til noget Sammenstød med det Strejfkorps, Michalowitsch havde organiseret til Stadens Beskyttelse.

Da vi om Formiddagen vandrede gjennem Safeds jodiske Kvarteer, havde det undret os at see saa grumme lidt til Befolkningen; de Enkelte, der viste sig i Døren, var enten Oldinge eller Børn. Grunden hertil var, at der netop i disse Dage var stor jødisk Valfart til det ikke langt bortliggende Mejrûn, hvor adskillige israelitiske Helgene ligge begravne; og blandt dem, efter Traditionen idetmindste, de berømte Rabbinere Hillel og Schammai [1]), der i Herodes den Stores Dage vare Pharisæismens Hovedstøtter. Da vi atter agtede os sydpaa, for over Karmel at krydse os frem til Akka, faldt vor Vej ret naturligt over Mejrûn. Højtidsdagenes Glandspunkt er det ejendommelige Brændoffer, der offres oven paa Rabbi Ben Jochai's formentlige Grav: ikke Offer af Dyr men af alle mulige Gaver, hvoriblandt der en sjelden Gang kan indløbe et persisk Schawl eller Sligt; i Regelen er det nok et Baal af alle Aarets opsamlede Pjalter, der ikke fortjene stort bedre end at brændes; — men fattige er de jo. Mejrûn er iøvrigt ikke det eneste Sted her i Øvre-Galilæa, hvis Gravminder Israeliten bevogter med Ærefrygt; en lille maronitisk Bjergby et Par Mile

---

[1]) Træk af deres Liv og indbyrdes Forhold findes meddeelte i det lille engelske Skrift „Talmud" (udg. i dansk Oversættelse 1868).

herfra gjør den Rangen stridig og skal indeholde ikke blot Dommeren Baraks — han var barnefødt her paa „Naphtalis Bjerg“, — men endog Dronning Esthers. Hvorledes dette nu end forholder sig, er det udentvivl disse mange ærværdige. men indskriftsløse Bautastene, der har hidkaldt saamegen Lærdom til Safed og for en Stund gjort denne Stad til et lille rabbinsk Jerusalem. Mærkeligt nok ligger Safed udvortes talt netop paa Højde med den hellige Stad.

Fra Mejrûn skulde vi nu nedefter, et Slag tilbage over Galilæas Lavland; de første Timer var en trættende Nedstigning ad det øde, eensformig graalige menneskétomme Fjeld. Højere oppe i Vest saa's af og til skovbevoxede Oaser, de samme der havde været synlige fra Safeds Kastel; Stien selv havde ikke saameget som en Busk. Endelig var vi nede, og her var Vand, det altid velkomne; vore sveddryppende Dyr lod sig villig holde fra Vandingen. de havde selv en Fornemmelse af, at det ikke var dem godt at drikke nu i den brændende Middagsstund. Hvor behagelig en Forandring at have Sletten for sig og kunne ride til, istedenfor den møjsommelige Riden Fod for Fod, hvor hvert Trin nedefter truede med at lade Rytteren gjøre en Volte udover Dyrets Hoved! og nu ovenikjøbet Lidt der lignede Skygge, eftersom den jævne Flade, vi havde for os. var tæt beplantet med Oliventræer i frodig Væxt! Her var det rette frugtbare Galilæa, det Renan gjør saameget udaf som muligt, Olivenlundene vexlende med gule, bølgende Kornmarker;

paa hver lille Højde en Landsby isigte; rigeligt Vand. Nedenfor en af disse Smaabyer, *Tell Kisûn* [1]), var en aparte Brøndindretning: tværs over den rummelige Vandbeholder var anbragt en Slags Galge, hvorfra et vippende Tværtræ tillod Spanden skifteviis at dukke ned tilhøjre eller tilvenstre; Trædemøller-Bestillingen besørgedes af en grim, grinende Halvneger, der som en rigtig Galgenfugl thronede deroppe og lod sine Fødder gaa som Stemplerne i en Dampmaskine; han mindede paafaldende om Fyren med Pigkjæppen paa Blochs Billede af Samson i Møllen. Her ved Tell Kisûn, som Vand, Grønsvær og prægtige Figentræers Skygge gjør til en fortræffelig Lejrplads, skulde vi egentlig have slaaet Telt og være blevne Natten over; herhen havde vi stævnet Mustapha og Nikolaus med Bagagen. Men Klokken var kun lidt over fem Eftermiddag, det var fristende at slaa tvende mindre Dagsrejser sammen i een og forsøge endnu i Aften at naae Khajfa, den lille Flekke ved Foden af Karmel, hvorhen vi ellers først vilde arrivere engang imorgen Middag. Som tænkt saa gjort. Om Vandingsstedet færdedes adskillige Mukere, der med deres Dyr vilde overnatte her paa Stedet; en af disse fik mod en passende Bagschisch i Commission at underrette deres Collega Mustapha om vor forandrede Plan, skjøndt vi vel forudsaae, at samme Mustapha ikke vilde sætte sit meest smilende

[1]) Navnet har Intet at skaffe med Bækken Kison.

Ansigt op, naar han hørte, at vi var redet ad Karmel til.

Efter et kort lille Hvil sad vi op igjen, og fulgte den klart betegnede Vej sydpaa gjennem det altid frugtbare jævne Dalstrøg: Sebulons Slette; en Luftning fra Vest gjorde Ridtet dobbelt behageligt, men mindede os tillige om, at det lakkede ad Aften. I nogen Afstand fik vi den bratte Klippetop isigte, der betegnede det gamle Jotapata (nu *Dschefât*), hin lille galilæiske Bjergfæstning, hvor i den jødiske Krig, for hvis Beskrivelse vi skylde Josephus saa megen Tak, Forfatteren selv kommanderede, og som han først efter tappert Forsvar nødtes til at overgive til Vespasian. Josephus' nøjagtige Angivelse af Naturforholdene have ved nyere Undersøgelse viist sig rigtige Punkt for Punkt; da Kastellet efter dets Indtagelse blev jævnet med Jorden, er det i sin Orden, at der ikke er Spor af dets Mure; Hulerne derimod, til hvilke en Deel af Indbyggerne og mellem dem Josephus selv tog deres Tilflugt, inden de blev Romernes Fanger, skulle i stort Tal findes i Klippens Sider. Solen var ved at gaa ned, da vi naaede den anseelige Landsby *Sephhurièh*, det af Josephus saa ofte omtalte Sepphoris, hvorhen efter Jerusalems Ødelæggelse Synedriet trak sig tilbage, og en Tidlang Galilæas Hovedstad; et gammelt firkantet Taarn rager op over Byens lave Huse og minder om dens tidligere Betydning. Legenden gjør Sepphoris til Jomfru Marias Barndomshjem.

Medens vore Dyr drak, spurgte vi os for om Vejen til Khajfa; en lille Vandmølle, ikke ret langt herfra, betegnedes os som det Punkt, hvor vi skulde drage tilhøjre. Da vi havde krydset Hovedvejen mellem St. Jean d'Acre og Nazareth og der faaet en Hilsen af et Par forbiridende Beduiner, der skyndte sig hjem til deres Lejr paa Esdralon-Sletten, naaede vi snart den omtalte Smule Mølle; men ingen Mennesker var at opdage, her var flere Veje at vælge imellem og derfor gode Raad dyre. Solen var gaaet ned; en halv Time senere var det mørkt. Paa Lykke og Fromme valgte vi en noget sid Sti, der løb i Retning af Havet; det maatte vel være rigtigt. Det var forsaavidt rigtigt, som det viste sig at være en Sumpstrækning bag Sanddynerne ud imod *Khajfa*-Bugten, bevoxet med Rør og Smaabuske hist og her; men ved en Vending befandt vi os pludselig ligeoverfor en Beduinlejr, og det var forsilde at trække os tilbage. Beduinernes gode Rygte gaar gjerne ned med Solen, saa Situationen var mindre behagelig. Schejken, halvnøgen, kaffebrun og med et Par Øjne som Kul, saae halv forbavset, halv vred ud; min Ledsager rørte ved hans Skjæg — Anmodning om gjæstfri Beskyttelse — og nævnte sig som en Ven af Akil Aga, Høvdingen for alle Egnens Beduiner. Det var rigtignok kun „Sandhed med Modifikation"; imidlertid havde vi jo virkelig havt en af Akil Agas Beduiner med os paa Thabor. „Venner af Akil Aga! Bevares. Teltet staar rede. Bliv her i Nat; for mørkt til at ride videre; hans Venner,

mine Venner.“ Tilbudet var dog ikke videre indbydende; ogsaa hørte vi senere i Akka, at Rovahni-Beduinerne ikke vare saa ganske at stole paa, naar det lakkede ad Natten. En Underhandling begyndte, og det varede ikke længe, inden den gode Schejk lod sig formaa til at medgive os to unge Karle, der skulde vise os Vej udenom Mosen. Saa fik han to Francs af os hver; vi passerede hans smukke, smaa sorte Kør og slap lykkelig bort, med to unge, prægtigt byggede Beduiner foran. Disse viste os godt tilrette og hilste os ridderligt til Afsked, uden at forlange de evindelige arabiske Drikkepenge. Imidlertid var Eventyret endnu ikke heelt tilende. Ikke at tale om, at Buskene i det hvide Sand i Dunkelheden meer end een Gang antog en foruroligende Lighed med nye sorte Beduintelte, saa var det aldeles umuligt at see Spor af Sti, og der var nok i Virkeligheden heller ingen. At vi red i Sand var let at mærke; igjen et Stykke frem, og vi hørte Bølgernes sagte Slag mod Stranden; vi troede os paa Toppen af en Klitt og lode Dyrene raade. Tilsidst naaede vi dog lempelig ud til Havet og kunde see Lys i Flekken paa den anden Side Bugten. „Nu har vi ingen Nød, nu gjælder det blot at følge den runde Kystlinje!“ Men det var lettere sagt end gjort; thi det varede ikke længe, inden noget Mørkt forude spærrede os Vejen, Træer og tæt Buskads dannede en ufremkommelig Forhugning, som det viste sig. Og havde der ikke her, medens vi raadvilde holdt i det tunge Sand, aldeles uventet viist sig en

menneskelig Skikkelse for os, der i det underlige Halvlys herude antog en unaturlig Størrelse, og saae ud som en Havmand der dukkede op af Bølgerne, saa kunde vi endnu have flakket længe om. Det var en mistænkelig Overraskelse, da han med Raabet: „Ud i Vandet, ud i Vandet!“ tog et haardt Tag i min Rejsefælles Hest, saa han nær var faldet af; men Tingen var, at Vejen virkelig kun fortsatte sig gjennem Vandet, der naaede Dyrene til over Bugen. Manden hørte hjemme i Nazareth, var Christen og tjente som gaaende Postbud mellem Akka og Khajfa; han var saa skikkelig at byde os af hvad han havde, — raa Agurker; vi havde været henved elleve Timer tilhest og seet grumme lidt enten til Mad eller Hvile. Endelig mellem 9 og 10 naaede vi Khajfa, fik et Par Æg og hvad den italienske Locanda ellers kunde præstere, og gik saa tilsengs — i Mangel af Seng, paa Billardet.

Khajfa er en lille Flekke med et Par tusinde Indbyggere; dens antike Forgænger, der forlængst er sporløst forsvunden, gaar tilbage til Phoniciernes Dage. Den ligger ved Foden af Karmelbjergets yderste Fremspring, vis à vis St. Jean d'Acre paa den anden Side Bugten. Denne Beliggenhed ved Havet og en taalelig skjøndt ingenlunde sikker Rhed, vel ogsaa den Omstændighed, at der herfra kun er en god Dagsrejse til Nazareth, har foranlediget Lloyd-skibene til at anløbe Khajfa omtrent hver fjortende Dag, hvorvel det ingenlunde altid er muligt at sætte Passagererne i Land her, ligesaalidt som ved Jaffa;

Dampskibsfarten har atter bragt et Par Consular-Agenter til at nedsætte sig her og fremkaldt hin velkomne „Caffé del Commercio“, hvor vi overnattede. Saa ubetydelig Byen er, er den dog i Opkomst; nufortiden (1870) er en tydsk Koloni ifærd med at nedsætte sig her; hvor er Tydskerne ikke paafærde.

Hvad der, især seet fra Søen, bliver en Prydelse for den lille By, er den smukke Palme-Oase, der en Fjerdingvej nordligere betegner Kison-Bækkens Udløb i Bugten; det var den og dens Kratvæxt der igaaraftes havde stoppet os i Farten, og Kisons temmelig brede Munding, over hvis Sandrevle vore Dyr vare vadede.

V.

Karmel og Cæsarea; til St. Jean d'Acre.

Vort Besøg idag, Tirsdag den 20de Maj, gjaldt det nære Karmel; en næsten trinviis stigende Vej fører derop. Forbjerget selv er ikke saa synderlig højt (5—600 Fod), men dets bratte, dristige Affald baade mod Nord og Vest gjør, at det synes højere end det er. Paa det yderste skovløse Fremspring ligger det gamle, berømte Kloster, der har givet Karmeliterordenen Navn; ligesom dets Helligdom er Elias-Grotten under Højalteret, den Klippegrotte, hvorhen Elias flyede for Jesabels Fjendskab, saaledes er det til Elias' Navn, at Karmels gammeltestamentlige Berømmelse knytter sig. Vel har det skovrige Bjerg, hvor Eg og Fyrr, Gyvel og Myrthe findes i tæt Mangfoldighed, hvis Fod sprøjtes af Havets Skum, og over hvis Tinde Ørnen kredser, — vel har det Ynde og Højhed nok, til af Propheterne at nævnes sammen med Libanon [1], og det er ikke for Intet, at Salomo synger til sin Elskede: „Dit Hoved er som Karmel!“ [2]) — men for den, der har Israels Riges Kongetid nogenlunde i Erindring, vil selve Bjergets ophøjede Skjønhed dog kun blive Baggrunden for hin storladne Offer-Scene, da Elias har stævnet Ba'ls-Præsterne til Møde „ved Karmels Bjerg“. Det

---

[1]) „Libanons Herlighed og Karmels Pragt“. Jes. 35, 2.

[2]) Højs. 7, 5 ff.

maa dog ingenlunde tænkes foregaaet herude paa selve Forbjerget; Traditionen henlægger Stedet for Sammenkomsten, og vistnok med Rette og i god Overeensstemmelse med den bibelske Fortælling, til et Punkt, over fem Timers Vej længere ind i Landet. Karmel er nemlig meer end Navnet paa et Forbjerg, det er hele den nordre Deel af den anseelige Kjæde, der fra Samarias Grændser, fra Omegnen af Dschenin løber i nordvestlig Retning og saaledes begrændser Esdralon-Sletten i Vest; mod Sletten falder det jævnt af i Terrasser, og til en af disse, just hvor Kison-Bækken bryder sig en Dalvej mellem Karmel og de nordligere Bjergmasser, er det Sagnet viser hen; Araberne kalde den endnu i vore Dage *El-Muhrakah* (Offringen) [1]).

Elias [2]).

1.

I Israel er der Hungersnød;
om Draabe Vand, om Krumme Brød
de slaas som sultne Ravne;
de trænges om hvert karrigt Væld,
og Jorden stønner som en Træl,
der maa sin Næring savne.

Det første Aar var tungt og trangt.
Det andet Aar hvert Ax var svangt,

---

[1]) Af dette Navn giver dog Robinson en anden Forklaring.
[2]) 1ste Kong. 18 ff.

og Ranken uden Drue.
Det tredie Aar bar Israels Land
ej bedre Frugt end Havets Sand,
brændt ud af Solens Lue.

Kong Achab drager ud paa Jagt,
men det er kun hans ringe Agt,
lidt Græs paa Spor at komme;
thi Nøden naaede Kongens Hal,
og Hesten gisper i hans Stald
for Krybberne de tomme.

Elias af sin Hule gaar;
for Kongens Aasyn ned han slaar
som Ørn fra Fjeldets Tinde.
Ha! raaber Kongen, er det Dig,
som tror Du raader Skyens Vej,
Du min og Israels Fjende!

„Nej Israels Fjende er Du selv,
som bygger Ba'al Tempelhvælv
af Herrens Altarstene!
som spotter Ham, den stærke Gud,
og slagter lig en Offerstud
Enhver, som Ham vil tjene!

Men nu Kong Achab, hør et Ord:
om du saa fast paa Ba'al tror,
som jeg paa Himlens Herre,
saa prov en Tvekamp, Gud mod Gud, —
og den som holder Kampen ud,
lad Ham den Rette være!"

Kong Achab uden Jesabel
er større Viljes visse Træl,
og giver villigt efter;
han taaler ej Elias' Blik,
og lover ham med naadigt Nik
at prøve Gudens Kræfter.

2.

Dagen er der. Dag og Time.
Over Sletten frem de stime
i det lumre Morgengry;
Himlens Hvalv har ingen Strime,
ingen nok saa lille Sky.

Thabors Kuppel dunkelt blaaner,
Hermons Snee fra Fjernet haaner
Solens stærke Flammespand;
men paa Sletten Liljen daaner
for dens lummerhede Brand.

Kun paa Karmels køle Tinde
Draaben end kan Draaben finde,
liste ned i Bække smaa,
som for ikke heelt at svinde
flokke sig i Kisons Aa.

Did nu Tusinder sig vælte,
der de spænde deres Telte,

labbe graadigt Aaens Vand;
Fattigfolk og Vaabenhelte
myldre sammen, Mand ved Mand.

Kobberhorn og Slag paa Tromme
melde Ba'als Præsters Komme,
flere Hundreder i Tal, —
Israels Sønner afgudsfromme
hilse dem med Jordefald.

Frem med Offerdyr i Følge
Toget skrider; prægtigt bølge
Purpurfolder dem om Fod;
gyldne Bælter Kniven dølge,
stundum rød af Barneblod.

Cymbler slaa's af travle Fingre,
blanke Virakskaaler slingre
Vellugt ud i Luften klar;
vilde Hyl mod Fjeldet skingre,
og fra Fjeldet faae de Svar.

Men paa Karmels haarde Stene
sidder der en Kæmpe ene,
ene med sig selv og Gud;
fra den larmopfyldte Scene
bringer Vinden Bud paa Bud.

Om ham kredse Gribb og Glenter,
mens paa Kongen tyst han venter, —

nu han øjner Achabs Karm;
skrider saa ad Egeskrænter
løvestærk mod Sletten varm.

Tæt sig Mængden trænger sammen,
mere tæt end Fyrrestammen
flokker sig i Karmels Skov.
Over dem paa Fjeldekammen
Gribben vejrer efter Rov.

3.

Paa den kullede Flade ved Bjergets Fod
i fordums Dage Jehovas Alter stod.

Stenene ligge spredt omkring,
dog er der Spor af den hellige Ring.

Der staar nu Elias, det Herrens Bud,
og seer over Sværmens Bølger ud.

Fra Jehovah han kommer til Israels Børn,
som Moses, da han kom fra den brændende Tjørn.

Og han ønsker, han ejede Mose Stav,
da vilde han skille det Vantroens Hav.

Og gjennem det Hjerternes Tog skulde slippe,
og atter samles om Lovens Klippe;

Men Ba'l og hans Slæng skulde druknes deri,
al afgudisk Bolen være forbi.

Der staar han. Nu slaar han til Lyd med Haanden,
nu løfter han Røsten, stærk i Aanden:

„Hvorlænge vil I svaje som Rør i Dal,
hvorlænge vil I halte mellem Herren og Ba'l?

Er Ba'l den Rette, saa hold ham i Agt, —
men om det er Herren, saa hold hans Pagt!

Er Ba'l den Vældige, saa bliver ved ham, —
hvis ikke, da giv ham baade Skjændsel og Skam!“

Men Folket tier saa kvær som en Steen;
der svarer ham Ingen, end ikke Een.

Elias raaber igjen med Klage:
See af Guds Propheter er jeg ene tilbage!

Alle de Andre blev slagne tildøde,
mig maatte Ravnene bringe Føde.

Saa hører Alle mit sidste Ord,
maaskee det falder i bedre Jord:

Lad Ba'ls Propheter, saamange de ere,
rejse et Alter, Ba'l til Ære;

lægge Alt tilrette, paa Ilden nær, —
saa bygger og jeg mit Alter her.

Den Gud, som da tænder sit Alters Ild, —
lad ham være den, I dyrke vil!“

Og Folket giver sit Ja dertil;
naar gav det sit Nej til et Skuespil!

— I Lejren kommer der Liv og Røre,
Cymbler og Trommer la'er sig høre;
Ba'als Flokke, ivrige, iltre,
op sig kiltre,
sanke sig Stene, vældige Blokke,
og i Hast de bygge
Brændoffer-Altret i Skovkantens Skygge.
Øxne føres frem
og der vælges og helges en af dem.
Flagrende Baand
bindes den om Panden,
saa styrter den for Offerpræstens Haand.
Til Elias bringes den anden.
Nogle plukke ned
Løv og Grene,
Andre hugge Ved,
Andre helde Olie over Altrets Stene.
Offret er rede,
nu gjælder det at bede,
bede Flammerne ned.

Ba'al, Ba'al!
ruller det i Sang
som en Brænding fra afgrundsdybe Røster,

mens i slæbende Gang
Stenene de kyssende kryster,
Ba'al, altraadende
Sidons Gud,
med Astartes Stjerner i dit Bælte,
som lader skummende, fraadende
Bølger vælte
mod Sømmen af dit kongelige Skrud.
hør os!
— Du som avled med Havet
den slugende Haj,
og lærte den sit Bytte at ramme,
svigt os ej,
send os din slugende Flamme!
Hør os du Stærke,
hvis Kølleslag kan knuse
Fjeldet, hvor de høje Cedre suse, —
da skal vi bænke dig
i straalende Hal,
Muslingen skal aabne sin Skal,
Purpur og Perler skal vi skjænke dig
eller vil du Blod,
Blod og Taarer,
du skal faa det fra de fuldeste Aarer!
Begjær hvad du vil,
Ba'al!
men send os din fortærende Ild!

Saa fare de fort med megen Flid,
med Bønner og Raab til Middagstid.

Men Gudestøtten er ikke med.
og Løgnekunster kan ej faae Gled.

Der svarer dem Ingen fra Himmel eller Jord,
der svarer dem kun et Rovfuglschor.

Elias spötter: „Raab højere endnu,
vi høre hverken Guden sige Bæ eller Bu!

Raab højere — han er jo saa tavs som en Mur,
kanskee han faar sig en Middagslur!“

— Folket slænger sig hungrigt ned,
de riste sig Bygbrod ved Bækkens Bredd.

Fugle de plukker, og Kid de slagter,
paa Ba'ls-Propheterne Ingen agter.

„Bringer os Fuglenes højre Vinge,
Fedmen og Kiddenes Indvoldsringe!

Kom som I plejer og lad Jer spaa!“
— men Latter er alt det Svar de faae.

Atter det skralder paa
Kobbergongongen;
hør hvor de kalder paa
„Spyflue-Kongen“!
Hvor for de krob,
hurtigere og hurtigere de hvirvles i Løb.
Vildt gaar Dandsen
om Alter-Randen

saa Hovedkrandsen
med de hemmelige Tegn
falder dem af Panden,
og mens de sig svinger,
Haaret staar om dem som sorte Vinger.
Ojnene lyne, men det er Lyn uden Regn;
mens Haanden de knytter
og Guden skjælder,
Kjortelsømmens Sølvdangel
pidsker dem om Knæerne
som Narrebjælder.
Ba'al! Ba'al!
raabe de igjen med Tordenstemme, —
Ingen kan de skræmme
med helligt Skjælv
uden sig selv,
og Spurve paa Træerne.
Under rasende Hyl,
saare de sig med Kniv og Syl;
blodigt flængede,
vildt forvrængede,
fare de fort om Altrets Ring
i Slangebugter og Tigerspring.

Da kalder Elias Folket hid,
hvor Stenene ligge fra fordums Tid.

Saa mange som Israels Stammer er,
saa mange Stene han sammen bær';

og da den sidste han tager i Favn,
vier han Altret i Herrens Navn.

Saa gjør han en Grav om Altrets Sted,
den kunde vel rumme to Maal Sæd;

lægger Ved tilrette, gjør Alt istand;
nu fattes ham kun en Smule Vand.

Saa mange som Israels Stammer er,
saa mange Krukker han sammen bær';

han øser baade over Dyr og Ved,
tømmer saa Resten i Graven bred.

Offret er rede,
nu gjælder det at bede,
bede Flammerne ned.

Folket trænger sig sammen tæt,
der sees hverken Steen eller Grønsværplet;

saa tæt som Cederkonglernes Skjæl,
som skulde de knuges halvt ihjel;

Hoved ved Hoved, Skjæg ved Skjæg,
af Mænd og Svende en blommet Væg; —

imod ham stirre de tusind Blikke,
han mærker dem ej, han seer dem ikke.

— Som Krigeren griber om Spydets Skaft,
og sanker til Stødet al sin Kraft;

og som den fødende Kvindes Hu
higer imod hint Livets Nu, —

saa sanker Elias Aandens Vælde,
hans Bøn, den skal jo Guds Fjender fælde;

saa higer han efter de Flammer røde,
hans egen luende Bøn skal føde.

„Abrahams, Isaks, Jakobs Gud,
o lad det klarlig kjendes,
at jeg med Dig idag drog ud,
at Du er Israels stærke Gud,
om end dit Alter skjændes!
Bønhør din Tjener, hør min Bøn,
ja lys mit Ord i Kuld og Kjøn,
lad Offer-Flammen tændes!“

Elias tier, i Bønnen varm,
han strækker mod Himlen sin lodne Arm.

Elias tier, de tie Alle,
man kunde vel høre et Agern falde.

— Da bæver Vrimlen,
og ræd den skuer
det stærke Syn;

thi højt fra Himlen
med gridske Luer
slaar ned et Lyn,
og Altret rammer
dets røde Pil,
og brat der flammer
en Offerild.

Og Vedet sprager,
og Røgen vælter
mod Karmels Skov,
og Knoklen knager,
og Fedmen smelter
om Dyrets Bov;
Alt braser sammen
i vældigt Baal,
vildt raser Flammen
frem mod sit Maal:

Den sluger Vedet,
den sluger Kjødet
med Marv og Been,
til den har hedet
og gjennemglødet
den nøgne Steen,
og slikket Sandet
med graadig Mund,
og drukket Vandet
af Grubens Bund.

Men Baalets Blussen
har avlet Hede
i Folkets Blod,
og Israels Studsen
er bleven Vrede
og hidsigt Mod:
Hvi skal vi spare
Guds Fjendeflok,
af Ba'als Skare
har nu vi nok.

Og fra sin Klippe
Elias raaber:
Slet Ingen spar!
Thi værre Gribbe
og Løgnetaaber
ej Israel har!
Men I, — lad være
at bøje Knæ
og vise Ære
en Gud af Træ!

Da farves Kison af skummelt Blod;
og Israel mener, det har gjort Bod.

4.

„Skal nu Tørken være omme?
Herre skal fra Himlen komme
som dit Lyn, din svale Regn?
Strenge tykkes dine Domme, —
see jeg bier paa dit Tegn!“

Som paa Svar Elias lytter.
Ved en Klippeblok han knytter
sine stærke Tankers Net;
Haanden mod sit Knæ han støtter,
og paa Haanden Hovedet.

Højt tilfjelds sin Dreng han sender,
Pilten snart tilbage vender:
Overalt er Himlen klar!
Anden Gang sin Sko han spænder, —
anden Gange det samme Svar.

Ej sit Haab Elias slipper.
Op igjen den Lille tripper
som en Ged paa Libanon:
Nu i Vest en Sky der pipper,
ikke større end en Haand.

Hvor den Lilles Fod fik Vinger!
Aandeløs sit Bud han bringer,
føler sig saa smaat som Helt; —
fra sin Steen Elias springer,
iler til Kong Achabs Telt.

„Nu er fyldte Herrens Domme,
nu hans Vredes Skaaler tomme,
nu forbi hans Hjertes Harm!
Konge, nu vil Regnen komme,
lad nu spænde for din Karm!“

„Ja, den er der!“ højt de raabe,
„Fjeldet fik sin sorte Kaabe,
nu har Ende Nøden lang!
See den første tunge Draabe!
hør! det er som Harpeklang!“

Jorden, stivnet som i Krampe,
skal herefter frugtbart dampe,
og dens Smaafolk drikke Regn;
Skyerne som Kæmpesvampe
vrides over Karmels Egn.

Over Sletten ned det pladsker
og Gazellen overrasker,
som laa gispende og sløv;
Fjeldets Ørn sin Vinge vadsker,
Skoven skyller sig for Støv.

Dybt i Brøndene det klukker,
Bonden fylder sine Krukker,
tæller alt sin Lades Læs;
Gangeren sin Mule dukker,
i det fugtigtblanke Græs.

Achab i sit Skind sig svøber.
Rette Tid Elias kjøber,
kiltrer Kjortlen om sin Lænd,
gjør sig selv til Kongens Løber,
vil nu see sit Folk igjen.

Men med lønlig Tænderskjæren,
Achab, gjemt i Kongekærren,
ruller ind i Jizre'el;
angst for Ba'al, angst for Herren,
mere angst for Jesabel.

5.

Hvad tør saa Propheten haabe
hvad var saa Elias' Løn?
Mindre end den mindste Draabe,
som nu fylder Kongens Brønd!
Jesabel har Blod paa Tand,
mod hans Liv Ulvinden snøfter;
gjennem Juda's øde Kløfter
maa han fly til Ørknens Sand.

Nøgent Klipperne sig højne. —
trøstesløse Eensomhed!
ej en Draabe kan han øjne,
han som kaldte Regnen ned;

her i Lovens vilde Bo
bittert Vildgræs maa han tygge,
og hos Tjornen søge Skygge,
og hos Skorpionen Ro.

Første Gang han høres klage,
Kæmpen i al Israels Flok:
Ene er nu jeg tilbage, —
var jeg ikke nidkjær nok!
Og han segner som et Siv,
fristes til mod Gud at snærre:
Lad det være nok, o Herre!
knus din Tjener! tag mit Liv!

I Elias' Sjæl er Tørke,
meer end der i Israel var,
tunge Skyers tykke Mørke,
som dog ingen Lise har.
Frugtløst alt hans Arbejd brast,
Lyn paa Lyn hans Tanke krydser. —
til alvældig Træthed dysser
ham i Søvnen dyb og fast.

Men en Engel hos ham vaager.
Styrket staar han atter op.
Vandrer gjennem Ørknens Taager
frem mod Sinajs Klippetop.
Der, hvor Moses Tavlen bar
frem for Israels bange Skare,
der skal Jéhovah ham svare, —
og han faar sin Herres Svar.

Ej i Uvejrsstormens Brusen,
ej i Jordskjælv, ej i Lyn, —
i en sagte, stille Susen
som en Vuggevises Nynn.
Da kom Stilhed i hans Bryst,
og han lærer at fornemme
gjennem Lovens Tordenstemme
Suset af en Faderrøst.

— Moses, som ad Havets Spalte
førte Israels bange Flok,
Moses, som i Ørknen kaldte
Kilder af en Klippeblok,
Han er Israels stærke Hav,
som en Folkesjæl skal fylde;
han er Vældet, som skal skylle
Fortids Trællemærke af.

Men Elias er en Lue,
tændt af Herrens Højrehaand,
til Guds Fjendeflok at true,
til at ildne Israels Aand.
Derfor i en Uvejrsild
toges han fra Jorderige,
maatte som en Flamme stige
opad, hvor han hørte til.

Fra Elias' Dage synes Karmel vedblivende omgivet af en vis Hellighed; længe efter ham var dets utallige Huler, især mod Havsiden, Tilflugtsstedet for Propheterne og dem der ikke vilde bøje Knæ for Afguderne; senere har det næppe manglet paa spredte Eneboere eller Flygtninge. Rygtet om Bjergets Hellighed maa være trængt ud, eftersom der hos Grækerne gik Sagn om, at Pythagoras skulde have tilbragt mange eensomme Timer i et Tempel paa det hellige Bjerg Karmel. Noget Tempel har der nu næppe nogensinde været, men vel et Alter; Tacitus beretter, at Vespasian, da han var i Judæa, offrede her, og af Præsten modtog Varslet om hans kommende Ophøjelse.

I de første rolige christne Tider rejste sig paa Karmel en Kirke, i Korstogenes Tid 1180 det første Kloster, heelt og holdent udhugget i det bløde Kridt, men ikke stort meer end et Kapel, nogle Celler og en Brønd. Den nuværende solide Bygning, hvis Firkant smykkes af en Kuppel og et Klokketaarn, er ikke ældre end Aarene Tredive og skyldes en simpel Munk, Giovanni Battista's ivrige og udholdende Bestræbelser: da nemlig Paschaen af Saint Jean d'Acre i 1721 havde ødelagt Klostret i Bund og Grund, tog han sig for, i en Aarrække at rejse rundt og samle ind til dets Gjenopbyggelse, og blev ufortrødent ved dermed, til det lod sig gjøre efter en rundelig Maalestok. Det er blandt Palæstinas Klostre det, der har meest Ry for sin Gjæstfrihed, og fortjener det; dets store, lige reenlige og luftige Rum. den venlige Be-

handling fra Munkenes Side, den gode Bogsamling og det gode Kjøkken. Alt bidrager til at gjøre Karmelklostret til et efter Landets vanlige Kaar usædvanligt indbydende Opholdssted. Efter det smukt serverede Maaltid, der oplivedes af den tjenstgjørende Broders dannede Samtale, var det især den prægtige Udsigt vi havde Glæde af. Nedenfor os et smukt Bælte med Græs og enkelte ærværdige Oliventræer, tilhøjre (i Øst) Khajfa, hvis skidne Gyder ikke forstyrre Indtrykket af den i sin Samlethed altid maleriske lille By, længere hen den yndefulde, frisk grønnende Palme-Oase ved Kisons Udløb; ligefor os den blaanende Bugt, om hvis Runding Sanddynerne lægger sin hvidlige Bord, indtil Øjet dvæler ved Saint Jean d'Acres kraftige Murlinjer; længst tilbage „det hvide Forbjerg“, der i Nord holder Vagt for Phønicien som Karmel selv for Indgangen til Galilæas frugtbare Sletter. Fjernt i Nordost Hermons Sneekuppel, i Vest det uendelige Hav, altid det samme, altid forskjelligt. Vi gik udenfor Klostret til Søsiden, hvor det har sin terrasseformigt anlagte Have; her findes en lille Steenpyramide, der minder om en tyrkisk Udaad: da nemlig Franskmændene efter den mislige Belejring af Saint Jean d'Acre 1799 trak sig tilbage, og forlod Syriens Kyster, maatte de efterlade en Mængde syge Soldater her i Klostret, der benyttedes som Lazareth; disse Stakler, som Tyrkerne gjorde sig en Ære af at myrde, ligge jordede her. Vi klattrede ned ad Bjergets Side, besøgte forskjellige af Eneboer-Hulerne, saae i Afstand

endnu flere; de skulle være mangehundrede i Tal, flere har Sengesteder udskaarne i Kalkklippen. Den største er dog udentvivl den der findes tæt udenfor Klostret og strengt taget er forbeholdt de muhammedanske Valfarende; den danner et Kammer af henved 20 Fods Længde, og meer end halvt saa bredt og højt.

Den øde Kystvej her fortsætter sig sydpaa lige til Jaffa, en Vej der saavel i den romerske Periode som i Korstogenes Tid havde sin Betydning fordi den førte til Cæsarea (ad mare).

Det nuværende „*Kajsariéh*", hvorhen jeg ikke kom, men hvis Minder jeg gjerne vilde fremdrage, skildres som en uhyre Grusdynge, hvor Araberne efter Behag hente Materialier til deres Huse, men fuldkommen øde og forladt. Kun af de af utallige Brescher gjennemfurede Mure, som Ludvig den Hellige under sit korte Ophold i Palæstina lod opføre med Benyttelse af antike Levninger, er Saameget tilovers, at Stadens Omkreds med Sikkerhed lader sig paavise: en gjennemhullet Ramme, hvis Billede forlængst er bleven Støv. Og det var dette Cæsarea, Herodes den Store havde udstyret med en Pragt, Josephus beundrende beskriver. Den i sig selv prægtigt byggede, med Paladser som med Kloaker udstyrede Stad lod han omgive med Mure af hvidt Marmor, og hvad der var det Vigtigste, han lod anlægge en ypperlig Havn, saa stor som Piræus, med kostbare Steen-Moler; den ene af disse bær Taarne, af hvilke det

prægtigste blev opkaldt efter Drusus. Dertil var der ved Havnen sørget saavel for Spadseregange som for Hvælvinger, i hvilke Sofolkene kunde opholde sig; Kronen paa Værket var et Tempel, Cæsar (Augustus) til Ære, der kunde sees langt ude fra Havet. Og der fattedes hverken Theater eller Amphitheater; til Hojtidelighederne ved Stadens Indvielse — ved hvilken Lejlighed han af Kejserinde Julia fik Sendinger til 500 Talenters Værdi — lod han forskrive Kunstnere, Fægtere, vilde Dyr og Væddeløbsheste, at Alt kunde være efter romersk Maal. En halvhundrede Aar senere holdtes der atter storartede Fester og Skuespil i Cæsarea, det var Titus, der holdt dem; da var der ogsaa Fægtere og vilde Dyr, men de, der maatte segne for Gladiatorens Sværd, og de, der maatte kæmpe med de vilde Dyr, det var de døende Rester af et Folk, det Folk, hvis Konge Herodes havde været; meer end 2500 af de jodiske Fanger maatte ved disse „Lege“ lade Livet — et blodigt Efterspil til Jerusalems Odelæggelse, et blodigt Forspil til den christne Kirkes forste Aarhundreder. Historieskriveren Eusebius, der har skildret os disse, var baade født her i Cæsarea og havde, som bekjendt, her sit Bispesæde. Men i denne Stad er den christne Kirkes Historie meer end skrevet, den er blevet; ja paa dens evige Grundsteen er her lagt forste Steen til dens Hovedskib, Hedningekirken; thi det var her, Peter dobte Høvedsmanden Cornelius. Og da Paulus som en

uselig Fange lagde ud af denne Havn for at føres til Rom, og fra Søen saae op mod det straalende Tempel, der bar det „evige“ Roms og den „guddommelige“ Kejsers Billedstøtter, da lyste der udover denne Strand noget Evigt og Guddommeligt, der skulde overleve baade Cæsareas og Cæsarernes Tider.

Paulus i Cæsarea.

Cæsarea, Cæsarea,
med det stolte Navn paa Panden,
marmorblankt som ingen anden
smykket af Herodes' Haand:
du som over Havet skuer,
over Brændingerne lange,
du hvis Fyr i Natten luer, —
seer du vel den stille Fange,
som i Borgen er i Baand!

Det er Paulus, Guds Apostel.
See, han stirrer gjennem Gluggen
paa det Bølgehav, hvis Vuggen
snart skal bringe ham til Rom.
Lange Aar han maatte vente
her i Cæsareas Fængsel:
nu sig drejer Dorens Hængsel,
Vagten er der for at hente
ham endnu engang til Dom.

— Der er Fest idag paa Slottet:
Kong Agrippa er i Staden.
Folk har staaet tæt paa Gaden,
for at see den hele Pragt:
Vognens blomstersmykte Throne,
Hestens blanke Sølverklokker!
Perlen i Agrippas Krone!
Berenices Slangelokker!
og den sorte Æresvagt.

Landets Romerhøvding, Festus
vil et Bæger med dem tømme;
med det Samme skal de dømme
i en Sag, som vakte Harm.
Festus er i Hallen rede,
— Neros Træl, og sine Lysters —;
nu ad Trapperne de brede
gaar Agrippa ved sin Søsters
Dronning Berenices Arm.

I en sivgrøn Silkekjortel
skrider Titus' Elskerinde
mod sin Thronstols Marmortinde,
blændende som Fakkelskin.
Mens paa Purpur blødt de bænkes,
rasle Silken's Folder vide;
men en Raslen som en Lænkes
høres fra den anden Side,
hvor en Fange føres ind.

Hvem er det? „Hin Mand fra Tarsus",
svarer Festus let i Tonen,
mens han vugger sig paa Thronen, —
„romersk Borger, hører jeg.
Eders gode Pharisæer
paa hinanden er i Totten,
klage ham som Nazaræer, —
Talen er om Gudsbespotten:
det er ikke Ting for mig!

„Jeg forstaar mig ej paa Guder, —
de skal have skabt os Alle,
og det kunde sig dog falde,
Guderne dem skabte vi!
Nok om det, — men I er kyndig,
I er en Rabbiner næsten!
Paulus hedder han forresten,
og jeg tror ham ej saa syndig, —
Kong Agrippa, døm nu I!"

See, der staar den bundne Paulus!
Han har ingen Tjenerskare,
ingen glimrende Tiare,
ingen nubisk Æresvagt;
men hans Blik, det dybe, klare,
synes komme fra en Throne,
og det er som Engles Skare
har en Glands fra Livets Krone
om hans blege Hoved lagt.

Nu han slaar til Lyd med Haanden.
Om sin Ungdom han fortæller;
for Agrippa han sig melder
som en nidkjær, jødisk Mand.
„Jeg var selv en Pharisæer,
i min egen Retfærd lullet,
raste mod de Nazaræer,
fulgte dem til Fangehullet,
lyste dem i Lovens Band.

„Men paa Vejen til Damaskus
straaled mig et Lys imode,
mere stærkt end Sole glode,
Himlen stod paa viden Gavl!
Og en Røst imod mig talte,
altid kan den Røst jeg høre, —
det var Jesus, som mig kaldte,
da det raabte i mit Øre:
Hvi forfølger du mig Saul!

„Derfor, hvad Propheter varsled,
vidner jeg for Smaa og Store:
Han, hvem vi til Synder gjorde,
Jesus — er Guds rette Christ!
Kalken fyldtes ham til Randen,
lide skulde han og bløde,
men jeg veed, han er opstanden!
og med ham skal alle Døde
rejses op — det tror jeg vist!“

„Raser du? Du raser Paulus!“
raaber Romeren forfærdet,
„Det er Galskab, Galskab er det,
al din Lærdom gjør dig gal!“
Men Agrippas Pande glattes;
halvvejs med en Lærlings Mine
hvisker han: kun lidt mig fattes,
i at blive en af Dine, —
vil du mere, Paulus, — tal!“

„Hvad saa fattes, Kong Agrippa,
— lad mig dette Ene sige, —
Gid i Alt du var min Lige,
kun paa disse Lænker nær!
Gid det Verdenshav, du foer paa,
maatte miste Trylleglandsen,
gid du troede Ham, jeg tror paa, —
o da greb du efter Krandsen,
der er Skam og Lænker værd!“

— Bort af Vagten føres Paulus;
fjernt endnu hans Lænke klirrer.
Efter ham Agrippa stirrer;
der blev tomt i Festus' Hal.
Berenice synes tøve
midt i Alvorstankers Flokke, —
kunde dog ha'e Lyst at prøve,
om det var saa svært at lokke
denne Helgensjæl til Fald.

Endelig ta'r Festus Ordet:
Var han ikke romersk Borger,
var jeg fri for disse Sorger, —
nu maa han for Cæsars Dom!
Naa, men — rask sig Værten rejser —
nu ilav med Bacchus' Fylde,
høje Gjæster! lad os hylde
vor guddommelige Kejser, —
min Falerner er fra Rom!"

Cæsarea, Cæsarea!
med det stolte Navn paa Panden,
marmorblank som ingen anden
Romerstad paa hellig Jord,
seer du Skuden hist i Havnen,
som just nu har hisset Sejlet?
see, nu har den Fyret pejlet,
nu har Stormen den i Favnen!
Der er Paulus med ombord!

Snart han skal for Neros Rasen
mod en aaben Himmel smile;
han, som aldrig gav sig Hvile,
hvile i sit Martyrblod.
Men hans Ord skal evigt mindes,
til Guds Rige bygge Broen;
og hans Rasen, — den skal findes
overalt, hvor Christus-Troen
i et Hjerte fæster Rod.

Ovenpaa Gaarsdagens Anstrengelser havde vi givet os god Ro og Mag ved vort Besøg paa Karmel; ud paa Eftermiddagen vendte vi tilbage til Khajfa, hvor imidlertid Mustapha og Nikolaus rigtigt vare ankomne med Bagagen; de blev nu sendte iforvejen til Saint Jean d'Acre, hvor vi agtede at overnatte. Noget senere fulgte vi selv efter; den hele Vej er kun et Par Timers Ridt langs Bugten. Vi passerede da atter Vadestedet ved Kisons Munding, det der i Mørket havde været os saa gaadefuldt, lod Dyrene vade gjennem det klare, grønlige Vand og fortsatte i det dybe Sand. Vi saae nu, at den Række Sandhøje eller Dyner, vi iaftes havde gjort Bekjendtskab med, ligge et godt Stykke længere inde fra Stranden end f. Ex. de jydske Klitter; at en Beduinlejr med grønne Græsgange gjemte sig bag dem, skulde man ligesaalidt ane, som man hjemme bag de døde, stride Marehalms-Høje aner enten Klitrosens rørende Ynde eller de dyrkede Smaapletter. Men Bugten her, med den svulmende Palme-Oase og med Byer baade i Nord og Syd, er rigtignok den fuldeste Venlighed mod Vester-Thy's vragbesaaede Kyster. Det er ogsaa kun paa en forholdsviis kort Strækning, at der overhovedet findes Klitter her; længere frem træde de tilbage for den frugtbare, smilende Slette, der sædvanlig kaldes Ptolemais- eller Akka-Sletten efter Fæstningens tidligere Benævnelser; smukke, bløde Bjerglinier omgive den i Nord og Øst; smukke, ridderlige, men ogsaa haarde, blodige Kampe har den

været Skuepladsen for, først og fleest i Korstogenes Tid, sidst da Napoleon belejrede Saint Jean d'Acre. Fæstningen selv havde vi alt fra Khajfa havt for Øje, men jo nærmere vi kom den, desmeer imponerende rejste sig dens fremspringende Murværk, med Palmer og rigelig Grønt over Tinderne. Endnu et lille Vandløb havde vi at passere, saagodtsom udtørret; det var den antike Belus, ved hvis sandede Munding i gamle Dage phoniciske Søfolk lagde Salpeter under Kjedlen, og uden at vide deraf, kom til at frembringe det første Glas. De phoniciske Minder begynde at dukke frem, de bibelske at træde tilbage; Akka selv var en gammel-phonicisk Stad (Accho), og kom aldrig i Jødernes Hænder, hvorvel den ved Landuddelingen var tildeelt Asser Stamme.

Da Fæstningens Porte lukkes ved Solnedgang, og Solen alt gaar sin Vej Klokken syv, havde vi redet skrapt til, af Frygt for at blive lukket ude, saa skrapt, saa mit Muldyr, der ved hvert tredie Skridt slog bagop, uden at jeg havde mærket det, havde skilt mig af med en let lille Overfrakke, jeg havde rullet sammen og bundet over dets Kryds, — at jeg med det Samme mistede de mange kjønne Smaasager, jeg havde kjøbt ind i Jerusalem, skal være vedkommende Langøre tilgivet, da den virkelig havde nogen Grund til at hævne sig over Gaarsdagens Overanstrengelser. Udenfor Stadens Port havde som vanligt adskillige Rejsende opslaaet deres Telte mellem Palmerne, hvide og grønne; vi selv

skulde derimod overnatte hos en velhavende arabisk Kjøbmand, med hvem min Rejsefælle stod i Forbindelse. Da vi var vel indenfor Fæstningsporten, kunde vi i Ro og Mag iagttage det brogede Byliv, som Havets og Libanons Nærhed altid gav sin Afskygning: her den engelske Matros i sin røde uldne Skjorte og med den begede Hat, hist Druseren med den kæmpemæssige hvide Turban og Krumsablen ved Siden; Kjøbmænd ifærd med at lukke deres Bod, for nu at vandre hjem, Franciskanere i Kutten af det samme uforanderlige Snit, nu som da Marsk Stig og hans Mænd „lode sig Klæder i Ribe skjære"; Fodgængernes smaa culørte Papirslygter begynde alt som Ildfluer at svirre gjennem Gyderne, Muazzinens eensomme Raab fra den ene Minaret faar Svar fra den næste; et dundrende Kanonskud fortæller os, at vi er i en Fæstning. Vi standse ved et anseeligt Hus; gjennem Stalden — altid den korrekte Vej i en arabisk Bolig — føres vi op paa Steenterrassen; herfra er tilhøjre Døren til Kvindernes Værelse, — det opdages ved at see adskillige nysgjerrige Øjne titte ud derfra; ligefor er et smukt buet Rum, der tjener til Spisesal og staar i Forbindelse med flere rigt og fuldkomment europæisk udstyrede Værelser. Vor Vært var nok ellers mindre fornøjet med vort Besøg; han var Græker, ɔ: græsk Katholik og gik bestandig med en Rosenkrands, hvis Smaakugler han urolig trillede mellem Fingrene, Biskoppen var kommen til Staden samme Eftermiddag,

og med ham skulde han tilbringe Aftenen. Han maatte da med en Ordstrøm af Undskyldninger overlade os til en god Ven af Huset; Damerne viste sig ikke, uden med Døren paaklem som sagt. Den gode Ven var Hofligheden selv og baade før og efter Maaltidet meget talende — desværre paa Arabisk; jeg holdt mig da til Retterne, der talte for sig selv, fik af og til en interessant Bemærkning oversat, men overlod mig ellers til mine egne Betragtninger, og søgte at opfriske Et og Andet af Saint Jean d'Acres Historie.

Staden har adskillige Gange skiftet Navn; i det nuværende arabiske „*Akka*“ har den gjenfundet sit oprindelige gammel-phøniciske Navn Accho; i Romertiden hed den Ptolemais, — paa sin sidste Rejse til Jerusalem besøgte Paulus den lille herværende Menighed. Men — som ogsaa af Andre bemærket — selv med Erindringen om Paulus vil Ptolemais-Navnet overdøves af „Saint-Jean-d'Acres“ krigerske Klang; det klinger som Hugg af Sværd og det er derom Minderne dreje sig. Slag og Belejring, Erobring og Tilbage-Erobring, knyttet til Navne som Saladins, Richard Løvehjertes, Napoleons — det er Stadens Historie! St. Jean d'Acre er en af de faa Fæstninger, Bonaparte har maattet lade ligge; men Korstogenes Tid er dog den rette Baggrund for dens Berømmelse, — hvem erindrer ikke Scenen, da Richard Løvehjerte i sit Overmod river Hertug Leopolds Banner ned af Volden, den for ham selv saa skjæbne-

svangre Daad! I de Tider laa her Flaade ved Flaade, Genuas, Pisas, Venezias; ogsaa Sigurd Jorsalafarers Drage med Silkesejlene lagde ind her i „Akersborg“. Og som det i Reglen var den forste Stad paa det hellige Lands Grund, som Korsridderne fik for Øje, saaledes var det den, de holdt længst; med Saint Jean d'Acre's Fald 1291 ere Korstogene tilende [1]).

Om Morgenen den 21de gik vi et lille Løb ud i Staden. Havnen, der med Rheden i sin Tid har rummet hele Flaader, er saa tilsandet, at den kun kan benyttes af Smaafartøjer; Moloen, den sidste af flere, ligger i Ruiner, ligesaavel som en stor Deel af de ældre Fæstningsværker mod Søsiden, — Frugten af Englændernes Bombardement i 1840. Mod Landsiden gjøre de i nyere Tid opførte Værker Indtryk af at kunne yde betydelig Modstand. Stadens Handelsomsætning angiver min Rejsebog til „nogle Baller Bomuld og nogle Sække Korn“, hvortil jeg paa egen Haand vover at føje nogle Pund Tobak.

Saa stor en Rolle Staden spillede i Middelalderen, saa lidet er der egentlig tilbage; Kirkerne, hvoriblandt den St. Johannes-Kirke, der har givet Fæstningen Navn, ligge enten i Ruiner eller ere blevne omdannede til andet Brug: Johanniternes Pa-

---

[1]) Om Stadens Fald trods Johanniternes høje Heltemod, see Michaud: Hist. des croisades, VIII., i hvis Text og Tillæg et Øjenvidnes Beretning findes meddeelt.

lads til Garnisons-Hospital. Det smukkeste vi saae, var den muhammedanske Begravelsesplads, hvis Cypresser og Marmorminder, — sædvanlig stillede paa Kant i Jorden, og med Indskrifter i Blaat og Guld — gjorde et hyggeligere Indtryk end nogen anden saadan jeg har seet, ikke storartet som Cypres-Skoven ved Skutari, men fredeligere og mere samlet. Efter nogle Smaaindkjøb, bl. A. af Byens berømte „fede Brød“, brød vi op nordpaa.

Phønicien.

I.

Over Ras el Abiad til Sûr.

En Times Vej udenfor Fæstningen fængsles Øjet af de vidtstrakte, skyggefulde Haver, af Figen, Mandel, Granat m. m., der skyldes en af de tidligere Paschaer; et Par sorte Cheruber holdt Vagt ved Indgangen. Fra Haverne her burde vi fulgt Vejen, der krummer sig op mod den Bjerglinie, der ender i Forbjerget *Ras en Nakurah*. Uden at betænke, at Gjenvej som oftest er Glipvej, bestemte vi os til at styre lige løs paa Næsset, og kom saaledes ud til Stranden; det eneste Menneske, vi i lang Tid stødte paa, var en Araber, der mellem de løsrevne, rødlige Klippestykker var ifærd med at tætte sin Baad. Efter nogen Flakken om, maatte vi igjen indefter Land for at finde et Sted, hvor Bjergskraaningen var tilgængelig. Forbjerget Ras en Nakurah[1]), som vi igaar havde seet fra Karmelklostrets Terrasser, lukker i Nord for

[1]) Ras = Forbjerg, Cap.

Akkasletten og dermed for det egentlige Palæstina; kommer man hinsides, befinder man sig i det gamle Phønicien; derfor førte ogsaa i Oldtiden den besværlige Ridesti over Forbjerget, efter Tyrus Navnet Tyriernes Stige (scala Tyriorum). De raat tilhugne Trin hjælpe Dyrene til Fodfæste under Op- og Nedstigningen, daarligt nok forresten; mit stakkels Muldyr, der aabenbart var bleven forurettet ved Foder-Uddelingen i Saint Jean d'Acre, havde Møje med at holde sig paa Benene. Med Veemod saae jeg her fra Højden tilbage over den i Frastand marmorblanke Fæstning, og over den straalende blaa Bugt til Karmel og dets Kloster: thi hvorvel jeg havde „Tyrus' og Sidons Egne“ tilbage, er det dog disse Klipper, der danne det hellige Lands Bom og rette Landemærke. Den gamle og den nye Pagts Bog have hver især sit Mindeblad ogsaa om disse nordlige Egne: Elias' Ophold hos Enken i Zarepta, og Jesu Møde med den kananæiske Kvinde, dog er det som om de bibelske Minder meer og meer vige tilbage; allerede ved Forbjergets Fod dukker Alexander den Stores Navn op, knyttet til nogle Kastelsruiner af usikker Oprindelse.

Efter det anstrengende Klavreridt i Middagsheden var det en Vederkvægelse at hvile i Skygge ved Landsbyen *Nakurah* og høre en Kilde risle; Udsigten fra vort skyggefulde Stade var simpelthen en Stald, der var bygget ovenover den steensatte Kilde; men ovenpaa det stadige Syn af solbrændende Klipper og solblinkende Bølger, var det en Lise for Øjnene

gjennem den aabne Portbue at kunne see ind i det dunkle, hvælvede Staldrums Halvmørke, hvor kun et Æselshoved tegnede sig i ubestemte Omrids som paa et hollandsk Maleri. En af Stedets Indfødte gjorde sig en Fornøjelse af at slaa sig ned hos os; da jeg viste ham den Artighed at byde ham af min Tobak, gjorde han Gjengjæld ved i et Slags levantinsk Kaudervelsk, der ialtfald vidnede om Bekjendtskab med de syriske Kyststæder, at udtale sin Anerkjendelse af „les Inglesi“ — de er „bons“! hvortil han, ligesom i Tvivl, om han havde truffet den rette Nationalitet, skyndte sig at føje et: Ah, les Francesi — ogsaa bons! Vi benyttede Lejligheden til at indlede Underhandlinger om Leje af en Hest istedenfor det sørgeligt medtagne Muldyr, og det lykkedes; Hestens Ejer skulde da iaften støde til os ved Sûr.

Forfriskede satte vi os i Bevægelse igjen; vi havde endnu et Forbjerg at stige over, denne Gang *Ras el Abiad* (det hvide), af Søfolk sædvanlig kaldet Cap Blanco. Sit Navn bærer det med Rette, thi den hvide Kalksteen skinner i Solen saa blændende hvidt som Sommerspiret paa en Julidag. Og jeg kom virkelig til at tænke paa Møens Klint; vel er Bjerget her næppe halvt saa højt over Søen som Dronningestolen, og vel har det ingen Klinteskov at være stolt af; men Hvidt er her, Grønt er her ogsaa i Skikkelse af endeel Myrthekrat, og under Ens Fødder dybt dernede blaaner det uendelige Hav med enkelte Sejlere i Fjernet. Og Buskene helde sig ud i den frie Luft, saa man faar Lyst til at vide, hvad der

er at see; men man skal ikke gjøre det: Stien er iforvejen halsbrækkende nok, og det er raadeligere at gaa end at ride.

Ret ud for os havde vi den tyriske Slette, fra Ras el Abiad til hinsides Sidon en halv Snes Mile i Længden, men næppe nogetsteds over en halv Mil bred. I Førstningen kun den sandede Kyst, de mod Kysten lave Bjerge lade mellem sig og Havet; dog træde de hist og her langt nok tilbage, til at give Plads for gode Græsgange; en Drift ypperligt, glindsende Kvæg — i Palæstina et temmelig sjeldent Syn — vidnede om, at Mythen om Europas Bortførelse paa den hvide Tyrs Ryg ikke for Intet er lagt til disse Egne[1]). Indtil *Ras el Ain* fulgte vi ganske bogstavelig Havbredden, hvis idelig af Bølgeslaget vædede Sandbund gav Dyrene et baade lettere og fastere Fæste end de af Solen gjennemglødede tunge Sandmasser længere oppe; nu i den svalere Eftermiddag var det en reen Fornøjelse at flyve langs den friske Strand, med Maalet bestandig nærmere i Sigte; thi den lille gulige Højde forude, der seer ud som en Sandbanke der skyder sig ud i Havet, er den Landtange der bærer Sûr, det gamle berømmelige Tyrus paa Øen. Ved Ras el Ain (Kildebjerg) havde vi endnu Stunder til at gjøre et lille Besøg ved de mærkelige Damme, der ganske uden Hjemmel føre Navn efter Salomo, men utvivlsomt ere af høj Ælde;

---

[1]) Strengt taget noget nordligere, midtvejs mellem Tyrus og Sidon.

muligviis har det ældste gammel-phoniciske Tyrus (Palaityros) ligget i denne venlige Bredning, hvor der er saa rigeligt med Vand. At der ikke længer findes Spor af nogen Stad, kan ikke undre, da dens Ruiner i Oldtid og Middelalder have maattet gjøre Gavn baade tilhojre og venstre, først og fremmest til at grundlægge „Tyrus paa Øen“.

Vandbeholderne, fire i Tallet, men af ulige Form og Størrelse, hæve sig i en ikke ringe Højde over Jordfladen; den største, som er ottekantet, har et Gjennemsnit af henved 35 Alen, en Dybde af henved femten, og er omgiven af en meget tyk Mur, noget bredere end Omgangen om vore kjøbenhavnske Vandbeholdere. Murværket er en Art Beton, med Flint og Cement til Hovedbestanddele; fra Murens Overflade fører en jævn Skraaning nedefter, saa jævn, saa den tillader at ride derop. Kilderne, der sprudle i Bunden og frembringe en boblende Bevægelse i Vandets Overflade, yde baade for godt og for rigeligt Vand, til at det ikke burde være nyttet i stor Udstrækning. Engang har det forsynet en Stad, hvad en malerisk Række Vandledningsbuer af romersk Oprindelse bringer i Erindring; nu driver det et Møllehjul, Resten lober i Stranden. Men lade Menneskene haant om disse herlige Væld, saa suger Jordbunden her med Begjærlighed hvad der kan falde af; Græssets ualmindelige Friskhed og en myldrende Vrimmel af kraftige blaa Iris forhøjede det i Østen altid fornøjelige Syn af klart og rigeligt Vand.

I den heldende Aften styrede vi videre nordpaa; jo nærmere man kommer Sûr, desmere øde bliver Kysten: Sand med en Tilsætning af Tidsler og Steen. Den lille By saae ud som en Sanddynge, Alt var tyst som i en Grav, og stort meer end et Gravminde over Fortids Storhed er den heller ikke. Vort Telt var allerede rejst paa Strandbredden, og vi tøvede ikke længe med at tage det i Besiddelse.

Tyrus — hvis nuværende arabiske Navn Sûr er det rette gammel-phøniciske, ligesom det er det, der har givet hele Syrien Navn —, er en af disse mærkelige Byer, der har gjenfødt og fornyet sig flere Gange i Tidernes Løb, ja som den Fugl Phønix, der vel og skulde have sin Hjemstavn her i Landet. Det ældste Tyrus, det paa Landjorden, men med Havet til Gjenbo og Elskerinde, gaar tilbage til Mose Dage kan man vel sige, — efter Herodot endnu længere; Josva nævner „den faste Stad Tsor“ som Grændsen for Asers Stammes Landemærke. Det er dette Tyrus, som med Havet avlede hint stolte Karthago, der engang skulde blive ligesaa øde som det selv. Men allerede fra Davids og Salomos Dage er Øen, der laa saa tæt udenfor dets Kyster, bleven bebygget; den samme Kong Hiram, der hjalp disse Israels Konger med Cedre, Fyrr, og Bygmestre, han der sluttede Venskab og Forbund med Salomo, ja endog overlod ham Skibsmandskab til Sejlads paa det guldrige Ophir — om denne Hiram fortælles der, at han udvidede og forskjønnede Staden paa Øen, der efterhaanden tog Kraften fra den

egentlige Moderstad. Østadens Skibe foer som Carthagos paa Tharsis (Spanien) og videre, den samlede uhyre Rigdomme og blev en Rede for alskens Overdaadighed. Al den Herlighed, som Propheten Ezechiel i sin Propheti's 27de Capitel skildrer i saa levende Træk: Disse Skibe, med Master af Libanons Cedre, Tofter af Elfenbeen, Sejl af ægyptisk Linned, hvis Last hjemmefra var Purpur og kostelige Tøjer, men som fra alle Verdenshjørner hentede Kostbarheder hjem: Guld og Ædelstene, Sølv, Jern og Tin, Ibentræ og Elfenbeen, Kobberkar og Slaver, Krystal og Koraller, foruden alskens udsøgte Fødevarer, og hvortil Juda og Israels Lande for deres Deel bidrog med Hvede, Honning, Olie og Balsam —; disse skjoldbehængte Mure, disse rigt rustede Krigsfolk, disse Fyrster af Kjøbmand (Jes. 23) — al denne Herlighed skulde, saaledes som meer end een af Israels Seere havde varslet, have en Ende. Just de samme tvende Konger, som havde været en Svøbe for Israels og Judæ Riger, træde ogsaa op som Tyrus' Fjender; Gammel-Tyrus var allerede tidligere bleven ødelagt af Salmanasser, og baade af ham og af Nebukadnezar havde Østaden maattet udholde langvarige, ødelæggende Belejringer; den blomstrede atter op og var endnu længe den af Ezechiel skildrede Havenes Dronning; men for Alexander maatte den falde: dens egen Moderstad blev dens Fordærv; thi af det forladte Gammel-Tyrus' Stene byggede Alexander sig Vej ud til Øen, og dermed til Sejer. Og havde Tyrierne i deres Velmagts Dage ikke betænkt sig

paa, naar Lejligheden var, at sælge unge Drenge og Piger af Israels Folk som Slaver (Joel 3, 11-13), saa kom nu Gjengjældelsen: det rige Handelsfolk blev selv en Handelsvare. Men en tre, fire hundrede Aar senere, fra Constantins-Tiden, rejser sig igjen et heelt andet Tyrus, der vel ikke i Pragt og Herlighed kunde maale sig med sin Forgængerske, men dog, som den hellige Hieronymus vidner fra sin Celle i Bethlehem, med udstrakte Handelsforbindelser og den smukkeste Stad i Phønicien. Endnu under Saracenernes Herredømme har den tredobbelte Mure og en stærkt befæstet Havn; efter et halvt Aars Belejring falder den 1124 i Korsfarernes Hænder, men bliver ved at være i Ære og Værdighed: den faar en smuk Kathedralkirke [1]), i hvilken bl. Andre Frederik Barbarossas Been stededes til Hvile, og den faar i Vilhelm af Tyrus en Erkebisp, den har Ære af, thi ham skylde vi det Meste vi veed om Korstogene. Men med Korstogene synes ogsaa den gamle Stads Foryngelsesevne forbi; det tyrkiske Herredømme gjorde ogsaa her sin sløvende Magt gjældende, dens Havn mod Nord, den der endnu i Middelalderen var omgiven af en stærk Mur, og hvis Indløb forsvaredes af dobbelte Taarne, sandede til, og uden Havn er det stakkels Tyrus som en Fisk uden Gjæller.

Den 22de i den tidlige Morgen saae vi egentlig Situationen for første Gang: den langstrakte

---

[1]) Af denne er endnu Levninger tilbage, deriblandt en vældig Dobbeltsøjle, man forgjæves har søgt at rokke af sit Leje.

sandede Tange, som, inden den ender i Havet, skyder et Par Smaaarme ud til Siderne, der give den Lighed med en Hammer eller et Kors. Den nuværende By er en lille Flekke, endnu græsk Bispesæde, men uden Betydning; Søfarten repræsenteredes af en lille tomastet Skude, der laa paa Nordsiden af Øen; tidligere var der rummelige Havne baade i Nord og Syd. Vi laante en Jolle, forfriskede os ved et Bad i det salte Vand, og roede saa rundt om Øen, hvad der lønner sig. Byen med sine hvidlige tagløse Huse, sin Minaret og sine temmelig rigelige Palmer har det samme meer eller mindre maleriske Udseende, som de fleste orientalske Smaastæder paa Frastand, inden man gjør nærmere Bekjendtskab med de skidne, krumme og vinde Gyder og Stræder; men her kommer den ejendommelige Beliggenhed til: dens Fremspring ud i det mørkblaa Hav, af hvilket Rester af fordums Diger skyde op som Hvalfiskerygge. Mod Syd og Øst løber endnu endeel af de tidligere Mure omkring Staden, mod Landsiden ere Brescher fra gammel Krigstid dens Porte. Midt i Vandet hæver sig en colossal Murmasse som et uformeligt Monument. Og lader man Baaden dreje udenom den yderste Klippe-Pynt, række henved et halvhundrede tangklædte Søjler Hovedet eller rettere Halsen op af Bølgerne, i uordentlig Sammenblanding, kastede over hinanden som fældede Træer i Skoven, idelig overskyllede af Bølgeslaget, men som Søjlerne i Pozzuolis Thermer indsprængte med de samme Muslingskaller, af hvilke de omgivende Klippeskjær ere tæt begroede.

Disse Colonner har man ladet ligge; Resten af de udentvivl betydelige Masser af Granitblokke, Søjlebaser o. A., der har ligget begravet i Sandet, har maattet gjøre Gavn til Grundlag og Udbedring af Saint Jean d'Acres Mure, i nyere Tid ogsaa til Bejrûts Caserner.

II.

Over Sajda til Bejrût. Slutning.

Inden vi sad op, for at tiltræde vor Dagsrejse til *Sajda* (Sidon), havde jeg den Glæde at fornye en Yndlingsbeskjæftigelse fra min grønne Ungdom, den at rode i Strandsandet og mellem Stenene i Havstokken; det har for mig og jeg tror for Mange altid havt noget uimodstaaeligt Tiltrækkende, maaskee fordi Havstokken har Lidt af en Aladdinshule ved sig. Fangsten derhjemme, være sig ved Møen eller ved Vesterhavet, gaar vel til Syvende og Sidst næppe videre end til Søstjerner, Muslingskaller, forstenede Søpindsvin, en smukt rudret Rullesteen, o. l., højt til et Stykke Rav; men det, der i høj Grad egner sig til at sætte Phantasien i Bevægelse, det er alle de mange fugtigblanke Smaasteen, der i Sollysets Spil antage utallige Farvespil, som gjør dem til de meest glimrende Ædelstene af Verden. Vel gaar det med disse Skatte som med Troldenes Guld, der ved nærmere Beskuelse bliver til vissent

Løv; de fleste af de indsamlede Skatte blive hjemme i Skuffen, om ikke allerede paa Vejen hjem, fra Ædelsteen til ganske ordinære Smaasteen, men næste Gang Du seer deres Jævnlige glimte og blinke i det spillende Sollys, vil Fortryllelsen være der igjen. Rav ventede jeg just ikke at finde paa den phøniciske Kyst, eftersom allerede Kofod i længst forsvundne Dage havde belært mig om, at Phønicierne drev det saa vidt, at de hentede Rav langvejs fra de nordlige Have; men Muslingskaller da — maaskee en lille uskyldig Purpurmusling, der endnu ikke var bleven offret hverken Kongernes eller Lakajernes Garderobe! Mit Musling-Fund ved Stranden indskrænkede sig imidlertid til enkelte ikke synderlig store, men af smuk Form, af dem Pilgrimmene plejede at fæste paa deres Hat eller Hætteslag; hvad jeg derimod ikke havde ventet at finde her, voxende i Sandet, var en Deel Vadskesvampe, hvoraf jeg stak nogle til mig; de pleje ellers med Fare og Besvær at hentes fra Havets Bund.

Efter forskjellige smaa Strandrøverier af denne Art steg min Rejsefælle og jeg tilhest; Mustapha og Nikolaus, der gjorde Tjeneste som Kok, vare som sædvanligt brudte op tidligere med Telt og Bagage, Nikolaus med bankende Hjerte, thi iaften skulde han gjensee sin kjære Fødeby Sajda og sin Fader og sine Sødskende. Altsaa frem igjen, forbi Vandlednings - Ruinerne Nord for Sûr, frem over den smukke Brobue over Leontesfloden til den indbydende Khan ved Flodens Udløb, her hvor

Syrener og Sykomorer kappes om at indbyde Rytterne i deres duftende Skygge, og hvor den ellers noget drabelige Sammensætning af Morbær og Tykmælk bragte Nydelsen til et ukjendt Højdepunkt: Tykmælk! Man har protesteret mod Sætningen „Jeg føler mig saa dansk i Sind — i Maaneskin“; men „dansk i Sind ved Tykmælk“, dansk i Sind, naar man „partant pour la Syrie“, opfødt med Caffe og atter Caffe, eller naar det gaar højt med Sorbet og Cypervin, pludselig finder en Skaal Tykmælk for sig, det føler man sig virkelig. Thi det gjenkalder uimodstaaelig i Erindringen ikke klot de velbekjendte sommerlige Tallerken-Stabler i Kjælderne, hvis Trækors omhyggelig holde den ene Tallerken fra den anden, om ikke altid Fluerne hverken fra den ene eller anden, — og dermed Kjøbenhavn! det gjenkalder disse velsignede, rummelige, landlige Leerfade, helst med en Træskee i, hvor man uden at mundhugges mødes i Midten, stolt af som Thor i Jothunhejm at have tømt lidt af et Verdenshav, — og med Tykmælksfadet Danmark! Det var godt jeg ikke fik den Tykmælk før, det havde givet Hjemvee; nu gav det Længsel efter Bejrût, thi der maa være Breve hjemmefra, og der er En jeg kan tale Dansk med, og der maa vi være imorgen Aften!

Men tilbage til Syrien og Leontesfloden! Det er en af Kystlandets større Floder, men ligesaa mildt og stilfærdigt den her kaster sig i Armene paa det moderlige Hav, ligesaa vild og ustyrlig er den, hvor den med Ungdomsmod og Ungdomsstyrke bryder sig

Vej histoppe gjennem Libanons vildeste Klofter; den har seet Ba'lbeks sammenstyrtede Søjlemasser, og nu vil ogsaa den være med at vælte om og rive ned: kan den ikke faae glat tilhugne Klippestykker, saa de kantede og ru', den skal nok glatte dem til selv. Et Sted er der et Svælg, over hvilket nedstyrtede Klippemasser have kastet en naturlig Bro; dybt derunder mellem det tykke Krat brøler og brummer, syder og skummer Floden i Fald paa Fald, som i Harme over at Noget i Naturen har vovet at lægge Vej, hvor den vilde herske ene; den brøler som en Løve og den gaar paa Rov som en Løve, ikke for Intet har den faaet sit Løvenavn (Leontes, — af Araberne lavet om til el-Leitâni). Men heller ikke for Intet skifter den Navn, da den træder ud paa Sletten, thi her skifter den Natur og bliver fredelig som et Lam, naar da ikke Libanons smeltede Sneemasser sætte den i Bevægelse og minde den om Livet paa Fjeldet.

En Times Ridt hinsides Leontes, ved nogle uformelige Ruiner, der gaa under Navnet *Adlûn*, fristede nogle gammelphoniciske Klippegrave, hvis Indgange gabede ud fra Klippen, mig til nærmere Undersøgelse; Löwenthal, hvem Sligt ikke interesserede, red da videre, jeg haabede om ikke lang Tid at indhente ham. Gravene laa et Stykke tilvejrs, men ikke vanskeligt at komme til; de lignede meget dem, der ved Jerusalem findes udhugne hinsides Hinnoms Dal i det saakaldte onde Raads Bjerg, men syntes mig rummeligere og bedre vedligeholdte. Skjøndt

Lignelsen ikke er smuk, saa træffer det Sandheden paa et Haar, naar jeg ligner et saadant Gravkammer ved Kahytten paa et Skib, en saadan, der er indrettet til Flere; de tvende Sider af det firkantede Rum optages hver af tvende Lejesteder, det ene ovenover det andet, og paa den fjerde Side Indgangen. De ere altsaa ikke som saamange af Katakombernes Gravsteder indrettede til at skyde Liget ind i Klippehulingen, saa der udadtil kun bliver Plads til en Plade eller Tilmuring, svarende til hvad vi vilde betegne som Kistens Fodende, men lade fri og rigelig Plads for den Døde i Linklædet, og endda et ikke saa ringe Rum i Midten. Den sikkert temmelig vidtstrakte Gravstad maa gaa langt tilbage i Tiderne, og kunde — saaledes som Robinson har gjættet — meget vel betegne Stedet for den af de gammelphoniciske Byer, der i Josvæ Bog 13, 4 kaldes „Meara, der hører de Sidonier til“. Ikke langt herfra skal findes et lille i Klippen udhugget Astarte-Tempel, men jeg turde ikke dvæle længere, klavrede ned igjen, fik min Hest løst, og satte afsted i det gule Sand, ad Sajda til.

Udfor Landsbyen *Sarfand*, der ligger paa et lavt Fremspring af Bjerget, sees paa Strandsiden en lille eensom muhammedansk Veli; her stod i Korstogenes Tid et Elias-Kapel, thi det er Zarepta's Strand, det Zarepta, hvor Propheten henlevede en rum Tid i den fattige Enkes Hus, og ved at kalde hendes Søn tilbage til Livet, kundgjorde sig som den vældige Bønnens Mand, som han var. Nu er der ikke længer i Zarepta Meel i nogen Krukke

eller Olie i noget Krus; den i hine Tider betydelige Stad, Hovedstedet for de phoniciske Glassmelterier og næst Tyrus og Sidon det rige Handelsfolks tredie Stad, er udslettet af Jordens Overflade, Sandet fyger over dens Grund. Havet slikker dens Aske.

Fra Sarfand. hvor Sajda-Bugten har sit Sydpunkt, bliver Sletten mindre eensformig; det gaar som tidligere langs Strandkanten. jævnlig over udtørrede Bække eller Smaafloder. Vej er der Intet af, og er der en Bro, saa er den istykker; men her træffes ogsaa skjønne Kilder, med herlige Plataner, ja baade Orangehaver og frodige Bomuldsmarker, og dertil saa rigelige Græsgange, saa det maa synes vel betænkt af de senere græske Digtere, naar de netop henlægge Europa-Mythen til Egnen om Zarepta. Hvor en lille Strøm løb i Havet, gjensaae jeg de skjønne Rosenlaurer, det pragtfulde, stærkt duftende Træ, der ogsaa i Grækenland saa hyppigt følger Flodbredden, højt nok til at hælde sig udover den Ridende, men som jeg i Palæstina kun havde truffet i Egnen om Gennezareth Sø. Jeg mærkede, at jeg nærmede mig det vandrige Sidon; jeg mærkede det paa de mange Vandløb, og jeg mærkede det ved at kaste Øjet udover Havet, hvor flere Sejlere styrede indefter Land; en af dem var saa nær, saa jeg kunde høre dem hale i Tridserne. Nu vider Sletten sig, fra Bjergene kommer et stateligt Tog, turbanklædte Ryttere paa sølvfryndsede Sadler og sølvgraat mankede Heste, med en broget Skare efter sig, blandt hvilke adskillige Neger-Physiognomier, sagtens en drusisk

Høvding med Følge. Og nu er her Vej igjen, hvad til Overflod en gammelromersk Milesteen fortæller, og et dejligt Panorama ligger for mig: Sajda med sit i Havet fremskudte Kastell, selv gjemt i et Hav af duftende, frugtbugnende Løvtræer; Vandene derude — før i det dybeste Blaa — nu ikke langt fra et luende Purpur, og til Baggrund Libanons fjernere mægtige Linier, medens Fjeldets nærmeste Masser runde sig ud i blodt bølgende Højder. Jeg saae mig om efter En, jeg kunde meddele min Glæde over det nu ved Solnedgang dobbelt henrivende Skue, men min Rejsefælle var det ikke lykkedes mig at naa. I god Ro og Mag styrede jeg da ind gjennem den indbydende Allee af løvfulde Tamarisker, der er Forløber for al den Rigdom af Trævæxt, der omkrandser Sajda og hvori fra denne Side af Staden Syrenen og Jasminen synes fremherskende. Jeg var næppe kommen Stadens alleryderste Huse forbi, før et Par halvvoxne Knøse i Landets Dragt meldte sig som Nikolaus' Brødre og paa det Venligste førte mig gjennem en Labyrinth af Gyder til hans Faders Hus, hvor selve Nikolaus forlængst var ankommen. Jeg havde nær ikke kjendt ham igjen, thi aldrig saasnart var han kommen hjem, før han havde skyndt sig at ombytte de uklædelige graa europæiske Klædningsstykker, han i Brødrehuset pligtskyldigst havde maattet iføre sig, med de nationale Posebuxer, den udsyede Vest, Jakken med de frit nedhængende opskaarne Ærmer og det smukke brede Skærf. Han var bleven smuk ved Forvandlingen, og straalede af

Glæde; sagtens var ogsaa nu hans Læreaar tilende og hans Udlændigheds Tid forbi. Det Første, hvorom han spurgte, som det Første hvorom jeg spurgte, var om Löwenthal; og det viste sig da til min Forundring, at jeg selv var bleven Førstemand paa Pletten. De unge Fyre maatte atter ud paa Spejderi, og en halv Timestid senere førte de ogsaa min Rejsekammerat i Triumph ind i Huset. Vor Vært, Michael Laflufe, var fra en lille maronitisk Landsby højt paa Libanon i Cederegnen, og selv Maronit, men Son og Datter havde han ladet opdrage evangelisk-luthersk, Datteren var gift med en engelsk Missionær her i Sajda. Han var utrættelig i at varte op og indrette Alt paa det Bedste, og da Löwenthal træt kastede sig paa et Hynde og Intet ønskede at nyde — hvad nær havde bragt den stakkels Mand ud af Fatning —, maatte jeg holde for og gjøre den Gjæstfrihed Fyldest, som vi forøvrigt nok vidste vilde være at vederlægge med klingende Pjastre. Efter det kun altfor rigelige Maaltid, bød han mig med de meest indtrængende Fagter den ene Tschibuk efter den anden, i sin Nøden livligt understøttet af Husets tjenende Aand, en stakkels ung Pige fra Rasheya paa Libanon, en af de Byer hvor Druser og Maroniter mødes, og 1859 Skuepladsen for de sørgelige, blodige Sammenstød, der strakte sig baade over Bjerg og Kyst. Med levende Minespil og med et smerteligt Træk om Munden fortalte hun derom, baade Fader og Sødskende vare blevne myrdede. Hvad hun for-

talte, har jeg i fri poetisk Behandling meddeelt i Digtet „Pigen fra Libanon“.

Sidon, denne Tyrus' Medbejlerske, er vel ligesaa ældgammel, om ikke ældre, end hin; den omtales alt i Genesis, som Grændsen for Kana'ans Land, men hører til de Byer, der aldrig kom i Israeliternes Hænder; Homer omtaler Sidonierne som „duelige i allehaande Ting“. I Oldtiden deler den omtrent Skjæbne med Søsterstaden, maa bøje sig under Assyriens og Persiens Magt, men undgaar en saa total Ødelæggelse som Tyrus', idet den aabner sine Porte for Alexander. Den bliver syrisk, romersk, saracensk; i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede erobres den af Balduin af Jerusalem, understøttet af Sigurd Jorsalafarer, der just paa den Tid (1111) havde fuldført sin Valfart i det hellige Land, og herfra tog Vejen til Myklegaard. En vis Gjenopblomstren bliver Staden til Deel i det 17de Aarhundrede, da Druser-Høvdingen Fakhr ed-Din, der havde sat sig i Forbindelse saavel med Medicæerne i Florents som med Frankrig, bliver Stadens Herre. Han begunstigede Frankerne, især Franskmændene, og Sajda blev for en kort Stund, hvad Beyrût er i vore Dage, Damaskus' Havn; men Frygt for den tyrkiske Flaade bragte ham til at lade en stor Deel af Havnen opfylde og saaledes til at ødelægge sit eget Værk. Fra ham skriver sig den vidtløftige franske Khân, hvis Kamre og fordums Pakrum nufortiden det franske Consulat deler med nogle Franciskanere, der her have baade Celler og Kirke, Søjlegange, Vandspring

og Haver. Oldtiden har intet Minde efterladt — jo Grave og Sarkophager, af hvilke en er bragt til Louvre; Middelalderen giver sit Bidrag i Skikkelse af et gammelt Taarn, hvis rødlige Mure gjøre godt i alt det Grønne som en stærktfarvet Sløjfe i en Krands; ogsaa Kastellet, der saa malerisk skyder sig ud i Havet, skyldes Korsfarerne. det er bygget paa en Klippeø og forbundet med Staden ved en lang Bro, hvis Buer tegne sig let og smukt fjerntfra.

Om Morgenen den 23de Maj havde Mustapha for sidste Gang travlt med at pakke vor Bagage paa Dyrene, thi idag var det Bejrût, Reisen gjaldt. Da Nikolaus med en smuk tydelig Haand havde skrevet sit Navn i min Dagbog, Faderen takket for den Ære, der var viist hans ringe Hus, Marijah fra Rasheya for sidste Gang bragt Blomster, og en gammel Bedstefa'r pludselig meldt sig, for ogsaa at faae sin Bagschisch, — da havde vi endnu af det venlige Sajda Haverne tilbage, de laa lige paa vor Vej. Man maa ikke tænke paa slige kunstmæssigt anlagte og udstyrede Haver som Villa Pallavicini's ved Genua med dens Marmortempler, Stalaktit-Grotter, Vandkunster &c.; heller ikke paa la Flora i Palermo eller nogensomhelst smukt ordnet botanisk Have, hvor der selvfølgelig findes en større Arternes Mangfoldighed; men der er ved disse Sajdas Haver, der for en stor Deel dyrkes for Frugternes Skyld, en saa malerisk Uorden i Mangfoldigheden, en saa frisk Rigdom af Grønt fra det lyseste Lyse til den dunkleste Skumring, en saa bugnende Frugtfylde, at næppe

nogen Kunsthave skulde have det i sin Magt at virke saa overvældende, som det flygtige Skue, medens vi lod vore Dyr gaa i Skridtgang, for saa længe som muligt at nyde godt af al denne svale, duftende Kjølighed. Man kommer til at tænke paa Eden, eller fristes ialtfald til at bilde sig ind, at disse Haver have „gjort sig selv“, som det hedder i Folkevisen, saa umiddelbart er Indtrykket af, at Sol og Kildevand her paa egen Haand have frembragt noget Rigt og Skjønt, uden at Menneskehaanden har havt Andet at bestille end at plukke Frugterne. Jeg tror just ikke, det er Haverne, de nappes om i „Thronfølgen i Sidon“, men det burde være det. Af Palmer og Cypresser er her ikke mange, det er ogsaa Træer, der gjøre nok saa megen Virkning enkeltviis som i Masse; desflere blomstrende Granatæbletræer foruden Æbler og Pærer af vore almindelige Sorter, Aprikostræer bugnende af moden Frugt, Oranger, Limoner o. a.; lysgrønne Sykomorer med deels hvide, deels blaasorte Bær; Figen med de mørke, blanke Blade, hvis Aarenet tegner sig saa smukt, naar Sollyset gjør dem gjennemsigtige; rodkvistede, fintløvede Tamarisker i Krands af storblomstrende Convolvel; det kraftige, vidtskyggende Johannesbrødtræ, Bananer med deres krøllede, gyngende, skovldannede Blade! Vinslynger fra Træ til Træ! og saa mod Udkanterne, ud mod de gule Hvede- og Majsmarker, hvide Roser i Favn af høje, fjerbuskede Rør, eller violetblomstrede Brombær — Rislen af Vand overalt, Svalhed, Fuglesang. Det

er saadanne Haver, der omgive Damaskus, dem, der bragte Propheten til at udbryde: Er der da ogsaa et Paradis paa Jorden! jeg søger det himmelske, — hvorefter han, som det hedder, lod Staden ligge, hvor den laa, og drog bort. Bag Haverne ligger en Højde, hvorfra man udover al denne Rigdom af Løv og Frugter har en henrivende Udsigt over Sajda og Havet; her gjorde vi et lille Holdt og modstod ikke Fristelsen til ved samme Lejlighed for nogle faa Pjastre at faa vore Lommer fyldte med Aprikoser, — der forøvrigt under Ridtet snart antog en foruroligende Lighed med det her i Landet saa yndede Syltetøj, der fører Navn af Mischmisch.

Den lille Flod („Bostrenus"), der nu som i gamle Dage tilfører Sajdas Haver al den Herlighed af Vand, danner saa at sige Nord-Grændsen for den phøniciske Slette: snart træde Klipperne ud til Havet i Forbjerg paa Forbjerg, og vi føres vexelviis frem paa en sandet, eensformig Kyststrækning eller over stenede Stier med Levninger af gammelromersk Vej. Men er Vejen ikke bedre, end hvad vi hidtil have lært at kjende, saa begynde Khanerne at blive baade hyppigere, bedre istand, og bedre besøgte; de er i Regelen mere beregnede paa Dyr end paa Mennesker, men have nu jævnlig en hvælvet Buegang udenfor Staldrummet, hvor den Rejsende paa en Sivmaatte kan nyde sin tykke Kaffe og som i Byerne vælge mellem den ordinære Pibe og Nargileh'en, Vand-Piben, hvortil hører en egen Art Tobak eller Ikke-Tobak. En Khan i Palæstina er næsten altid øde,

forfalden, mennesketom; her paa Kysten derimod findes sædvanlig ved Siden en Hytte eller to, hvis Beboere ere rede til at fungere som Kaffekogere og yde den Tjeneste, der staar i deres Magt; omkring Khanen, der gjerne er lagt ved en af de mange Smaastrømme, Libanon sender til Havet, er saagodtsom altid meer eller mindre maleriske Grupper lejrede: Æseldrivere, Ryttere fra Bjergene, glimrende af Sølv og Vaaben, Hyrder fra de nærliggende Græsgange, maronitiske Kvinder og Børn.

Kysten her midtvejs mellem Sajda og Bejrût var i Oldtiden Midtpunktet for Purpurfiskeriet; Purpurstaden, det gamle Porphyrion, hvor Farveriet fornemmelig dreves, laa her i Nærheden, Søjlelevninger fortælle om en antik Stad. Uden at standse ved den herværende Khan, der fører Navn efter Jonas, fortsatte vi vort Ridt langs Klippernes Fod, til vi naaede den ved Mundingen brede Strøm *Nahr ed Damûr*, Grækernes Tamyras; Broen var som sædvanligt ikke til at passere, og der var intet Andet at gjøre end at lade Hestene vade gjennem det temmelig dybe Vand. Skjøndt Folkene i Rørhytterne paa den anden Side Floden gjerne ere rede til at føre Hestene ved Tømmen og anvise Retningen, er Vandstanden dog ikke sjelden saa høj, saa man smukt maa blive hvor man er; Flaade eller Færge er der ikke Tale om; ved en saadan Flodovergang, der endnu aarlig kræver sine Offre, var det, Barbarossa tilsatte Livet. Det er ellers et venligt Sted; høje,

buskede Rør vexle med skjønne Laurbærroser langs Bredden, prægtigt Kvæg græsser paa Engene.

Men vi maa videre. Et Dalstrøg ind mellem Bjergene lade et Par Landsbyer komme tilsyne; højt tilvejrs ligger *Deir el-Kamar* (Maaneklostret), Drusernes egentlige Hovedstad; man skulde ikke tro, at der i slig en Ørnerede kunde have reist sig saa feeagtigt et Palads, som det Lamartine beskriver som Druserhøvdingen, Emiren Beschirs Residents.

Ved næste Khan (*el-Khalda*) gjøre vi vort sidste Holdt paa Rejsen; man har her det forunderlige Syn af ikke faa mægtige Marmorsarkophager, staaende under aaben Himmel paa fri Mark, en her, en hist. Der er ingen Frygt for, at Nogen skulde løbe af med dem; en Enkelt skal med stor Besvær være ført til Paris. De flere jeg saae, var uden Laag, og andet end simple ornamentale Prydelser fik jeg ikke Øje paa; men Besøget var yderst flygtigt.

Endnu et Par Timers Ridt og vi naae den betydelige Pinie-Plantning, der mod Syd omgiver Beyrût. Ad den brede, rødlige Sandvej, der fører gjennem Plantagen, satte vi afsted i strakt Løb, længselsfulde efter at see vor Rejses Maal; min ene skrøbelige Stigbøjle maatte blive paa Pladsen, men nu havde den gjort sin Nytte, — der laa Staden for os! Med et vist Velbehag over lykkelig fuldbragt Ridt, stilede vi gjennem de halveuropæiske Gader til Hôtel de Bellevue, i hvis rummelige Gaard vi gjensaae Mustapha og Dyrene; for første Gang, siden

vi forlod Jerusalem, overtog vi igjen Ansvaret for vore Sager, der paa enkelte Smaating nær, der sagte ere blevne Offre for arabisk Langfingreri, fandtes i god Behold. Farvel Mustapha, gid du maa faa din smukke Jakke igjen, — tak for den Gang! Om du maa beholde min Sadel? med Fornøjelse! den er for stor for min Sæk og for tung for min Pegasus.

Et Kvarteerstid senere sad vi ved Hotellets Table d'hôte med dets Overflod af europæiske Retter, midt i den vanlige babyloniske Sprogforvirring, men dog Lyde med meer eller mindre velkjendt Klang; de andre Bordgjæster, meest Engellændere og Nordamerikanere, vare saagodtsom alle komne med sidste Dampskib, og skulde nu til at begynde, hvor vi slap; vort temmelig medtagne Costume, og mere Kavallerist- end Kavalleermæssige Optræden udmærkede os imellem dem. Aviser, kjoleklædt Tjenerskab med Servietten over Armen, rigtige Stole paa fire Been, fransk Vin, Sølvgafler, ja blot Gafler, — hvilken Forskjel fra Teltets beskedne Anretning og den evige sorte Kaffe fra Nikolaus' konstfærdige Haand! og en ret behagelig Forskjel, nægter jeg ikke! — dog har jeg ofte længtes tilbage til et østerlandsk Rejselivs mere primitive Tilværelse, til Ridtet under den hvide Solskjærm, til Hvilen i Teltet, der var saa sød, fordi jeg var saa træt.

Næste Dag Breve fra Hjemmet, og hvad der heller ikke var at foragte, Penge; fornøjelig Sam-

tale med en ung dansk Snedker[1]), hvis lysegule Haartop stak underlig af mod den brune Fez, men hvis provindsielle Dansk jeg fandt, var noget af det Skjønneste, jeg længe havde hørt; jeg havde megen Glæde af ham den Tid jeg var i Bejrût.

Om Staden selv skal jeg blot melde, at den — skjøndt Aarhundreder ældre end vor christelige Tidsregning — dog i Alt bærer Præget af en Nybyggerstad; med kalifornisk Hurtighed blomstrer den op Dag for Dag, og er allerede forlængst Syriens ypperste Søstad, — næst Smyrna hele Forasiens. Jeg lader baade Bejrût og det gamle Berytos ligge; men lad mig her, paa Nippet til at sige Syrien og Palæstina Farvel, i Krandsen af mine Erindringer indflette en lille Blomst fra Bejrûts røde Sand, lad mig paa Vers fortælle en velhjemlet lille Begivenhed, der har fundet Sted for ikke lang Tid siden her, hvor Europa og Asien, Franken og Beduinen mødes, en lille Scene, der passende kunde have Læsebogs-Overskriften „Araberen og hans Hest", men som jeg dog foretrækker at kalde

Kamar.

Ved Syriens mørkeblaa Middelhavs-Strand,
hvor Pinjeskoven ender i Bejruts gule Sand,
hvor Franker og Tyrk deres Lystridt ride,
der holde to Ryttere Side om Side.

---

[1]) Julius Løjtved fra Roeskilde; endnu bosat derovre, og i en god Bedrift som Entrepreneur for betydelige Leverancer.

Den Ene er en Engelskmand med Blanco-Credit,
med hojbaaren Titel og Staldkarlesnit;
den Anden er en kaffebrun, kraftig Beduin,
lidt Ridder, lidt Røver, men mandig og fin.

Den Ene er om Hagen saa glat som et Æg,
den Anden har et gnistrende kulsort Skjæg;
den Ene har Turban, den Anden har Hat,
de er saa forskjellige som Dag og Nat.

Vor Engelskmand vil kjobe Araberens Hest,
med den vil han ved Derby engang gjore Blæst;
og hvad den skal koste, det er ganske det samme,
hvis der den kan gjøre de Andres tilskamme.

Dens Gang er som Gazellens saa flyvende let,
af blinkende Pjastre er Manken et Net;
dens Hud og dens Haar er af sølvgraa Lød,
som Silken saa blank og som Fløjlet saa blød.

Araberen fører den ved Uldtøjlen blaa,
som angst, at dens Skjonhed man ej tilfulde saae;
„Hvad hedder den?“ Kamar! „Hvor gammel?“
Syv Aar!
See, see dog hvor kongeligt hun staar og hun gaar!

Og saa vil jeg sige dig en Hemmelighed,
som Ingen uden jeg og min ældste Søn veed:
Er Fjender dig efter som fygende Sande,
saa rør ved den Haardusk, som fryndser dens Pande!

Da kjender den Tegnet, den veed det har Il,
den farer afsted som en flyvende Pil,
den strækker sin Hals som en Trækfugl paa Vej,
og traad' den paa Blomster, den fornam det vist ej!

„Hvad skal den saa koste?" Da sortner han brat,
hans Tusmørke-Blik bliver Midienat.
Først langt om længe sin Tavshed han bryder:
Det veed kun Allah — kast her hvad du byder!

Men Briten ruller ud en Tut fuldvægtigt Guld,
— da kommer der Glød i de sorte Øjnes Kul.
Hvad Kappen har fanget, paa en Steenblok han helder;
titusinde Pjastre han med Ojnene tæller.

Meer, mere! han raaber; og i Skyggen af Pinjer
ruller ud i hans Hænder den næste Tut Guinjer;
begjærligt hans Blik, som en Bi suger Sødme,
inddrikker de blinkende Guldstykkers Rødme.

For lidt! Men ej Kjøberen synderlig tinger;
den tredie, den fjerde Rulle Guldpenge springer.
Da nikker Beduinen, med Summen tilfreds;
han skotter til Kamar — Hvornaar mon vi sees!

— Baronen vil have den med sig paa Timen,
han trækker af Lommen Silkegrimen;
og nu skal da Kamar føres afsted,
dens forrige Herre maa hjælpe dermed.

Han stryger dens Mule, han klapper dens Man:
see paa dig, det maa jeg endnu et lille Gran!
Men altsom han moder dens velkjendte Nik,
et Væld af Erindringer dugger hans Blik.

Nej aldrig, nej aldrig jeg sælge dig vil, —
din Skjønhed maaskee jeg kunde kjøbe mig til,
din Troskab — nej den kan ej kjøbes med Guld,
om saa jeg fik hele min Bygpose fuld.

Han sparker til Dyngen, saa det klinger igjen,
i et Nu har han Fødderne tæt om dens Lænd,
han rører dens Haardusk som af Ængstelser fuld, —
en Fjende er efter ham, hans Tørst efter Guld.

Der bølger en Støvsky langs Havstokkens Bredd;
da Skyen er borte, er Rytteren med.
Herr Engelskmanden stirrer saa stum som en Grav:
Den Dumrian! den Morian! hvor, hvor blev han af?

Og her staar jeg ved Enden. Faa Dage efter vor Ankomst sagde jeg Löwenthal, min gode Rejsefælle, Farvel, han agtede sig tilbage til Jerusalem ad korteste Vej. Jeg har ikke siden dengang havt Lejlighed til at see hans letbevægelige Skikkelse eller mødes med hans livlige brune Øjne, men jeg veed ham velbeholden bosat ved Jaffa, i hvis Orangehaver han har bygget sig en hyggelig Cottage; hans praktiske Hjælpsomhed finder jeg omtalt af en senere

Rejsende, som der har været hans Gjæst. Jeg selv blev endnu en Ugestid i Bejrût, gjorde ogsaa Udflugter, til Hundefloden og Libanon, naaede dog ikke de fjerne Cedre; men med Palæstinarejsen var det forbi. Lidt efter lidt var jeg kommen ind i en anden Luft; hvor Platanen begyndte, holdt Oliventræet, det hellige Lands eget Træ, op, og Minderne blev færre og færre. Det er dem, en Palæstinarejsende skal suge Næring af, om han ikke vil føle sig skuffet, de skal besjæle en ofte død Natur, de skal befolke Ørknen. Men Minderne fra dette Land, fra dette stenede Judæa, disse Ephrajms Bjerge, dette galilæiske Hav, — og lad dem være nok saa længe gjemte, — de har til Gjengjæld den samme underlige Egenskab som Jericho-Rosen: saasnart de sættes i Vand, saasnart de bæres op af et troende, ja blot af et længselsfuldt Hjertes Strømninger, da folde de sig ud til Billedet af en Rose — helst ved Jul og Paaske, som Pilgrimmene sagde. Maatte de have laant mine hengjemte Rejse-Erindringer lidt af det Samme!

PALÆSTINA.

Jerusalems Omegn.
Bireh
Ramah
Gibeon
Gibeah
Nebi Samuil (Mizpah)
Anâta
Jerusalem
Bethanien
St Johannes
Beit Dschala
Bethlehem
Salomos Dame
Urtas
(Herodion)
(Thekoa)
Baalbek
Beirut
Libanon
Anti-Libanon
Sidon
Sarepta
Tyrus
Ras el Abiad
(d hvide Forbj)
Ras en Nakûra
Dan
Merom Sö
Saphed
Tell Hum
Akka
(St Jean d'Acre)
Kaifa
Sephoris
Nazareth
Tiberias
Tabor
Nain
Generareth Sö
(Caesarea)
Bethsan
(Pella)
Dschenin
Samaria
Ebal
Garizim
Siloh
Jaffa
Lud
Bethel
Ramleh
Bireh
Jericho
Jerusalem
Bethlehem
Mar Saba
Asdod
Askalon
Hebron
(Masada)
Gaza
DØDE HAV
Cap Costigan
Kerak
Cap Molineau
(Rabbath Ammon)
PERÆA
DEKAPOLIS
AMMON
JUDÆA
SAMARIA
SARON
SEPHELA

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 10 06 07 013 9